StrikePlagiarism

Метадані

ДОКУМЕНТ

Заголовок
СИЛІКАТНІ БУДИНКИ ВІННИЦІ ПОЧАТКУ XX СТ. ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА РЕСУРС ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Автор
Алевтина Корнелішина

Науковий керівник / Експерт
Т. Р. Кароєва

ІД документу
338968170

ОРГАНІЗАЦІЯ

Назва організації
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Підрозділ
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЗВІТ

Дата звіту
2026-11-18

Дата редагування

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

КП 1	КП 2	КЦ
6.73% 6.73%	2.34% 2.34%	2.92% 2.92%
15	**25723**	**210058**
Довжина фрази для коефіцієнта подібності 2	Кількість слів	Кількість символів

Тривога

У цьому розділі відображаються ознаки МОЖЛИВИХ текстових маніпуляцій, які можуть впливати на результати аналізу подібності. Деякі зміни можуть бути непомітними під час читання документа, але впливати на результати перевірки. Оцініть, чи є такі зміни навмисними. У разі виникнення запитань зверніться до служби підтримки.

Заміна букв	ß	5
Інтервали	A→	0
Мікропробіли	·	0
Білі знаки	ß	25
Парафрази (SmartMarks)	a	77

Джерела

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз	Колір тексту

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
Кафедра культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін

К В А Л І Ф І К А Ц І Й Н А Р О Б О Т А

на тему: СИЛІКАТНІ БУДИНКИ ВІННИЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ОБ'ЄКТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ТА РЕСУРС ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Здобувач(ка) освіти 2 курсу МАІЗ групи
Освітньо-професійної програми Середня освіта.
Історія та громадянська освіта
Спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями)
Галузі знань А Освіта
Ступеня вищої освіти магістр
Корнелішина Алевтина Олегівна

Науковий керівник Кароєва Т. Р., доктор історичних наук, професор, професор

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Інструменти ШІ використовувалися з урахуванням «Політики використання штучного інтелекту в освітній і науковій діяльності Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського»

Вінниця – 2026

АНОТАЦІЯ

Корнелішина А. О. Силікатні будинки Вінниці початку ХХ ст. як об’єкт культурної спадщини та ресурс патріотичного виховання учнів. Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями), предметною спеціальністю А4.03 Історія та громадянська освіта. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2026.

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано можливості використання матеріалів про силікатну забудову Вінниці початку ХХ ст. для формування локальної ідентичності, патріотичних цінностей і відповідального ставлення учнів до культурної спадщини. Визначено методичні підходи до вивчення історичного міського середовища.

Для обґрунтування виховного потенціалу історичних будівель, зокрема силікатних, на основі архівних документів, наукової літератури та натурних обстежень досліджено силікатну забудову Вінниці початку ХХ ст. як складову культурної спадщини міста. Висвітлено розвиток місцевого силікатного виробництва, особливості застосування силікатної цегли в архітектурі та проблеми збереження історичної забудови. Систематизовано відомості про 81 історичну будівлю, встановлено власників окремих споруд, охарактеризовано їхню професійну й громадську діяльність та зв’язки з подіями української історії. На основі зібраних матеріалів розроблено авторський фотоквест «Силікатна Вінниця» для учнів 9-11 класів, що охоплює 16 історичних будівель і поєднує краєзнавчу, пошукову та дослідницьку діяльність.

Ключові слова: Вінниця, силікатна цегла, історична забудова, культурна спадщина, архітектура, локальна ідентичність, патріотичне виховання, фотоквест.

SUMMARY

Kornelishyna A. O. Silicate Brick Buildings of Vinnytsia in the Early Twentieth Century as Cultural Heritage and a Resource for Students' Patriotic Education. Qualification Thesis (Manuscript).

Qualification thesis for obtaining a Master's degree in specialty A4 Secondary Education (by Subject Specializations), subject specialization A4.03 History and Civic Education. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2026.

The qualification thesis substantiates the potential for using materials on the silicate brick buildings of Vinnytsia in the early twentieth century to foster students' local identity, patriotic values, and responsible attitudes towards cultural heritage. Methodological approaches to studying the historic urban environment are identified.

To substantiate the educational potential of historic buildings, particularly those incorporating silicate brick, the study draws on archival documents, scholarly literature, and field surveys to examine the silicate brick buildings of Vinnytsia in the early twentieth century as part of the city's cultural heritage. The development of local silicate brick production, the use of silicate bricks in architecture, and the challenges of preserving historic buildings are explored. Information on 81 historic buildings is systematized, the owners of individual buildings are identified, and their professional and civic activities and connections with events in Ukrainian history are examined. An original photo quest entitled "Silicate Vinnytsia" has been developed for students in grades 9-11. It covers 16 historic buildings and combines local history studies, exploratory activities, and research activities.

Keywords: Vinnytsia, silicate brick, historic buildings, cultural heritage, architecture, local identity, patriotic education, photo quest.

ЗМІСТ

ВСТУП..... 5

РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ..... 9

1.1. Стан дослідження проблеми 9

1.2. Джерельна база дослідження 18

1.3. Методологія дослідження 23

РОЗДІЛ ІІ. ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИЛІКАТНИХ БУДИНКІВ ВІННИЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ 28

2.1. Силікатні будинки у просторі міста..... 28

2.2. Зберігання силікатних будинків як складова естетичного та патріотичного виховання 46

РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ БУДІВЕЛЬ ВІННИЦІ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ..... 56

3.1. Підходи та принципи роботи з міською спадщиною в освітньому процесі 56

3.2. Силікатні будинки як ресурс патріотичного виховання: форми і методи використання 75

ВИСНОВКИ 85

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 90

ДОДАТОК 1..... 103

ДОДАТОК 2..... 148

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю системного дослідження силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. як складової культурної спадщини, яка має значний освітній та виховний потенціал у формуванні локальної ідентичності й патріотизму учнів загальної середньої школи.

На межі XIX-XX ст., коли Вінниця швидко модернізувалася в умовах індустріальних змін Подільської губернії, запровадження нових технологій будівництва, зокрема завдяки відкриттю у 1899 р. силікатно-черепичного заводу Абази, привело до появи масиву споруд із використанням нового будівельного матеріалу. Зараз ці будинки не лише становлять культурну цінність як архітектурний образ тодішньої Вінниці, а й відкривають можливості для використання цієї особливості міста для формування ідентичності його мешканців. Зовнішній вигляд будівель, а також пов’язані з ними біографії мешканців дають змогу органічно поєднувати в навчальному процесі історію, краєзнавство та громадянську освіту. Осмислення характерних рис міської забудови сприяє розвитку в учнів емоційного ставлення до спадщини, уміння інтерпретувати матеріальні свідчення минулого й усвідомлювати власну відповідальність за збереження культурного середовища, та навіть ширше – усвідомлювати себе представником особливої громади. Тому системне дослідження, типологізація та популяризація історичних, у нашому випадку силікатних, будинків як носіїв історичної пам’яті є необхідним. Саме міське історичне середовище має чималий виховний потенціал.

Метою дослідження є вивчення історико-культурної цінності силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. та розроблення методичних підходів до використання виявленого матеріалу у патріотичному вихованні та формуванні локальної ідентичності учнів.

Мета реалізується через вирішення таких дослідницьких **завдань**:

- проаналізувати стан наукової розробленості теми, джерельну базу та методологічні підходи, необхідні для всебічного вивчення силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. як об’єктів культурної спадщини та навчального ресурсу;

- висвітлити умови та обставини появи й поширення силікатного будівництва у місті;

- охарактеризувати особливості силікатних будинків, визначити їх типи, стилістичні риси та місце в міському образі Вінниці;

- систематизувати склад масиву силікатних будинків, встановити їхніх власників і мешканців й окреслити сучасні виклики їх збереження;

- розкрити потенціал силікатних будинків як ресурсу формування локальної ідентичності та патріотичних цінностей учнів;

- розробити методичні рекомендації щодо використання узагальненого матеріалу про силікатні будинки Вінниці у позаурочній краєзнавчій роботі з учнями 9-11 класів та створити на їх основі міський фотоквест.

Об’єктом дослідження є силікатні будівлі Вінниці як об’єкт культурної спадщини, що є ресурсом для патріотичного виховання вінницьких учнів.

Предметом дослідження є фактографія, пов’язана із силікатними будинками Вінниці початку ХХ ст., та методика її використання для формування локальної ідентичності та патріотичних цінностей.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1899 до 1917 рр. як період найбільш активного силікатного будівництва у місті Вінниця. Враховано також методичний аспект навчання історії України та громадянської освіти у загальноосвітній школі.

Територіальні межі дослідження охоплюють місто Вінницю, в межах якого сформувався комплекс силікатної забудови початку ХХ ст. та як освітнє середовище для патріотичного виховання учнів.

Для досягнення мети дослідження застосовано комплекс спеціально-історичних, пам’яткознавчих та педагогічних методів. Проблемно-хронологічний, історико-порівняльний методи використано для дослідження становлення силікатного будівництва у Вінниці та подальших змін історичної

забудови. За допомогою джерелознавчого аналізу та біографічного методу опрацьовано архівні матеріали, встановлено відомості про власників будинків та їхні зв'язки з історичними подіями. Картографічний і візуальний аналіз та типологізація забезпечили локалізацію, систематизацію й характеристику особливостей та історико-культурної цінності споруд. Педагогічна складова ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному та краєзнавчому підходах. Аналіз педагогічних джерел і метод педагогічного моделювання застосовано для обґрунтування виховного потенціалу силікатної забудови та розроблення авторського фотоквесту «Силікатна Вінниця» як форми позаурочної краєзнавчої роботи з учнями 9-11 класів.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні історико-культурної цінності силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. як своєрідного складника архітектурної спадщини міста. Уперше на основі архівних матеріалів систематизовано відомості про силікатну забудову, уточнено її архітектурні особливості, встановлено власників окремих споруд та їхні зв'язки з історичними подіями. Обґрунтовано освітній і виховний потенціал досліджуваних будівель та розроблено авторський фотоквест «Силікатна Вінниця» як форму позаурочної краєзнавчої роботи, спрямовану на формування локальної ідентичності й патріотичних цінностей учнів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання систематизованих історико-архітектурних матеріалів у пам'яткознавчій, краєзнавчій та освітній діяльності. Розроблений фотоквест, що охоплює 16 історичних споруд і містить маршрути, пошукові картки та організаційно-методичні матеріали, може бути використаний у позаурочній роботі з учнями 9-11 класів для поглиблення знань з історії Вінниці та виховання відповідального ставлення до місцевої культурної спадщини.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися автором на засіданнях кафедри культури, методики навчання історії та спеціальних історичних дисциплін, а також на:

1. XXXVII Вінницькій всеукраїнській науковій історико-краєзнавчій конференції «Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження» (м. Вінниця, 7 листопада 2025 р.);

2. III Всеукраїнській науковій конференції «БОРИСЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ» (м. Київ, 21 листопада 2025 р.);

3. VI Всеукраїнській науковій конференції «Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України» (м. Переяслав, 17 квітня 2026 р.);

4. Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Міждисциплінарні підходи і практики збереження, вивчення та промоції культурної спадщини» (м. Одеса, 20-23 серпня 2026 року)

Публікації. За тематикою кваліфікаційної роботи опубліковано статті:

1. Корнелішина А. Вінницькі прибуткові будинки із силікатної цегли як складова культурної спадщини міста. Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження : матеріали XXXVII Вінниц. всеукраїн. наук. іст.-краєзн. конф., 7 листоп. 2025 р. Вінниця : Твори, 2025. С. 355-360. URI: https://dspace.vspu.edu.ua/handle/123456789/16687

2. Кароєва Т., Корнелішина А. Будинки з силікатної цегли початку XX ст. як пам'ятки: проблема типологізації (на прикладі Вінниці). Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України : зб. матеріалів VI Всеукр. наук. конф. (м. Переяслав, 17 квітня 2026 р.). Переяслав, 2026. Ч. 1. С. 30-36. URI: https://drive.google.com/file/d/1fnD8M4t5bG7pN0SzHysKuaDtXP6yG6QJ/view?usp=sharing

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і двох додатків. Загальний обсяг магістерської роботи – 174 сторінки, з них, основного тексту – 89 сторінок. Список використаних джерел та літератури включає 98 позицій.

РОЗДІЛ І. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан дослідження проблеми

Аналіз стану наукової розробленості проблеми засвідчує її комплексний характер. Дослідження, дотичні до обраної проблематики, можна умовно згрупувати у чотири основні блоки. Перший охоплює загальні історико-краєзнавчі праці, присвячені суспільно-економічному та культурному розвитку Вінниці на межі XIX-XX ст. в контексті її модернізації та промислового зростання. Другий блок формують дослідження, що торкаються архітектурного обличчя міста, а також матеріали, присвячені історії будівельних матеріалів, як от появі та поширенню силікатної цегли. Третій блок становлять праці у сфері охорони культурної спадщини. Четвертий складають підручники, науково-педагогічні статті й методичні розробки, що окреслюють підходи до патріотичного виховання та формування локальної ідентичності засобами краєзнавства.

Фундаментальною працею, в якій системно аналізується феномен вінницького «прориву» на початку XX ст., є монографія Т. Р. Кароєвої «Історія має право сподіватися від міста Вінниці блискучого майбуття...» [58], що була видана у 2018 році. Хронологічні межі цього дослідження (1892-1917) практично ідеально збігаються з періодом, що є центральним для нашого дослідження. Найбільший інтерес для нас становлять розділи монографії, присвячені модернізації економічного простору та благоустрою міста. Саме тут детально аналізуються численні муніципальні проєкти 1910-х рр., розвиток інфраструктури та інженерних мереж і перелічуються значні новобудови, що сформували обличчя міста. Робота Т. Р. Кароєвої детально аналізує соціокультурне середовище, діяльність закладів освіти і культури та роль людського капіталу, наприклад, діяльність міського голови Миколи Оводова, що є ключовим для розуміння соціального замовлення на нове будівництво.

У статті Т. Р. Кароєвої та І. Мідяної «Гласні Вінницької міської думи за Городовим положенням 1892 р.» [62] проаналізовано склад міського самоврядування кін. XIX – поч. XX ст. та систематизовано біографічні відомості про 103 міських гласних. Наведені дані про громадську діяльність і домоволодіння цих осіб розкривають зв'язок між розвитком міста, його історичною забудовою та діяльністю представників місцевого самоврядування.

У статті Д. Уманець, Т. Р. Кароєвої та М. Довгань «Список вінницьких домовласників 1916 р. як джерело інформації для пам'яткоохоронних досліджень» [89] на основі відомостей про 693 домоволодіння розкрито можливості встановлення місцезнаходження історичних будівель, їхніх власників і квартиронаймачів, а також особливостей первісного квартирного планування. Практичну цінність для вивчення силікатної забудови становить уточнення історії окремих споруд, приміром будинку на сучасній вул. Григорія Сковороди, 11.

Іншим дослідженням, що занурює у повсякденність міста, є книга-хроноскоп О. Ю. Федоришена «Вінниця. Історія іншого часу» [91], видана у 2015 році. Ця праця є спробою реконструкції міста станом на 1914 рік через путівник, що складається з тридцяти двох «кроків»-розділів. Використовуючи поштові листівки, світлини та документи, автор відтворює соціальні, національні та культурні особливості Вінниці. О. Ю. Федоришен приділяє значну увагу архітектурним перлинам, збудованим у модному на той час стилі модерн.

Працею, що заклала основи вивчення архітектурної історії міста, є монографія О. К. Бирулі «Архітектурна історія Вінниці» [36], видана у 1930 році. Це перше комплексне дослідження, що намагалося систематизувати містобудівний розвиток Вінниці від її заснування до кінця 1920-х рр. Для нашої роботи особливу цінність становить п'ятий розділ праці – «Доба промислового та фінансового капіталізму». Саме О. К. Бируля одним із перших детально описав той будівельний бум, що припав на кін. XIX – поч. XX ст. Він охарактеризував соціальний зріз нових забудовників, «рантьє», відставних військових та урядовців, які формували попит на нове «культурне» житло. Автор

детально аналізує стилістичну еволюцію забудови, від будинків з червоної цегли, що наслідували еклектичні форми, та до появи нової моди на архітектуру силікатної цегли. О. К. Бируля відзначав, що біла силікатна цегла, була дорогою, а тому її використання було питанням статусу, прагненням «відокремитися від старої архітектури дрібних крамарів та приєднатися до закордонної архітектури буржуазії та аристократії», хоча помилково вважав її привезеною з Волині. Він також зафіксував перехід до строгого стилю «модерн», який краще пасував цьому матеріалу, ніж пишні оздоби.

Ключовою роботою для розуміння архітектурного контексту є дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури А.С. Субін-Кожевнікової «Розвиток архітектури м. Вінниці наприкінці XIX - у першій половині XX ст.» [86], захищена у 2020 році. Авторка виділяє три основні стильові напрями історизму, що панували наприкінці XIX ст.: класичний, романтичний та раціональний. Саме до останнього належить так званий «цегляний стиль», який характеризувався використанням нетинькованих фасадів з цегляним декором, що пояснювалося практичністю і доцільністю застосування міцного та економічного матеріалу. Дисертація надає науковий апарат для стилістичної атрибуції силікатних будинків та їх розгляду в контексті загальноєвропейських архітектурних процесів – раціонального модерну та «цегляного стилю», де матеріал і його фактура самі ставали елементом декору.

Якщо праця А. С. Субін-Кожевнікової фокусується на стилі та формі споруд, то технологічне підґрунтя будівельного буму розкривається у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук О. В. Грабовської «Цегла ручного формування як пам'ятка історії та культури (на прикладі м. Вінниці XVI – середини XX ст.)» [48], що захищена у 2018 році. Це дослідження є першим комплексним вивченням вінницької цегли ручного формування. У дослідженні окрему увагу приділено силікатній цеглі як прикметній рисі вінницької архітектури початку XX ст., локалізовано місцевий силікатний завод та розглянуто будівлі, споруджені з використанням цього матеріалу [48].

Найбільш вузькоспеціалізованою та дотичною до нашої теми є вулична виставка Т. Р. Кароєвої за участю О. В. Грабовської «Цегляна інтонація Вінниці» [60], що була представлена широкому загалу 19 листопада 2023 р. Авторки стверджують, що унікальність архітектурного образу Вінниці початку ХХ ст. створена саме цим матеріалом. Ключовою тезою виставки є те, що Вінниця виступила інноватором у будівельній сфері. Завод був заснований у 1899 р. акціонерним товариством К.В. Абази, а ініціатором впровадження технології, запатентованої в Німеччині у 1880 р., став австрійський архітектор В.В. Краусс, який для популяризації матеріалу навіть видав у Вінниці у 1901-1902 рр. відповідні посібники. У виставці пояснено економіку та характер використання матеріалу, підкреслено, що силікатну цеглу рідко використовували для повного будівництва, натомість вона слугувала дорогим декоративним елементом для облицювання фасадів, комбінування різних кольорів (білого, рожевого, сірого) та поєднання з керамічною цеглою. Зафіксовано культурні практики тогочасної Вінниці, а саме імітацію дорогого матеріалу, коли власники будинків білили або фарбували окремі елементи декору фасаду в білий колір, або імітували силікатну цеглу, щоб наслідувати вигляд силікатних будівель, що свідчить про її високий соціальний статус. Автори ідентифікували 71 збережену споруду, зведену з використанням силікатної цегли, що формує конкретну емпіричну базу для нашого дослідження.

Третій блок наукових праць складають дослідження у сфері охорони культурної спадщини. Ключовим для нього є загальнодержавний науково-видавничий проєкт «Звід пам’яток історії та культури України», оскільки саме він є науковим підґрунтям для формування Державного реєстру нерухомих пам’яток України, що забезпечує їхню правову охорону.

Для коректного визначення статусу силікатних будинків як об’єктів культурної спадщини, першочергове значення має колективна праця «Теоретичні та науково-методичні засади підготовки статей про пам'ятки історії до «Зводу пам'яток історії та культури України» [88], видана у 2011 році. Праця детально розглядає різні категорії пам’яток, як-от «пам’ятки історії», цінність

яких визначається передусім зв’язком із важливими історичними подіями, діяльністю видатних осіб або типовими соціальними процесами. Цей посібник дає підстави розглядати силікатні будинки Вінниці як унікальну групу пам’яток, значення яких виходить за межі поняття «фонової забудови». Адже вони можуть стати пам’ятками історії, оскільки безпосередньо уособлюють цілу епоху «будівельного буму» та модернізації міста, як свідчення роботи вінницького силікатного заводу та практики використання силікатної цегли у будівництві вперше в межах тодішньої Російської імперії.

Подальше обґрунтування вагомості цієї ідентифікації спирається на праці, що аналізують сам проєкт «Зводу» як інструмент державної політики у сфері охорони спадщини. Монографія В.О. Горбика та Г.Г. Денисенко ««Звід пам’яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи» [45], видана у 2012 році, та колективне видання «Культурна спадщина в контексті «Зводу пам’яток історії та культури України» [70], видана у 2015 році розглядають цей проєкт як результат масштабної науково-дослідної роботи з інвентаризації та паспортизації національного фонду нерухомої спадщини. Силікатні будинки Вінниці, як група об'єктів, наразі переважно не мають охоронного статусу, частина з них є пам’ятками архітектури, але і це не гарантує збереження автентичних силікатних елементів, адже внесені ці будинки не у зв’язку із цією особливістю.

Серед науково-довідкових праць слід виокремити колективне видання «Пам’ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця» [78], видане у 2016 році. Колектив авторів систематизував матеріал про основні пам’ятки археології, історії, архітектури, містобудування та монументального мистецтва Вінниці, причому інформацію організовано за назвами вулиць, що дозволяє розглядати міський простір як цілісне історико-культурне середовище, в якому силікатні будинки початку XX ст. постають у контексті ширшого корпусу нерухомої спадщини міста. Опис об’єктів подається з урахуванням їх функціонального призначення, часу спорудження, стилістичних особливостей, зв’язку з визначними особами та подіями, що створює базу для подальшої атрибуції,

групування та інтерпретації житлової забудови доби модернізації, включно з будинками, зведеними із використанням силікатної цегли, які вже є пам’ятками архітектури.

Четвертим блоком історіографічної бази є література, що безпосередньо розкриває освітній потенціал архітектурної спадщини у навчанні у загальноосвітній школі, а саме, науково-педагогічні статті й методичні розробки, що окреслюють підходи до патріотичного виховання та формування локальної ідентичності засобами краєзнавства.

Ю. Буклов, у своїй дисертації на здобуття ступеню кандидата педагогічних наук «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позакласній та позашкільній виховній роботі (кінець XX - початок XXI ст.)», розглядає його як комплексний процес, що охоплює громадянсько-патріотичний, військово-патріотичний і духовно-моральний складники. Для цього дослідження становить інтерес обґрунтований автором зв’язок патріотичного виховання зі знанням історії, засвоєнням культурних надбань, формуванням громадянської позиції та готовності брати участь у житті суспільства [37, с. 136-140].

Загальний суспільний і виховний контекст проблеми розкрито у навчальному посібнику Т. Герасиміва та В. Ряшка «Актуальні проблеми національно-патріотичного виховання в сучасному українському суспільстві». Автори приділяють увагу сучасному змісту національно-патріотичного виховання, специфіці його здійснення в освітньому середовищі та місцю відповідної тематики в навчально-виховній роботі [41].

Історико-педагогічний вимір проблеми представлено в монографії О. Карпенко та Ю. Буклова «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час (1991-2018 рр.)». У праці простежено розвиток національно-патріотичного виховання учнівської молоді в Україні після відновлення державної незалежності, причому основну увагу зосереджено саме на позаурочній діяльності [63]. Запропонований нами міський фотоквест також виходить за межі традиційного уроку та передбачає безпосередню роботу учнів у міському середовищі, поєднання пізнавальної, пошукової і групової діяльності.

Тому монографія О. Карпенко та Ю. Буклова дає підстави розглядати фотоквест як форму позаурочної краєзнавчої роботи, що також слугує засобом перевірки знань учнів.

Суттєве методологічне значення мають дослідження Г. Корж у дисертації на здобуття кандидата філософських наук «Історична пам'ять у стратегіях національно-патріотичного виховання», у яких історична пам'ять розглядається у взаємозв'язку з історичною компетентністю та патріотичним вихованням. Авторка наголошує, що засвоєння історико-культурних цінностей має поєднуватися з критичним осмисленням минулого, здатністю зіставляти різні погляди, аргументувати власну позицію та брати участь у суспільному діалозі [67, с. 41-48]. Застосування такого підходу до міської спадщини передбачає, що історична будівля повинна використовуватися не як формальна ілюстрація до готового твердження, а як об'єкт дослідження, за зовнішнім виглядом, матеріалом, місцем розташування та історією якого учні можуть реконструювати окремі аспекти розвитку міста.

Безпосередньо з організацією діяльності старшокласників у міському просторі пов'язані напрацювання С. Оришко у дисертації на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук «Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої роботи загальноосвітніх навчальних закладів». Дослідниця виокремлює освітньо-пізнавальний, виховно-розвивальний, соціалізаційний і дозвіллєво-оздоровчий складники туристсько-краєзнавчої діяльності та доводить її доцільність для ознайомлення учнів з історією рідного краю, формування громадянської позиції й організації спільної пошукової роботи [77].

Розвиток квестової форми в історико-краєзнавчій освіті представлено у статті Т. Мельничук «Дидактичний потенціал травел-квесту "Подільський експрес" у вивченні краєзнавчого компоненту на уроках історії та в позаурочній роботі у закладах загальної середньої освіти». Авторка обґрунтовує доцільність поєднання краєзнавчого змісту, ігрової технології та емоційного залучення учнів під час уроків історії й у позаурочній роботі [75, с. 313-317]. Для нашого

дослідження особливе значення має поєднання у цій праці квестової форми з регіональною спрямованістю, що демонструє можливість трансформації матеріалу про історію Вінниччини в систему послідовних пізнавальних завдань.

Краєзнавчий складник патріотичного виховання детально розглянула С. Долецька у дисертації на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук «Патріотичне виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи». Дослідниця уточнила принципи, функції, методи і форми краєзнавчої роботи та виокремила серед її засобів музейну педагогіку, краєзнавчі подорожі, музейні екскурсії, тематичні виставки й участь учнів у створенні шкільного музею [51]. Цінним є запропонований загальний педагогічний принцип: патріотичне ставлення до Батьківщини формується через пізнання найближчого для дитини історико-культурного середовища та активну взаємодію з його об’єктами. У роботі з учнями 9-11 класів цей принцип може бути реалізований на складнішому дослідницькому рівні через самостійне розпізнавання будівель, аналіз їхніх архітектурних деталей, установлення зв’язку між історією окремої споруди та розвитком міста.

Суміжний підхід до використання предметно-мистецького середовища у виховній роботі представлено в дослідженні О. Гевко, дисертація на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук «Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва». На матеріалі українського декоративно-ужиткового мистецтва авторка обґрунтувала можливість поєднання пізнавального, емоційно-ціннісного, естетичного і патріотичного складників виховання. Серед педагогічних умов авторка виокремила систематичне залучення культурно-мистецьких об’єктів до навчальної та позааудиторної діяльності, поглиблення інтересу до їхньої історії, регіональних особливостей і технік виготовлення [42]. Цей підхід можна застосовувати і до архітектури, адже силікатний будинок також може розглядатися як матеріальний носій технологічного досвіду, естетичних уявлень і культурних цінностей доби. Тому виховний потенціал такого об’єкта розкривається через поєднання відомостей про технологію

виробництва силікатної цегли, архітектурне оформлення споруди, історію її власників і місце будинку в розвитку міста.

Зв'язок між вивченням архітектури та формуванням культурної ідентичності розглянули В. Маршицька і Ю. Махиніч у праці «Вивчення замкової архітектури України XV-XVI століття як шлях формування культурної ідентичності особистості». На прикладі замкової архітектури авторки показали, що архітектурні пам'ятки виступають матеріальними носіями відомостей про технології, повсякденне життя, естетичні уявлення та історичний розвиток певної місцевості. Їх вивчення сприяє осмисленню зв'язку людини з рідним краєм і усвідомленню необхідності збереження культурної спадщини [73, с. 178-181].

Виховні можливості архітектури як виду мистецтва розглядає також С. Ничкало, акцентуючи увагу на її естетичному та ціннісному впливі на особистість [76].

Поряд із науковими працями в роботі використано навчально-методичні видання та матеріали педагогічного досвіду. Навчально-методичний посібник К. Маліцької систематизує історію Вінниці для використання в освітньому процесі [72]. Методичні розробки Я. Гавриленка та В. Пилипенко репрезентують практичні форми історико-краєзнавчої і національно-патріотичної роботи з учнівською молоддю [40; 79]. Ці матеріали підтверджують можливість використання локальної історії у виховній роботі, однак не містять спеціальної методики опрацювання історичної житлової забудови як джерела знань про соціальний, економічний та культурний розвиток міста.

Доцільними є і підручники з історії України для 9-х та 10-х класів, наприклад, за авторством О.В. Гісема [43; 44], О.К. Струкевича [85], Г. Хлібовської [93; 94] та ін. Аналіз цих підручників показує, що історичний період, який є центральним для нашого дослідження, а саме кінець XIX – початок XX ст., висвітлюється в них досить повно. Учні вивчають теми, пов'язані з модернізацією, промисловим розвитком, соціально-економічними зрушеннями, урбанізацією та культурним життям тогочасної України. Однак, що цілком

закономірно для національного підручника, ці процеси подаються на загальнодержавному рівні. Цю прогалину має заповнити саме регіональний краєзнавчий компонент. Наприклад, у 2025 році до Дня міста у вінницьких ліцеях було реалізовано серію занять з вінницезнавства у форматі міського освітнього марафону «10 приводів для гордості», у межах якого проведено понад тисячу уроків, квестів, інтерактивів, досліджень, проєктів та екскурсій для більш ніж двадцяти семи тисяч учнів, присвячених ключовим постатям та символам міста [50]. У цьому контексті силікатні будинки Вінниці початку ХХ ст. постають як перспективний, але ще недостатньо використаний ресурс для подібних освітніх ініціатив, здатний доповнити пантеон «приводів для гордості» міста й стати основою окремих навчальних маршрутів, уроків і проєктів.

Отже, аналіз ступеня дослідження проблеми показує, що наявний науковий доробок створює підґрунтя для осмислення силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. як специфічної риси архітектурного обличчя міста та навчального ресурсу. Проте, попри наявність праць в кожному зі згаданих напрямів, на сьогодні відсутнє цілісне дослідження, яке б системно вивчало саме масив історичних будинків як окремий пласт міської спадщини та водночас обґрунтовувало методику його використання в освітньому процесі.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база дослідження охоплює широке коло неопублікованих і опублікованих матеріалів різного характеру, які становлять основу для вивчення силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. як елементів міської культурної спадщини та освітнього ресурсу.

Основою джерельної бази дослідження виступає масив неопублікованих документів, а саме фонд Д-230 «Вінницька міська управа» Державного архіву Вінницької області [1–16]. Ці матеріали, що охоплюють період з кінця XIX до початку ХХ ст. містять клопотання мешканців, дозволи управи на будівництво та ремонти, а також плани. Вони надають можливість ознайомитися з організацією технічного нагляду за новобудовами, виявити вулицю, номер та

плани силікатних будинків, та, що найголовніше, прізвище замовника робіт [1]. Наприклад, у справі 920 [5, арк. 385] «план проекту контори і сторожки силікатного заводу» по вул. Брацлавській. Це пряме джерельне свідчення про функціонування у Вінниці підприємства з виробництва силікатних матеріалів у досліджуваний період. Будівельна активність у місті, що фіксується у справах 1900-х-1910-х рр., демонструє продовження трендів, закладених на межі століть [8; 9; 13].

Основоположним документом, що встановлює рамки для всієї пам'яткоохоронної діяльності, є Закон України «Про охорону культурної спадщини» № 1805-III від 08.06.2000 [31]. Стаття 1 дає визначення «об'єкта культурної спадщини як «визначне місце, споруда (витвір)... що донесли до нашого часу цінність з... історичного, архітектурного... погляду» це саме той статус, в якому наразі перебувають силікатні будинки, що ще не взяті на облік. Класифікація, наведена у статті 2, дозволяє ідентифікувати силікатні будинки в правовому полі, за типом вони є «спорудами (витворами)», а за видом або «об'єктами архітектури» (якщо зберегли автентичність та характеризують певні будівельні технології), «історичними» об'єктами (як пов'язані з життям та побутом народів), об'єктами «науки і техніки» (як унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи). Визначення категорій пам'яток національного та місцевого значення здійснюється відповідно до Порядку визначення категорій пам'яток, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 452 [27].

Закон України «Про охорону культурної спадщини» у статті 14 встановлює дворівневу процедуру, спершу об'єкт вноситься до «Переліку об'єктів культурної спадщини» і набуває правового статусу «щойно виявленого об'єкта», а вже потім подається для занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Ця процедура деталізована у Наказі Міністерства культури України №

158 від 11.03.2013 «Про затвердження Порядку обліку об'єктів культурної спадщини» [28].

Постанова Кабінету Міністрів України № 878 від 26.07.2001 «Про затвердження Списку історичних населених місць України» [29] офіційно закріплює за містом Вінниця статус історичного населеного місця. Цей статус, згідно зі статтею 32 Закону України «Про охорону культурної спадщини», є прямою підставою для визначення в межах міста «історичного ареалу», що є частиною міста, що «зберегла об'єкти культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови». Закон вимагає, щоб межі та режими використання цих ареалів визначалися спеціальною «науково-проектною документацією».

Саме такою документацією для Вінниці є «Історико-архітектурний опорний план м. Вінниці» [21] та супутня йому науково-проєктна документація «Межі та режими використання територій та зон охорони пам’яток культурної спадщини м. Вінниці». Ключове завдання у цьому аспекті проаналізувати ІАОП та карти зон охорони і встановити, чи є певні споруди уже пам’ятками культурної спадщини, чи розміщені в межах центрального історичного ареалу, чи входять до зон охорони інших пам’яток. Якщо так, вони вже мають певний рівень «групового» захисту, а коли вони знаходяться поза межами цих зон, це лише підкреслює нагальну потребу в обґрунтуванні їх цінності та взятті під охорону.

Третю групу джерельної бази становлять нормативні й програмно-методичні документи у сфері освіти, а також матеріали педагогічного досвіду: розробки уроків, робочі аркуші та описи реалізованих освітніх квестів. Законодавчі акти, державні стандарти й модельні програми визначають нормативні та змістові можливості залучення регіонального матеріалу до освітнього процесу. Матеріали педагогічного досвіду фіксують конкретні способи роботи з локальною історією та культурною спадщиною, тому дають змогу простежити, як відповідні положення реалізуються у практичній діяльності педагогів, музеїв та освітніх установ.

Нормативні засади визначає Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [30], який серед ключових компетентностей називає громадянські та соціальні, а також культурну компетентність. Їх формування передбачає розвиток громадянської відповідальності, поваги до культурного розмаїття та усвідомлення цінності культурних надбань. Водночас ст. 54 Закону закріплює право педагогічних працівників на вільний вибір форм, методів і засобів навчання, а також розроблення авторських навчальних програм, проєктів і методик, що створює можливості для використання краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі. Закон України «Про повну загальну середню освіту» визначає засади організації освітнього процесу відповідно до освітньої програми закладу освіти (ст. 10), а також вимоги до її формування та змісту, серед іншого щодо форм організації освітнього процесу (ст. 11) [32].

Змістовні засади такої роботи визначають Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 [19], та Державний стандарт, затверджений постановою від 23.11.2011 № 1392 [18], що продовжує застосовуватися в перехідний період. Вони передбачають розвиток історичної та громадянської компетентностей, формування ідентичності й поваги до культурної спадщини.

Навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія» для 6-11 класів [24], програма «Історія: Україна і світ» для 10-11 класів [22] та модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» [23] передбачають вивчення історичних процесів, які можуть бути конкретизовані на місцевому матеріалі. Наприклад, при вивченні тем, пов’язаних з промисловим переворотом, урбанізацією, соціальними змінами та розвитком капіталізму на українських землях у складі Російської імперії, силікатні будинки можуть слугувати цікавим локальним кейсом. Вони є не просто «будівлями», а матеріальними свідками конкретних процесів, появи нових будівельних технологій (силікатна цегла), формування нового міського побуту, діяльності конкретних власників та архітекторів.

Також варто згадати і навчальну програму ««Громадянська освіта» (інтегрований курс) для 10 класу [17], яка передбачає формування громадянської ідентичності, відповідальності та поваги до культурного розмаїття. Її розділи «Особистість та її ідентичність», «Людина в соціокультурному просторі» та «Демократичне суспільство та його цінності» створюють можливості для використання місцевої культурної спадщини в освітньому процесі. На прикладі силікатних будинків учні можуть розглядати питання історичної пам'яті, громадянської участі та відповідальності міської спільноти за збереження історичного середовища.

І тут виникає потреба у конкретних методичних розробках, які демонструють, як саме можна використовувати локальну спадщину для «оживлення» абстрактних історичних процесів. Наприклад розробка уроку учительки історії О. В. Мельничук, що опублікований на Інтернет-ресурсі «Всеосвіта», план-конспект уроку «Пам'ятки архітектури та містобудування. Замки і фортеці Волині» [74] чітко ставить мету: «ознайомити учнів з пам'ятками Волинського краю; сприяти вихованню шанобливого ставлення до історичних пам'яток, розвивати історичну свідомість учнів». Урок будується довкола конкретних об'єктів – Луцького замку, замку Радзивілів в Олиці, руїн Кременецького замку. Через історію цих фортець, їх функції, через біографії пов'язаних з ними постатей, вчителька ілюструє загальноукраїнські та європейські історичні процеси. Урок демонструє дієвий алгоритм, як локальний архітектурний об'єкт може бути інтегрований у навчальний процес для формування в учнів історичної свідомості та ціннісного ставлення до культурної спадщини.

Розробка учительки історії С. В. Чернишової, що опублікована на Інтернет-ресурсі «Всеосвіта» під назвою «Робочий аркуш «Опис пам'ятки архітектури» [96], є анкетою для опису нерухомої пам'ятки, що становить цінний методичний інструмент, який може бути використаний у межах дослідження силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. як ресурсу патріотичного виховання. Його структура, а саме визначення назви, адреси, віку, стилю,

матеріалу, ступеня збереженості, опис зовнішнього вигляду та фіксація зв’язків із подіями чи постатями, дозволяє учням здійснювати системний, науково обґрунтований аналіз локальних архітектурних об’єктів. Завдяки такій формі роботи школярі навчаються спостерігати, класифікувати й описувати пам’ятки, осмислюючи їхню цінність у культурному просторі міста.

У практикумі «Моя громада» квест розглядається як спосіб дослідження учнями місцевої історії, а серед можливих варіантів його організації запропоновано фотоквест. Наведений у матеріалі приклад квесту «Історичними стежками Шумщини» передбачав командне проходження міського маршруту, пошук визначених локацій, відповіді на запитання та отримання підказок про наступні пункти [64].

Інший спосіб роботи з архітектурною спадщиною представлено у квесті Національного заповідника «Софія Київська» «Таємниці давніх стін». Його учасники за допомогою карти-схеми вибудовують маршрут територією заповідника, оглядають архітектурні пам’ятки та виконують пов’язані з ними ребуси, шифри й логічні завдання, складність яких добирається відповідно до віку дітей [87].

Отже, джерельна база дослідження поєднує архівні документи, історико-архітектурні матеріали, нормативно-правові акти у сфері культурної спадщини та освіти, навчальні програми й матеріали педагогічного досвіду. Їх опрацювання створює підґрунтя для вивчення історії силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст., визначення їхнього історико-культурного значення та обґрунтування можливостей використання відповідного матеріалу для патріотичного виховання учнів у позаурочній краєзнавчій роботі.

1.3. Методологія дослідження

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, спеціально-історичних, пам’яткознавчих та педагогічних методів, необхідних для комплексного вивчення силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. як історико-архітектурного явища та ресурсу патріотичного виховання учнів.

Основу дослідження становлять принципи історизму, об’єктивності, наукової достовірності та пріоритетності історичних джерел. Їх застосування передбачає вивчення силікатної забудови в контексті суспільно-економічного й культурного розвитку Вінниці, критичне опрацювання документальних свідчень, зіставлення історичних відомостей із сучасним станом будівель та визначення їхнього історико-культурного значення.

Для вивчення передумов виникнення та поширення силікатного будівництва використано проблемно-хронологічний метод, який дозволив простежити розвиток міста кін. XIX – поч. XX ст., становлення місцевої цегельної промисловості, заснування силікатно-цегляного і черепичного заводу та впровадження нового будівельного матеріалу в архітектурну практику Вінниці. Історико-порівняльний метод застосовано для зіставлення традиційних і нових будівельних технологій, визначення особливостей місцевого виробництва силікатної цегли та чинників її поширення у міській забудові.

Методологію дослідження доповнюють методи історичного джерелознавства, насамперед аналіз, критика та зіставлення історичних джерел. Їх застосовано під час опрацювання архівних документів Державного архіву Вінницької області, зокрема матеріалів фонду Д-230 «Вінницька міська управа». У результаті зіставлення архівних матеріалів, історико-краєзнавчих публікацій, документів та інших джерельних свідчень уточнено датування окремих будівель, відомості про їхніх власників, обставини спорудження та первісне призначення. При цьому враховано зміни найменувань вулиць та написання прізвищ у документах різних історичних періодів (додаток 1).

Для дослідження соціального та культурного контексту силікатної забудови використано біографічний метод. Опрацьовано відомості про власників, замовників і мешканців окремих будинків, їхню професійну діяльність, участь у місцевому самоврядуванні, підприємницькому, громадському та культурному житті Вінниці. Окремо досліджено зв’язки історичних споруд із подіями Української революції, діяльністю державних установ Української Народної Республіки, а також процесами національно-

демократичного відродження наприкінці ХХ ст. Отримані відомості також стали основою для визначення історико-краєзнавчого й виховного потенціалу досліджуваних споруд.

Картографічний метод застосовано для локалізації досліджуваних об’єктів у сучасному міському просторі. Зіставлення історичних назв вулиць, архівних планів, картографічних матеріалів та історико-архітектурного опорного плану м. Вінниці дозволило уточнити розташування окремих будинків і розглянути їх у контексті просторового розвитку історичної забудови міста. Картографічні матеріали використано також під час проєктування пішохідних маршрутів авторського фотоквесту, визначення пошукових зон та добору орієнтирів, необхідних для самостійного знаходження споруд учнями.

Для дослідження архітектурних особливостей силікатних будинків застосовано метод візуального аналізу, що передбачав вивчення об’ємно-просторової композиції, фасадного оформлення, характеру мурування, колористики та архітектурно-декоративних елементів. Порівняння сучасного стану споруд з історичними відомостями виявило характерні способи використання білої та кольорової силікатної цегли, прийоми фасадного декору та зміни первісного архітектурного вигляду.

Метод типологізації використано для систематизації досліджуваних споруд за функціональним призначенням, архітектурними характеристиками та способом застосування силікатної цегли. Виокремлено осібні, прибуткові та інші житлові будинки, паркани, споруди міських садиб, а також окремі громадські й сакральні об’єкти. За характером використання матеріалу розглянуто будівлі, повністю зведені із силікатної цегли, споруди із силікатним облицюванням фасадів та об’єкти, у яких цей матеріал застосовано для виконання окремих архітектурно-декоративних елементів. Самостійну групу становлять приклади імітації силікатної кладки, що відображають поширення відповідних естетичних уподобань у міському будівництві поч. ХХ ст. Результати систематизації відображено в переліку силікатних будинків Вінниці (додаток 1).

Для визначення історико-культурної цінності досліджуваних споруд застосовано пам’яткознавчий аналіз. Він передбачав опрацювання нормативно-правових засад охорони нерухомої культурної спадщини, встановлення наявного охоронного статусу окремих будинків, розгляд їхніх історичних, архітектурних та меморіальних характеристик, а також проблем збереження автентичних елементів. При цьому розмежовано споруди, які мають офіційний статус пам’яток культурної спадщини, та інші історичні будівлі, що становлять інтерес для дослідження міського архітектурного середовища.

Педагогічна складова дослідження ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному та краєзнавчому підходах до навчання історії. Їх поєднання передбачає використання матеріальної спадщини міста як джерела історичної інформації, засобу розвитку пізнавальних і дослідницьких умінь учнів та основи для осмислення зв’язку між історією рідного краю, локальною ідентичністю і громадянською відповідальністю. Педагогічну складову дослідження зорієнтовано на безпосереднє спостереження за історичними спорудами, роботу з візуальними й картографічними матеріалами, самостійний пошук архітектурних об’єктів та ознайомлення з пов’язаними з ними історичними відомостями.

Метод аналізу педагогічних джерел застосовано під час опрацювання навчальних програм, нормативних документів у сфері освіти, науково-методичних публікацій та матеріалів педагогічного досвіду. Розглянуто можливості використання місцевої архітектурної спадщини у патріотичному вихованні учнів. За результатами порівняльного аналізу методичних розробок, навчальних екскурсій, туристсько-краєзнавчих ігор і пошукових квестів, визначено організаційні та дидактичні прийоми, придатні для роботи з історичною забудовою. Окремо проаналізовано використання командної взаємодії, маршрутних карт, візуальних підказок, фотофіксації та підсумкової рефлексії як взаємопов’язаних елементів позаурочної роботи.

Для розроблення авторської методики використано метод педагогічного моделювання. Його застосування полягало у визначенні освітньої мети,

очікуваних результатів, змісту історико-краєзнавчого матеріалу, способів організації пошукової діяльності учнів та критеріїв оцінювання. Практичним результатом стало створення сценарію міського фотоквесту «Силікатна Вінниця», розрахованого на учнів 9-11 класів (додаток 2). До його змісту включено 16 історичних споруд, об’єднаних у два маршрути по вісім об’єктів. Їх добір здійснено з урахуванням архітектурної виразності, історико-культурної значущості, характеру використання силікатної цегли та можливості огляду з доступного міського простору.

Під час педагогічного моделювання враховано вікові особливості учнів, необхідність командної взаємодії, самостійного прийняття рішень та забезпечення безпеки в міському середовищі.

Таким чином, методологія дослідження забезпечує взаємозв’язок історико-архітектурного та педагогічного напрямів. Завдяки застосуванню спеціально-історичних і джерелознавчих методів досліджено обставини формування силікатної забудови Вінниці та встановлено відомості про окремі споруди й пов’язаних із ними осіб. Пам’яткознавчі методи використано для систематизації будівель, визначення особливостей їхнього матеріального й декоративного вирішення та розгляду проблем збереження. Педагогічні методи забезпечили теоретичне обґрунтування освітнього потенціалу силікатної забудови й розроблення авторського фотоквесту як форми позаурочної роботи патріотичного виховання учнів.

РОЗДІЛ ІІ. ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИЛІКАТНИХ БУДИНКІВ ВІННИЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

2.1. Силікатні будинки у просторі міста

Поява силікатного виробництва у Вінниці наприкінці XIX ст. була безпосередньо пов'язана зі становленням міста як торговельно-промислового осередку Поділля. Розвиток залізничного сполучення, активізація підприємництва й удосконалення міського самоврядування створили постійну потребу в житлі, громадських спорудах, виробничих приміщеннях і новій інфраструктурі. За цих умов заснування підприємства з виготовлення силікатної цегли стало складовою ширшого процесу модернізації Вінниці.

Ще в середині XIX ст. Вінниця зберігала ознаки невеликого повітового міста з переважно дерев'яною забудовою. Тоді в ній проживало близько 10 тис. осіб, а серед 1427 будинків лише 23 були кам'яними. Запровадження норм Будівельного статуту сприяло поширенню мурованого будівництва. Головні будинки міських садиб дедалі частіше розміщували вздовж червоних ліній вулиць, завдяки чому традиційна садибна забудова поступово набувала периметрального квартального характеру [21, с. 40].

Відчутне прискорення урбанізаційних процесів припало на другу половину XIX ст. і було зумовлене реформами 1860-1870-х рр., розвитком місцевого самоврядування та пожвавленням промисловості. У місті виникали підприємства харчової й переробної галузей, працювали пивоварні, миловарні, тютюнова фабрика, горілчаний і чавуноливарний заводи. У 1882 р. Вінниця вже налічувала близько 19 тис. мешканців і 1629 житлових будівель, серед яких 99 були кам'яними [21, с. 41]. Порівняно із серединою XIX ст. кількість мурованих будинків зросла більше ніж учетверо, однак вони все ще становили невелику частину забудови.

Найпомітніший вплив на розвиток Вінниці мало відкриття залізничного сполучення. Після спорудження Києво-Балтської залізниці 1871 р. та лінії Козятин – Здолбунів 1873 р. місто отримало зручний зв'язок із Києвом, Одесою,

Москвою, західними містами й балтійськими портами. За обсягом вантажообігу Вінниця посіла перше місце в Подільській губернії [86, с. 59-60]. Біля вокзалу розбудовувалося Замостя, а Велика Олександрівська вулиця, нині проспект Коцюбинського, стала головною віссю, яка поєднувала новий транспортний вузол із правобережним середмістям [21, с. 41; 86, с. 59-60].

Промислове освоєння Замостя поступово закріпило за цією частиною Вінниці значення виробничого району. У 1875-1880 рр. було прокладено шосе від мостів через Південний Буг до залізничної станції, а на межі століть тут уже діяли підприємства різного профілю [21, с. 41]. Близькість вокзалу полегшувала постачання обладнання і збут готової продукції, тоді як віддаленість від щільно забудованого середмістя давала змогу розміщувати виробничі корпуси, склади й допоміжні споруди. Тому заснування силікатно-цегляного та черепичного заводу саме на Замості відповідало характеру господарського освоєння цієї території.

Протягом останніх десятиліть XIX ст. зростання Вінниці набуло стійкого характеру. Якщо 1861 р. у місті проживало 9,4 тис. осіб, то 1887 р. – 23,59 тис., а за переписом 1897 р. – 30,56 тис. Упродовж 1881-1913 рр. чисельність вінницького населення збільшилася приблизно у 2,5 раза [86, с. 61]. Зростало число торговельних і ремісничих приміщень, прибуткових будинків, навчальних, медичних та адміністративних закладів.

Економічні показники початку XX ст. підтверджують зміцнення міського ринку. У 1910 р. обсяг промислово-ремісничого виробництва Вінниці був найбільшим у Подільській губернії й становив 2 млн 158 тис. руб., а 1912 р. місто посідало третє місце в губернії за обсягами промислового виробництва [86, с. 60]. Розвиток банківського кредитування, гуртової та роздрібної торгівлі розширював фінансові можливості підприємців і власників нерухомості. У 1890-х рр. у Вінниці відкрилися відділення Бессарабсько-Таврійського та Київського земельного банків, на початку XX ст. – петербурзьких комерційних банків, а 1911 р. – Державного і Селянського поземельного банків [86, с. 60].

Найактивніше міські перетворення відбувалися в період діяльності міського голови Миколи Оводова та першого міського архітектора Григорія Артинова. М. Оводов очолював Вінницю від 1899 р., а 1900 р. до роботи в місті було залучено Г. Артинова. Упродовж наступних років споруджувалися залізні мости, водогін, електростанція, трамвайна лінія, адміністративні й громадські будівлі, упорядковувалися вулиці, бульвари та міські простори [21, с. 42-43; 86, с. 62]. Водночас зводилися приватні особові та прибуткові будинки, що формували новий образ центральних кварталів. На 1910 р. у Вінниці нараховувалося 5426 будівель, із яких 2370 були мурованими [21, с. 43].

Важливим складником нової житлової забудови стали прибуткові будинки. Як окремий тип міської архітектури вони поширилися в Європі у 1830-1840-х рр., а на українських землях у 1870-1880-х рр., що було пов'язано з урбанізацією та економічним піднесенням. Такі споруди зводили переважно в центральних кварталах для отримання прибутку від здавання приміщень в оренду. Зазвичай це були дво-, три- або багатоповерхові житлово-торговельні будинки, у яких перші поверхи відводилися під комерційні приміщення, а верхні під помешкання. Репрезентативне оформлення головного фасаду мало привертати увагу потенційних орендарів і демонструвати матеріальні можливості та смаки власника [68, с. 356]. У Вінниці для оздоблення особових і прибуткових будинків застосовували силікатну цеглу, колір і фактура якої давали змогу урізноманітнювати фасади.

Збільшення частки капітальної забудови супроводжувалося зміною ставлення до самої цегли. У 1880-1890-х рр. у Вінниці набув поширення так званий цегляний стиль, у якому виразність фасаду створювали властивостями матеріалу, ритмом мурування та рельєфними деталями. Упродовж 1890-х рр. найбільше таких будинків зосереджувалося на Поштовій вулиці та в прилеглих кварталах [21, с. 41]. Фасадна цегла мала поєднувати міцність із рівномірністю форми, кольору й фактури, адже залишалася відкритою та виконувала декоративну функцію.

Місцеве цегельне виробництво розвивалося разом із містом. У другій половині XIX ст. воно поступово відокремилося від потреб окремих маєтків і великих будівництв та набуло комерційного характеру. Першим підприємством такого типу О. Грабовська називає цегельний завод на Дубовецькій Слободі, заснований 1830 р. У 1859 р. виник іще один завод, а 1871 р. у межах сучасної Вінниці було відомо вже три цегельні [48, с. 69]. Надалі нові підприємства з'являлися на Дубовецькій Слободі, П'ятничанах і Малих Хуторах, де поєднувалися поклади придатної глини, вільні земельні ділянки й близькість до міського ринку.

На 1894 р. у Вінниці діяли чотири великі цегельні. Підприємство Болеслава Лєщинського на Дубовецькій Слободі виробляло 480 тис. цеглин на рік, завод Шмуля Мар'яновського – 200 тис., цегельня Ґрохольських на П'ятничанах – 600 тис., а підприємство Івана Миклашевського на Малих Хуторах – 580 тис. цеглин [46, с. 155-156]. У 1895 р. родина Мар'яновських заснувала на Дубовецькій Слободі ще один завод [48, с. 70].

У 1897 р. сукупний дохід вінницьких цегелень зріс до 105 610 руб., що збіглося в часі зі спорудженням великого комплексу окружної психіатричної лікарні. Нове зростання розпочалося 1901 р., а 1912 р. дохід галузі досяг 202 тис. руб., у 3,6 раза перевищивши показник 1908 р. [48, с. 72-73]. У 1911-1912 рр. у Вінниці зводилися будівлі міської думи й окружного суду, промислові підприємства, водонапірна башта, готель «Савой» та інші значні споруди [48, с. 73].

Водночас кількісне зростання традиційного цегельного виробництва не забезпечувало всіх потреб міської архітектури. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Вінниці працювало вісім заводів, що виготовляли керамічну цеглу, проте місцева продукція не завжди відповідала вимогам до облицювання зовнішніх стін і споруд, для яких був необхідний матеріал високої міцності та належної якості поверхні [47, с. 258].

Силікатна цегла належала до найновіших будівельних матеріалів свого часу. Її виготовляли із суміші вапна та піску, яку піддавали автоклавній обробці,

тобто твердінню в насиченому парою середовищі під тиском понад вісім атмосфер за температури 170-200 °С [48, с. 74]. На відміну від керамічної цегли, яка набувала міцності внаслідок випалювання сформованої глини, силікатна маса тверділа під дією високої температури та значного тиску. Склад і технологія виробництва зумовлювали характерний світло-сірий або білий колір виробів, а додавання пігментів давало змогу отримувати рожеві та інші відтінки. Матеріал міг одночасно виконувати конструктивну й декоративну функції, що відповідало практиці відкритого фасадного мурування [47, с. 257-258].

Технологія виробництва силікатної цегли сформувалася в Західній Європі у другій половині XIX ст. У 1866 р. англієць ван Дербург запатентував оброблення суміші вапна й піску парою під високим тиском. Наступним етапом став патент німецького дослідника Вільгельма Міхаеліса 1880 р. на виготовлення «штучного пісковику». У 1894 р. в Німеччині розпочалося промислове виробництво нового матеріалу [48, с. 74].

Поширення силікатного виробництва в Російській імперії відбувалося повільніше, ніж у західноєвропейських країнах. Налагодження підприємства вимагало автоклавного обладнання, пресів, пристроїв для гасіння вапна, підготовленого персоналу та значних початкових вкладень. Розвиток галузі стримували брак устаткування власного виробництва, спеціальної літератури й фахівців, обізнаних із новою технологією. У Вінниці передумови для її впровадження сформувалися на межі XIX-XX ст., коли зростання будівельного попиту збіглося з діяльністю фахівців, зацікавлених у виробництві нового матеріалу.

Силікатно-цегляний і черепичний завод розпочав роботу у Вінниці 1899 р. Підприємство розмістилося на Замості, південніше перехрестя сучасних вулиць Брацлавської та Замостянської, і спочатку належало акціонерному товариству Костянтина Абази і Ко [60, с. 3]. Виробництво охоплювало цеглу, черепицю та тротуарні плити, тому завод був орієнтований на кілька напрямів будівництва й благоустрою, зокрема зведення стін, оздоблення фасадів, улаштування покрівель і мощення.

Особливе місце вінницького заводу серед ранніх підприємств галузі відзначив цивільний інженер Микола Логачевський. У рецензії 1902 р. він назвав підприємство першим заводом силікатної цегли й черепиці в Російській імперії [47, с. 258]. Уже на 1902 р. у межах імперії нараховувалося сім таких заводів: два в Москві та по одному в Самарі, Катеринославі, Бердичеві, Вінниці й Києві [47, с. 258-259]. Отже, виробництво у Вінниці з'явилося на початковому етапі поширення технології, коли сама галузь ще не мала розгалуженої мережі.

Організація заводу була пов'язана з діяльністю архітектора Владислава Краусса, який безпосередньо займався налагодженням виробництва на Замості [48, с. 76]. У 1901 р. В. Краусс видав працю «Производство силикатного кирпича и черепицы с применением аппарата Егера для гашения извести в порошок», а наступного року розширений посібник «Кирпич XX-го столетия: Полное руководство по сооружению силикатных заводов и для производства изделий» [47, с. 259]. Публікація технічних розрахунків, описів обладнання і виробничих операцій сприяла поширенню знань про матеріал, а вінницький завод слугував практичним прикладом реалізації викладеної технології.

Виробництво силікатних матеріалів розглядалося також у контексті протипожежного впорядкування населених пунктів. 26 серпня 1902 р. на засіданні Вінницького повітового комітету з питань потреб сільськогосподарської промисловості обговорювали заходи щодо зменшення кількості пожеж і поширення виробництва вогнестійких матеріалів. В. Краусс та М. Логачевський представили учасникам засідання продукцію Вінницького силікатного заводу [48, с. 76]. У місті, де ще в середині XIX ст. абсолютну більшість забудови становили дерев'яні будинки, така аргументація мала практичне значення.

Технічне оснащення підприємства відповідало початковому етапу розвитку галузі. Завод мав ручний прес, мішалку, пропарний котел, п'ять верстатів для виготовлення черепиці, вагонетки з рейковими коліями, трансмісію та пристрій для сушіння черепиці. Вартість організації виробництва такого масштабу оцінювалася у 15 тис. руб. [47, с. 259].

Потужність заводу становила 2 тис. цеглин, 1 тис. черепиць і 300 тротуарних плит на день [47, с. 259]. Білу цеглу продавали по 16 руб. за тисячу, пофарбовану по 22 руб., фасонну по 30 руб.; біла черепиця коштувала 45 руб. за тисячу, а пофарбована 50 руб. [47, с. 259].

Попит на силікатну продукцію утримувався навіть за істотної різниці в ціні. У 1902 р. тисяча звичайної керамічної цегли у Вінниці коштувала 9 руб., тоді як тисяча білої силікатної 16 руб. Попри це, завод реалізував усі запаси, виготовлені протягом 1901 р. [48, с. 76]. Така різниця у вартості свідчить про значення декоративних і технічних властивостей силікатних виробів для тогочасних замовників, насамперед у випадках, коли матеріал залишався відкритим і впливав на архітектурну композицію фасаду.

Порівняння з Києвом допомагає зрозуміти особливості поширення нової технології у Вінниці. На початку ХХ ст. у Києві було створено три подібні підприємства, однак два з них невдовзі припинили роботу через здешевлення керамічної цегли. Київські виробники також мали доступ до високоякісної керамічної цегли із синьої глини, яка після випалювання набувала жовтуватого кольору й могла застосовуватися для облицювання фасадів [48, с. 75-76]. У Вінниці місцева керамічна цегла не давала такої самої альтернативи, тому дорожчий силікатний матеріал зберігав конкурентні переваги. Поширення силікатної цегли залежало від конкретного співвідношення місцевої сировини, якості продукції та запитів міського будівництва, що визначало конкурентні можливості різних технологій.

На попит впливали й архітектурні зміни початку ХХ ст. Період інтенсивної розбудови Вінниці збігся з поширенням модерну, для якого характерними були новаторське використання матеріалів, увага до фактури поверхні та тяжіння до приглушеної кольорової гами. Світло-сіра або біла силікатна цегла давала змогу створювати світлі фасади без суцільного тинькування, а рожеві вироби розширювали можливості кольорових поєднань [47, с. 258]. Матеріал органічно увійшов у практику цегляного декору, що вже була зрозумілою місцевим майстрам і замовникам, але запропонував іншу колористику.

Силікатну цеглу використовували як основний стіновий матеріал, для облицювання фасадів та виконання окремих архітектурно-декоративних елементів. За результатами проведеної систематизації виявлено 74 історичні будівлі з використанням силікатної цегли кінця XIX – початку XX ст. (додаток 1). За характером застосування матеріалу виокремлено 10 випадків суцільного силікатного мурування, 26 споруд із силікатним муруванням або облицюванням одного чи кількох фасадів та 26 будівель, у яких силікатну цеглу використано для виконання окремих архітектурно-декоративних елементів. Ще для 12 об'єктів точно встановити характер або обсяг застосування матеріалу не вдалося через істотні зміни зовнішнього опорядження, перебудови та втрату первісних архітектурних характеристик. Зазначений розподіл здійснено за основним встановленим способом використання силікатної цегли, без повторного зарахування будівель, у яких поєднувалися кілька прийомів. Окрім споруд, зафіксовано 5 огорож із використанням цього матеріалу, 2 з яких представлені самостійними позиціями переліку, а 3 є складовими забудови домоволодінь на вул. Архітектора Артинова, 26, вул. Григорія Сковороди, 11 та вул. Степана Бандери, 12. Окрему групу становлять 8 будівель з імітацією силікатного мурування. При цьому будинок на вул. Грушевського, 6 належить одночасно до обох категорій, оскільки в його фасадному оздобленні поєднано справжні декоративні елементи із силікатного матеріалу та імітацію цегли. Таким чином, загалом дослідженням охоплено 81 окрему історичну будівлю та 5 огорож, причому до систематизованого переліку включено також споруди, які зазнали істотних перебудов або були втрачені. Поширення силікатної цегли в міському будівництві супроводжувалося формуванням різноманітних художніх прийомів, приміром використанням контрастних поєднань білої та рожевої цегли, фасонних виробів для оформлення карнизів, пілястр, міжповерхових поясів та обрамлень вікон [47, с. 258].

Різноманітність технологічних і художньо-композиційних рішень найвиразніше простежується на конкретних прикладах історичної забудови. Осібний будинок Петра Гогльонкова на вул. Архітектора Артинова, 26, зведений у

1909 р., повністю виконано з білої силікатної цегли, тоді як рожева використана для акцентування архітектурних деталей. Матеріальну єдність забудови доповнює огорожа з білої силікатної цегли, що є складовою архітектурного вирішення домоволодіння. До прикладів суцільного силікатного мурування належать також осібний будинок Бориса Гофмана на вул. Архітектора Артинова, 45, прибутковий будинок Якова Львовича на вул. Архітектора Артинова, 49 та будинок садиби Ґрохольських на вул. Степана Бандери, 11. Осібний ж будинок Володимира Долженкова-Любіма на вул. Князів Коріатовичів, 102 вирізняється унікальним для дослідженого масиву колористичним вирішенням: основним матеріалом облицювання його фасадів є рожева силікатна цегла, на тлі якої контрастно виділяються архітектурні деталі, виконані з білого силікату. На відміну від поширеного використання білої цегли як основного фасадного матеріалу, у цьому випадку співвідношення кольорів є зворотним. Складним декоративним опорядженням вирізняється прибутковий будинок на вул. Магістратській, 27, чоловий фасад якого облицьовано білою силікатною цеглою з використанням рожевих акцентів. В архітектурному оформленні споруди застосовано фасонні вироби для виконання напівколон, обрамлень віконних і аркових прорізів, замкових каменів та інших декоративних елементів, серед яких вирізняються зображення бджіл. Інший характер використання матеріалу демонструє осібний будинок-лікарня Костянтина Новінського на вул. Миколи Оводова, 1, де біла силікатна цегла слугує засобом архітектурного декорування, а не основним матеріалом фасадного облицювання. Окремий інтерес становить будинок на вул. Грушевського, 6, в оформленні якого справжні силікатні декоративні елементи поєднано з імітацією силікатної кладки (додаток 1).

Масштаб застосування силікатної цегли у Вінниці був помітно більшим, ніж у найближчих містах, де нею переважно оздоблювали лише окремі частини фасадів [48, с. 74]. Ця відмінність була наслідком взаємодії виробництва та споживання: наявність місцевого заводу забезпечувала матеріалом будівельний ринок, а попит підтримував діяльність підприємства. З часом білі й рожеві фасади сформували виразну групу в міській забудові початку XX ст., що стала

впізнаваною рисою вінницького архітектурного середовища. Продукція заводу виходила й за межі міського ринку. Силікатні вироби закуповували для цукрових заводів в Уладівці та Красносілці, а також для поміщицьких маєтків, розташованих на значній відстані від Вінниці. Тротуарні плити використовували для мощення, а силікатною черепицею перекривали дахи в Красному, Калинівці, Могилівці, П'ятничанах, Василівці та інших населених пунктах [48, с. 77].

Упродовж перших десятиліть XX ст. власники підприємства змінювалися. У 1903 р. завод належав Петру Верьовіну, а 1912 р. його власниками були Ісаак Мар'яновський та Арон Файгенбаум [48, с. 73, 77]. На цей час на підприємстві працювало 27 осіб, а річна вартість виробництва становила 16 920 руб.; 1913 р. вона досягла 20 тис. руб. [47, с. 260].

Війна порушила усталений будівельний цикл. Воєнні події, розпад імперії та подальша політична й економічна нестабільність спричинили загальний занепад вінницької цегельної галузі. У документах 1920-1930-х рр. силікатний завод уже не згадується [46, с. 158], проте виготовлена на підприємстві цегла залишилася у конструкціях і фасадах будівель, перетворившись із промислової продукції на складову історичної забудови Вінниці.

Відомості про власників силікатних будинків Вінниці розкривають соціальний склад замовників капітального будівництва на початку XX ст. Враховуючи істотну різницю у вартості звичайної керамічної та силікатної цегли, суцільне використання останньої вимагало більших фінансових витрат порівняно з її застосуванням лише для облицювання або виконання окремих декоративних елементів. Архівні матеріали фіксують серед власників купців, дворян, статських радників, лікарів, педагогів, правників, міщан та осіб, позначених лише як домовласники. Таке соціальне різноманіття дозволяє розглядати силікатну забудову як відображення структури міського суспільства.

Найвиразніший приклад капіталомісткого будівництва становить прибутковий будинок Якова Мойсейовича Львовича (1868 – після 1918) на сучасній вул. Архітектора Артинова, 49 [68, с. 357]. Його власник був купцем другої гільдії. Підприємницьке становище родини простежується й через інші

види діяльності: брат Якова, Борух Львович, володів чавуноливарним заводом «Молот», а з їхнім батьком Мойсеєм Львовичем пов’язаний прибутковий будинок на сучасній вул. Магістратській, 11 (додаток 1). Отже, нерухомість і промислове підприємництво у випадку Львовичів не були відокремленими сферами. Наступний етап історії будинку пов’язаний з Українською революцією. У лютому-березні 1919 р., коли урядові установи УНР після відступу з Києва працювали у Вінниці, саме в цьому будинку, що тоді мав адресу вул. 19 Лютого, 27, розміщувалося Міністерство закордонних справ УНР; у цей період відомство очолювали Володимир Чехівський та Костянтин Мацієвич [90, с. 92-93]. Споруда, яка виникла як прибуткова приватна нерухомість, згодом стала місцем роботи державної дипломатичної інституції.

До кола власників, які поєднували нерухомість із міською політикою, належав Петро Варфоломійович Гогльонков (Гогленков, 1865 – після 1916). Виходець із селян Тамбовської губернії, він став купцем другої гільдії, упродовж 1901-1916 рр. був членом міської управи, а в 1907-1917 рр. – гласним міської думи [62, с. 84]. Гогльонков володів кількома будинками, як-от на сучасних вулицях Архітектора Артинова та Степана Бандери (додаток 1). Поєднання торговельної діяльності, інвестування у нерухомість та роботи у виконавчому органі самоврядування показує механізми входження підприємців до міської управлінської верстви. Інший гласний, Болеслав Іванович Лєщинський, був юристом і власником цегельні. Його значна садиба на сучасній вул. Миколи Оводова охоплювала територію, частини якої сьогодні мають різні адреси [83]. Отже, окремі сучасні будинки слід розглядати в контексті колишнього цілісного домоволодіння [62, с. 82-86].

Разом із тим участь заможних домовласників у міському самоврядуванні не означала рівного політичного представництва населення. За підрахунками Т. Кароєвої та І. Мідяної, упродовж п’яти каденцій за Городовим положенням 1892 р. у Вінницькій думі працювали 103 гласні, а виборче право обмежував майновий ценз. Станом на 1913 р. до виборців належало близько 2,2 % мешканців міста

[62, с. 79-82]. Відповідно, володіння нерухомістю було ознакою майнового становища та одним із чинників доступу до участі в міському самоврядуванні.

Іншу модель майнового становища репрезентують Ґрохольські, чия садиба «Рузін» збереглася на сучасній вул. Степана Бандери, 11 [53]. Основою господарських можливостей польської шляхетської родини було велике землеволодіння, проте її представники брали участь і в міському житті. Станіслав Ґрохольський був гласним Вінницької міської думи [62, с. 84], Тадеуш Ґрохольський відомий мистецькою та громадською діяльністю, а Здзіслав Ґрохольський опікувався сільськогосподарською кооперацією та освітніми ініціативами [35]. У 1918 р. після руйнування родинних маєтків у П'ятничанах і Стрижавці до «Рузіна» переїхала Софія Ґрохольська з дітьми. За її спогадами, у лютому 1919 р. чотири кімнати садиби реквізували для німецької дипломатичної місії, після від'їзду дипломатів тут перебували українські військові, а з утвердженням більшовицького контролю в будинку оселився військовий комендант Сорокін [81]. Зміна користувачів протягом короткого часу засвідчує, як революційні події впливали на повсякденне життя колишніх великих власників нерухомості.

Представником титулованої служилої аристократії був граф Дмитро Федорович Гейден, з яким пов'язана будівля на сучасній вул. Степана Бандери, 2. Як предводитель повітового дворянства він брав участь у місцевому громадському житті, серед іншого в ініціативах зі створення Народного дому [55]. До дворянського середовища належали також власники будинків на сучасній вул. Грушевського, 12 Йозеф-Вітольд Петрович Зелінський [7, арк. 75-76] та вул. Грушевського 6 та 10 Франц Францевич Пронашко [15, арк. 124-126].

Архівні відомості про силікатну забудову фіксують також власників, становище яких визначалося цивільною службою. У їх числі, будинок на сучасній вул. Миколи Оводова, 3 належав статському раднику Івану Олександровичу Григоровичу [5, арк. 109]; з будинком на вул. Малиновського, 12 пов'язаний статський радник Петро Олександрович Савин (Савич) [11, арк. 464-465]. Власницею нерухомості на сучасній вул. Отамановського, 13 була

Олександра Миколаївна Науменко, дружина статського радника [1, арк. 65-66]. Чин статського радника належав до системи цивільної служби Російської імперії, тому наявність таких осіб серед власників показує роль чиновницького середовища у формуванні капітальної житлової забудови.

Помітну роль у міському середовищі відігравали освітяни. Павло Олександрович Адріанов (1855-193?), власник будинку на сучасній вул. Степана Бандери, 12 (додаток 1), закінчив Санкт-Петербурзький історико-філологічний інститут 1876 р., стажувався в Європі, у 1878-1890 рр. викладав у Ніжинському історико-філологічному інституті. Від 1890 р. працював окружним інспектором Оренбурзької шкільної округи, а з 1902 р. помічником попечителя Київського навчального округу. Переїхавши до Вінниці, з 1909 р. виконував обов'язки директора чоловічої гімназії, з 1911 р. очолював педагогічну раду другої міської жіночої гімназії, а з 1912 р. опікувався створенням Вінницького учительського інституту [59, с. 249-250].

П. Адріанов залишив також помітний книжковий слід. Т. Кароєва виявила у фонді рідкісних видань Вінницької обласної бібліотеки книги з його приватної збірки, стародруки та видання з власницькими записами й дарчими написами науковців. Завдяки цим провенієнціям реконструюються інтелектуальні контакти педагога, зокрема його обмін науковими виданнями з відомими дослідниками античності [59, с. 249-251]. Після ліквідації дореволюційних гімназій Адріанов продовжував працювати в міських трудових школах, викладав латину й іноземні мови на фахових курсах та у 1920-х рр. долучався до біографічної роботи місцевих науковців [59, с. 249-250].

Окремий соціально-професійний прошарок становили лікарі. Особняк-лікарня Костянтина Романовича Новінського на сучасній вул. Миколи Оводова, 1 має архітектурні деталі з білої силікатної цегли (додаток 1). Новінський очолював Вінницьку лікарню ім. М. Пирогова у 1917-1919 рр. [56]. Однак історія його приватного будинку виходить за межі історії медицини. Під час візиту до Вінниці 16 травня 1920 р. очільник Польської держави Юзеф Пілсудський, який зустрічався із Симоном Петлюрою та представниками уряду УНР, відвідав

Новінського і зупинявся в його будинку на відпочинок [97; 49; 98]. Інший приклад лікарського середовища становить садиба родини Лазовських на сучасній вул. Архітектора Артинова, 39 [66; 95].

Поряд із лікарями серед власників були представники юридичних професій. Присяжному повіреному Володимиру Володимировичу Долженкову-Любіму належав будинок на сучасній вул. Князів Коріатовичів, 102 [7, арк. 117-118]; правничу діяльність із володінням великою садибою поєднував і Б. Лєщинський [5, арк. 160; 62, с. 86]. Також, перелік виявлених власників містить осіб, про громадську або професійну діяльність яких відомо значно менше. Наприклад, міщанин Т. М. Котляр був власником будинку на вул. Миколи Оводова, 63 [1, арк. 125-126], домовласник Лазар Каплан на вул. Григорія Сковороди, 9 [12, арк. 242], Борух Шльомович Токар на вул. Соборній, 28 [9, арк. 37], Єкель Фишензон на вул. Монастирській, 18 [2, арк. 147-148]. До переліку належать також Рухля Мошкова Буркат (вул. Монастирська, 1) [3, арк. 37-38], Стефанія Іванівна Вітковська (вул. Архітектора Артинова, 5) [89] та інші встановлені власники (додаток 1). Їх не слід автоматично зараховувати до однієї заможної еліти лише за фактом володіння будинком, оскільки у правовому та економічному становищі міщан, чиновників, власників невеликих ділянок і великих підприємців існували істотні відмінності.

Силікатну цеглу використовували не лише в особових будинках, а й у прибуткових і громадських спорудах. Із домоволодінням Якова Йосиповича Співака на сучасній вул. Олександра Соловйова, 2 пов’язане спорудження 1913 р. кінотеатру; серед співвласників ділянки джерела називають Мотеля Шкурмана та Лейбу Блайваса [68, с. 358]). Синагога Райхера на вул. Червонохрестівській, 11 репрезентує розвиток єврейського громадського та релігійного життя [78, с. 167-168], Церква святого Вознесіння Господнього – міську православну громаду. Міська публічна бібліотека, відкрита 1907 р., і Вінницький учительський інститут, заснований 1912 р., засвідчували появу установ, призначених для поширення освіти й книжкової культури [39; 57]. Історія будівлі учительського інституту на сучасному просп. Михайла Коцюбинського, 53 має й революційний

епізод: у травні-червні 1920 р. її приміщення використовувало Міністерство закордонних справ УНР [90, с. 92-93]. Таким чином, частина споруд, що з'явилися внаслідок модернізації міста, під час Української революції отримала нове адміністративне та державне призначення.

Хронологічно інший, але безпосередньо пов'язаний із боротьбою за українську державність сюжет стосується будинку на сучасній вул. Григорія Сковороди, 11. На 1916 р. його власником був Едмунд Гілярієвич Жеромський [89], раніше будинок пов'язувався зі Степаном Гейбовичем. Наприкінці ХХ ст. ця історична споруда використовувалася як офіс Вінницької крайової організації Народного руху України. У спогадах Олени Яворської, опублікованих журналістом Віктором Скрипником, зафіксовано, що після звістки про серпневий путч у Москві 19 серпня 1991 р. активісти Руху вивозили з офісу на вул. Пушкіна, 11 документи й оргтехніку та передавали їх на зберігання знайомим, щоб убезпечити матеріали організації [82].

Отже, виникнення та поширення силікатного будівництва у Вінниці кін. XIX – поч. ХХ ст. було закономірним наслідком економічної модернізації міста, розвитку транспортної інфраструктури, місцевої промисловості та зростання попиту на капітальну забудову. Заснування силікатно-цегляного і черепичного заводу в 1899 р. засвідчило відносно швидке впровадження новітніх європейських будівельних технологій у промислову практику повітового міста. При цьому поширення силікатної цегли визначалося її технічними характеристиками та особливостями місцевого будівельного ринку. Недостатня якість окремих видів традиційної керамічної цегли для відкритого фасадного мурування, наявність власного виробництва та прагнення замовників до архітектурної виразності сприяли використанню дорожчого матеріалу. Відповідно, силікатна забудова стала результатом взаємодії промислових можливостей міста, економічних інтересів домовласників та естетичних тенденцій тогочасної архітектури.

Проведена систематизація 81 історичної будівлі та 5 огорож засвідчила, що використання силікатної цегли не обмежувалося окремими репрезентативними

спорудами, а охоплювало різні типи міської забудови (додаток 1). Відмінності між суцільним силікатним муруванням, фасадним облицюванням і декоративним використанням матеріалу відображають різні підходи до архітектурного оформлення будинків. Особливого значення набуває встановлення 8 випадків імітації силікатної кладки, що засвідчує популярність матеріалу та поширення сформованих під його впливом естетичних уподобань. Показовим у цьому контексті є осібний будинок Долженкова-Любіма, у якому рожева силікатна цегла становить основний матеріал фасадного облицювання, тоді як біла використана для архітектурних деталей. Такі колористичні й композиційні рішення підтверджують, що силікатна цегла стала самостійним засобом художньо-композиційного вирішення споруд, а її застосування набуло рис локальної архітектурної традиції.

Окремий напрям аналізу становить соціальний склад власників силікатних будинків. Архівні матеріали засвідчують, що до їхнього кола належали представники різних майнових, станових і професійних груп: купці, дворяни, землевласники, чиновники, лікарі, педагоги, правники та міщани (додаток 1). Встановлені біографічні відомості також розкривають різні форми участі цих осіб у розвитку міста. Для родини Львовичів володіння прибутковою нерухомістю поєднувалося з промисловим підприємництвом, для Болеслава Лєщинського з юридичною практикою, цегельним виробництвом та участю в міському самоврядуванні [62, с. 82-86; 68, с. 357]. Біографія Петра Гогльонкова, який походив із селянського середовища, став купцем 2-ї гільдії та увійшов до складу міських органів управління, відображає можливості соціального просування в умовах економічних перетворень [62, с. 84]. Окремої уваги заслуговує постать Петра Верьовіна, який у 1903 р. був власником силікатного заводу та водночас належав до кола замовників місцевої капітальної забудови [48, с. 73] (додаток 1). Отже, формування силікатного архітектурного середовища відбувалося за участю власників нерухомості, які також були безпосередньо залучені до виробництва будівельних матеріалів, підприємницької діяльності та управління містом.

Проте характер власності не дозволяє розглядати всіх домовласників як однорідну міську еліту. Великі домоволодіння Ґрохольських і Лєщинського, прибуткова нерухомість купецьких родин та будинки окремих міщан суттєво відрізнялися за економічними функціями й соціальним значенням. Наявність серед встановлених власників представників цивільної служби, осіб у чині статського радника, засвідчує участь чиновницького середовища у формуванні капітальної забудови. Архівні матеріали також фіксують жінок серед власників нерухомості, наприклад, Стефанію Вітковську, Олександру Науменко та Рухлю Буркат [1, арк. 65-66; 3, арк. 37-38; 89]. Це розширює уявлення про склад міського домовласницького середовища, хоча сам факт документально зафіксованого права власності не дає достатніх підстав для висновків про характер їхньої господарської діяльності. Разом із тим зв’язок нерухомості з політичним впливом простежується через участь заможних домовласників у міському самоврядуванні. В умовах майнового виборчого цензу, коли у 1913 р. виборчими правами користувалися лише близько 2,2 % мешканців Вінниці, володіння майном виступало одним із чинників формування обмеженого кола осіб, які брали участь в управлінні містом [62, с. 79-82]. Таким чином, силікатна забудова відображає матеріальні можливості окремих замовників, соціальну нерівність, майнову диференціацію та особливості функціонування міського суспільства напередодні Першої світової війни.

Історико-біографічний аналіз розширює межі дослідження, охоплюючи інші аспекти життя міської спільноти. Будинки лікарів Новінського та Лазовських, педагога Павла Адріанова, представників дворянських і купецьких родин відображають діяльність різних професійних середовищ, які забезпечували функціонування та розвиток міста [56; 59; 95]. Історія приватної бібліотеки П. Адріанова, його участь в організації освітніх установ, діяльність лікарів і представників місцевого самоврядування засвідчують, що за матеріальною структурою міської забудови стояли інтелектуальні, професійні та громадські зв’язки. Багатокультурність вінницького середовища відображена в історії польських шляхетських родин, єврейського підприємництва та

сакральних споруд, як-от синагоги Райхера [78, с. 167-168]. У цьому контексті силікатні будинки можна розглядати як матеріальні свідчення взаємодії різних соціальних і культурних середовищ, діяльність яких формувала економічне, освітнє та громадське життя Вінниці.

Окремого історичного значення досліджувані споруди набувають завдяки зміні їхніх функцій у наступні десятиліття. Найвиразніше це простежується в період Української революції, коли приватна та громадська нерухомість використовувалася для потреб державних і дипломатичних установ. Розміщення Міністерства закордонних справ УНР у прибутковому будинку Якова Львовича та використання будівлі учительського інституту цією установою в інший період засвідчують включеність вінницького міського простору в загальноукраїнські політичні процеси [90, с. 92-93]. З подіями Української революції пов’язана також садиба Ґрохольських «Рузін», історія якої відображає вплив політичних змін на становище приватних власників, реквізиції та зміну користувачів нерухомості [81]. Інший етап формування історичної пам’яті пов’язаний із будинком на сучасній вул. Григорія Сковороди, 11, який наприкінці ХХ ст. використовувала Вінницька крайова організація Народного руху України [82]. Таким чином, частина споруд, зведених у період модернізації міста, згодом стала місцем подій, пов’язаних із боротьбою за українську державність у різні історичні періоди. Це дозволяє простежити, як нерухомість, створена для приватних господарських або житлових потреб, набувала нових суспільних функцій.

Отримані результати засвідчують необхідність комплексного підходу до вивчення та збереження силікатної забудови Вінниці. Її історико-культурну цінність визначають автентичність будівельних матеріалів, архітектурне вирішення, належність до певного стилістичного напряму, а також відомості про замовників, власників, первісне призначення та подальше використання споруд. А випадки перебудов, зміни фасадного опорядження та втрати окремих архітектурних елементів ускладнюють встановлення первісного вигляду будівель і потребують подальшого джерелознавчого та натурного дослідження.

Наявність історико-культурної цінності також не завжди супроводжується офіційним пам’яткоохоронним статусом, тому систематизація відповідної забудови має значення для виявлення, дослідження та обґрунтування необхідності збереження окремих об’єктів. У патріотичному вихованні учнів цей матеріал допомагає розкрити через конкретні будівлі взаємозв’язок між економічною модернізацією, соціальною структурою, культурним життям та історією українського державотворення. У такому підході локальна історія постає як відображення ширших суспільних процесів у матеріальному середовищі міста.

2.2. Зберігання силікатних будинків як складова естетичного та патріотичного виховання

Силікатні будинки Вінниці початку XX ст. становлять специфічний пласт міської спадщини, історико-культурна цінність якого не вичерпується архітектурними якостями окремих споруд. Їх поява пов’язана з розвитком місцевого виробництва будівельних матеріалів, прискоренням урбанізаційних процесів і зміною уявлень вінничан про комфортне та естетично виразне міське середовище. Так само збережені будинки документують соціальну структуру міста через відомості про замовників, власників, мешканців і функціональне призначення споруд. Отже, питання їх збереження необхідно розглядати одночасно в пам’яткознавчій та суспільно-освітній площинах: охороні підлягає матеріальний об’єкт, проте суспільне значення такої охорони полягає також у можливості передавати знання про історичний розвиток Вінниці [61, с. 30-35; 68, с. 355-360].

Історичний будинок не стає освітнім ресурсом винятково внаслідок свого віку або наявності охоронного статусу. Його пізнавальний потенціал зумовлений збереженістю ознак, які можна співвіднести з певними історичними процесами, перевірити за документальними джерелами й осмислити в контексті розвитку міста. Для силікатної забудови такими ознаками є передусім матеріал та спосіб його застосування, особливості композиції й декоративного оформлення, місце

споруди в структурі вулиці, а також документально встановлена історія її функціонування. Збереження цих характеристик забезпечує можливість вивчати минуле міста за письмовими джерелами та шляхом безпосереднього спостереження його матеріальних свідчень.

Закон України «Про охорону культурної спадщини» передбачає охорону об’єктів різних видів, історичних, архітектурних, містобудівних та об’єктів науки і техніки [31, ст. 2]. Більшість будинків зі збереженим силікатним оздобленням привертає увагу насамперед як архітектурна спадщина. Проте виключно архітектурна характеристика не пояснює їхньої цінності як свідчень розвитку місцевої промисловості, поширення нових будівельних технологій та змін у соціальному житті міста. Тому під час дослідження таких споруд необхідно враховувати особливості фасадів, походження будівельного матеріалу, історію власності, первісне призначення та місце будинку в історичному середовищі [61, с. 31-35; 88, с. 85-87]. Сукупність цих відомостей характеризує силікатну забудову як джерело різнопланової інформації про Вінницю початку ХХ ст.

Таке трактування принципове й для освітнього використання будинків. Якщо розглядати їх лише як зразки певного архітектурного стилю, поза увагою залишаються питання походження будівельного матеріалу, господарської ініціативи, технологічного обміну та соціальних потреб міста. Натомість історико-технічний аналіз конкретної споруди розкриває ширші процеси модернізації, розвитку промисловості, формування ринку матеріалів і зміни міської забудови. Учні отримують можливість співвіднести загальноісторичні поняття з матеріальними свідченнями у звичному просторі Вінниці. Ідеться не про підміну історичного аналізу емоційним ставленням до «старого будинку», а про формування цього ставлення на основі перевірюваного знання.

Складність збереження силікатної забудови визначається також неоднорідністю її правового статусу. За результатами проведеної систематизації виявлено 74 історичні будівлі з використанням силікатної цегли та 8 випадків імітації силікатного мурування. Оскільки будинок на вул. Грушевського, 6 має

як справжні силікатні елементи, так і їх імітацію, загальна кількість окремих будівель становить 81. Додатково зафіксовано 5 огорож із використанням силікатної цегли (додаток 1). Частина цих споруд перебуває під державною охороною як пам’ятки архітектури місцевого значення, інші в історико-архітектурному опорному плані належать до значної або рядової історичної забудови [21, с. 75-76]. Наказом Міністерства культури України від 26 серпня 2026 р. № 1007 до Державного реєстру нерухомих пам’яток України занесено низку об’єктів Вінниці, зокрема споруди досліджуваного масиву [26.]. Водночас відсутність у будинку індивідуального статусу пам’ятки не означає відсутності історичної цінності або інформації, яку він зберігає про розвиток міста.

Збереження автентичних матеріалів та архітектурних елементів необхідне для розуміння технологічних і художніх прийомів місцевого будівництва. У силікатній забудові Вінниці застосовували різні способи використання матеріалу. Одні споруди мають значні ділянки суцільного силікатного мурування або облицювання, в інших цей матеріал представлено в обрамленні прорізів, рустуванні, карнизах, аттиках та окремих декоративних деталях. Поєднання білої, рожевої та керамічної цегли створювало поліхромні рішення, які урізноманітнювали вигляд навіть порівняно невеликих житлових будинків [61, с. 30, 33-34]. Відтак невелика площа використання силікатного матеріалу не може автоматично свідчити про незначну цінність споруди. Окремий декоративний елемент може зберігати інформацію про асортимент місцевого виробництва, технологічні можливості виготовлення фасонної цегли та естетичні запити замовника.

Саме через такі елементи найвиразніше простежується зв’язок збереження архітектури з естетичним вихованням. Автентичний карниз, лиштва, рустований пояс або поліхромна кладка становлять частину історичного фасаду і є доступними для спостереження свідченнями художнього задуму та культури будівництва. Аналізуючи закономірності чергування кольорів, ритм віконних прорізів, взаємодію пластики стіни та декоративних акцентів, можна перейти від суб’єктивної оцінки «гарний» чи «непривабливий» до аргументованого

судження про архітектурну композицію. На думку С. Ничкало, мистецтво архітектури, будучи постійно присутнім у повсякденному середовищі, здатне формувати естетичне сприйняття та ціннісне ставлення до культурного простору [76, с. 321-324]. Проте така можливість значною мірою залежить від збереженості й візуальної доступності первісних архітектурних характеристик.

Силікатна забудова Вінниці має також виразний середовищний характер. Збережені споруди не утворюють однорідного архітектурного ряду: вони відрізняються функцією, масштабом, художнім вирішенням, місцем розташування та ступенем збереженості. Повторюваність матеріалів, характерні колористичні поєднання й декоративні прийоми створюють помітні зв’язки між окремими будинками та вулицями. Тому історико-культурне значення має збереження найбільш репрезентативних споруд разом із характерними особливостями рядової історичної забудови. Положення Рекомендації ЮНЕСКО щодо історичного міського ландшафту також орієнтують на сприйняття міста як результату історичного нашарування матеріальних, просторових, соціальних і культурних цінностей [34]. У такому контексті силікатні будинки постають характерною ознакою Вінниці навіть у тих частинах міста, де відсутні загальновідомі пам’ятки.

Середовищний вимір безпосередньо розширює виховні можливості досліджуваних об’єктів. Естетичне сприйняття міста формується через вивчення окремих архітектурно виразних будівель та усвідомлення зв’язків між ними: масштабу вулиці, ритму фасадів, повторення матеріалів, взаємодії історичних і пізніших нашарувань. Учень може розпізнати притаманні Вінниці ознаки навіть у будинку, який не має загальновідомої назви чи меморіального значення. Це істотно для формування локальної ідентичності, оскільки уявлення про своє місто формується під впливом офіційних символів та повсякденного досвіду перебування в його середовищі. Відповідно збереження історичної забудови є умовою підтримання впізнаваності міського простору та міжпоколінної тяглості його сприйняття.

Окрему групу відомостей становить соціальна історія силікатних будинків.

Інвентаризаційні матеріали містять дані про їхніх власників, датування, первісне призначення та подальше використання (додаток 1). Завдяки цим відомостям будинок постає як результат діяльності архітектора й будівельників та відображення економічних можливостей, професійної діяльності й повсякденних потреб різних категорій містян. Встановлення біографій власників і мешканців дає підстави перейти від історії окремих споруд до історії міської спільноти. Прибуткова забудова відображає розвиток підприємництва й ринку орендованого житла, особові будинки та садиби свідчать про приватні стратегії міського будівництва, а культові й громадські споруди характеризують потреби локальних спільнот. Серед встановлених власників представлені різні соціальні та професійні групи: заможні підприємці, дворяни, лікарі, педагоги, чиновники, правники та міщани. Таким чином, збереження відповідних будинків підтримує матеріальний зв'язок із багатогранною соціальною історією Вінниці.

Історична інформативність силікатної забудови не обмежується періодом її спорудження. Частина будинків у подальшому стала місцем подій, пов'язаних з українським державотворенням та суспільно-політичним життям міста. Прибутковий будинок Якова Львовича на вул. Архітектора Артинова, 49, споруджений як приватна нерухомість, у 1919 р. використовувався Міністерством закордонних справ УНР [90, с. 92-93]. Садиба Ґрохольських на вул. Степана Бандери, 11 зберігає історію польської шляхетської родини та пов'язана з перебуванням німецької дипломатичної місії у період Української революції [81]. Інший історичний період представлений будинком на вул. Григорія Сковороди, 11, який наприкінці XX ст. використовувала Вінницька крайова організація Народного руху України [82]. Відтак охорона таких споруд створює можливість зберігати архітектурні особливості початку XX ст. та матеріальні свідчення наступних етапів історії міста. Для вінничан ці будинки пов'язують відомі історичні події з конкретними місцями повсякденного міського простору.

Значення цих відомостей для формування локальної ідентичності полягає не в автоматичному виникненні патріотичних почуттів після ознайомлення з

історичним фасадом. С. Долецька, аналізуючи краєзнавчу роботу як засіб патріотичного виховання, наголошує на зв'язку між пізнанням близького середовища, його емоційним переживанням і ціннісним ставленням до Батьківщини [52, с. 116-121]. Для учнів 9-11 класів важливе значення має впізнавання історичних будівель, розуміння їхнього походження, суспільного значення та причин змін міського середовища. Знання про місцеве виробництво, архітектурні особливості й долі власників поглиблює розуміння своєрідності Вінниці, а усвідомлення вразливості цих об'єктів спонукає замислитися над відповідальністю сучасного покоління за успадковане середовище. Патріотичне виховання в такому контексті пов'язується з повагою до різноманітності міської історії, здатністю критично оцінювати сучасні втручання та усвідомленням культурної спадщини як спільного суспільного ресурсу.

Утім, реалізація такого потенціалу залежить від фактичного стану збереження об'єктів. Найхарактернішими загрозами силікатній забудові є фарбування автентичних фасадів, тинькування, зовнішнє утеплення, облицювання новими матеріалами, зміна віконних і дверних прорізів, заміна декоративних елементів, надбудови та прибудови [61, с. 33-34; 68, с. 356, 359]. Втручання мають неоднакові наслідки. Одні призводять до фізичної втрати первісного матеріалу, інші закривають його від спостереження або порушують зв'язки між окремими компонентами фасаду. Наприклад, суцільне фарбування може залишати цеглу в конструкції, але позбавляти можливості безпосередньо сприймати її природну колористику, фактуру та поліхромний задум. Тому стан матеріального збереження й ступінь візуальної читабельності історичних ознак необхідно розрізняти.

Втрата читабельності має естетичні та пізнавальні наслідки. Коли фасад закритий теплоізоляцією чи іншим облицюванням, будинок може й надалі існувати як частина історичного кварталу, однак його здатність безпосередньо засвідчувати використання місцевої силікатної продукції істотно зменшується. Історія виробництва в такому випадку відтворюється переважно за архівними описами та фотографіями, а не за доступними для спостереження властивостями

матеріалу. Але не кожна пізніша зміна автоматично має оцінюватися як безумовно негативна: історичні нашарування можуть самі становити культурну цінність. Встановлення характеру втручання і можливості збереження або відновлення автентичних елементів потребує спеціального дослідження, а не довільного повернення до уявного «первісного вигляду».

Особливість силікатних будинків полягає в тому, що переважна їх частина залишається об’єктами повсякденного використання. Житлові й комерційні функції породжують потреби в ремонті, енергозбереженні, модернізації інженерних систем та пристосуванні приміщень. Охорона культурної спадщини не усуває таких потреб, але вимагає їх узгодження зі збереженням історико-культурної цінності пам’ятки та встановленим правовим режимом [31, ст. 22-26]. Історичний будинок водночас є приватним або комунальним майном, місцем проживання чи праці та складовою спільного культурного середовища. Тому питання його збереження стосується власників, фахівців та міської громади. Для громадянського та патріотичного виховання така ситуація є конкретним прикладом необхідності співвідносити приватні потреби із суспільними інтересами й усвідомлювати відповідальність за збереження успадкованого міського простору.

Суспільному визнанню силікатної забудови сприяє є послідовна дослідницька й просвітницька робота. О. Грабовська дослідила раннє силікатне виробництво Вінниці та сформувала колекцію місцевої цегли; інтерактивна виставка «Ще одна цеглина в стіні» 2017 р. представила цей матеріал музейній аудиторії. У 2023 р. студенти історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського під керівництвом Т. Кароєвої провели натурний пошук силікатних споруд, за результатами якого було підготовлено вуличну виставку «Цегляна інтонація Вінниці». Ці ініціативи засвідчують, що виявлення маловідомих об’єктів і публічне представлення відомостей про них можуть змінювати сприйняття звичайної міської забудови, привертаючи увагу до її історичної та архітектурної цінності.

Подальша робота зі збереження силікатної забудови пов’язана з діяльністю Бюро охорони культурної спадщини департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради. Для силікатної забудови важливим є поєднання історико-архівних відомостей, натурних обстежень, фотофіксації, інформації про будівельні матеріали та декоративне оздоблення з оцінкою сучасного стану й місця будинку в історичному середовищі [61, с. 34-35]. У цьому разі інвентаризація виконує не тільки облікову функцію. Завдяки інвентаризації виявляють споруди, які не мають загальновідомих історичних назв або офіційного пам’яткоохоронного статусу, проте зберігають характерні ознаки місцевого будівництва. У Вінниці такі будинки потребують цілеспрямованої уваги, оскільки значну частину силікатної забудови становлять звичайні житлові споруди, історична цінність яких не завжди очевидна для пересічного мешканця. Їх дослідження та документування створюють передумови для збереження окремих архітектурних деталей і відомостей про розвиток місцевого виробництва, міської забудови та повсякденного життя.

Збереження історичної інформативності будинків потребує встановлення конкретних ознак, які становлять їхню культурну цінність. Для силікатної забудови такими ознаками можуть бути автентичне облицювання, первісний колір і фактура цегли, фасонні архітектурні елементи, співвідношення силікатного й керамічного матеріалів, а також характерне розташування декоративних деталей у композиції фасаду [61, с. 33-34]. Зокрема, збережене поєднання білої та рожевої силікатної цегли засвідчує характерні прийоми художнього оформлення окремих вінницьких будинків початку ХХ ст. Натомість втрата таких елементів унаслідок перебудов або зміни опорядження позбавляє споруду частини її індивідуальних ознак, а міське середовище поступово втрачає характерну архітектурну своєрідність. Для пам’яток, узятих на державний облік, ці характеристики можуть враховуватися під час дослідження та уточнення предмета охорони, а щодо інших історичних споруд становлять підґрунтя для подальшого вивчення їхньої культурної цінності [28].

Окремим напрямом цієї роботи є систематична фотофіксація. Порівняння історичних зображень, матеріалів попередніх обстежень і сучасних світлин дає змогу визначити характер змін фасаду, обсяг збережених елементів та динаміку втрат. Доцільно документувати загальний вигляд споруди, матеріал кладки, фактуру, колір, декоративні деталі та їхнє розташування в композиції будинку. Такі матеріали використовуються для подальшого дослідження й охорони об’єктів та популяризації їхньої історії. Зіставляючи зображення різних періодів, вінничани можуть простежити зміни звичного міського простору, впізнати в сучасній забудові збережені історичні елементи та зрозуміти наслідки втрати автентичного опорядження. Фотографія може зберегти відомості про втрачений фасад, але не компенсує фізичної втрати історичного матеріалу чи архітектурного середовища.

Таким чином, діяльність із виявлення, дослідження та збереження силікатних будинків має значення, що виходить за межі виконання окремих пам’яткоохоронних завдань. На матеріально-технологічному рівні вона сприяє збереженню свідчень про виробничі інновації та використання місцевої продукції; на архітектурно-естетичному рівні забезпечує можливість досліджувати художні вподобання, композиційні прийоми та особливості цегляного декору; на соціальному дозволяє підтримувати зв’язок із історією власників, мешканців і міських спільнот; на середовищному сприяє збереженню характерного образу Вінниці. Для сучасних мешканців міста цей комплекс відомостей створює можливість поглиблювати історичні знання, розпізнавати матеріальні свідчення минулого у своєму повсякденному оточенні, осмислювати їхнє значення та усвідомлювати необхідність збереження.

Отже, збереження силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст. сприяє підтриманню історичної пам’яті та архітектурної своєрідності міського середовища. Автентичні матеріали, декоративне оформлення, особливості розташування споруд і встановлені історико-біографічні відомості становлять джерельну основу для вивчення розвитку архітектури та змін господарського, соціального й культурного життя міста. Втрата цих характеристик означає

поступове обмеження можливостей безпосереднього пізнання локальної історії, оскільки документальні джерела не здатні повністю замінити матеріальне свідчення. У цьому контексті діяльність органів охорони культурної спадщини, у Вінниці це Бюро охорони культурної спадщини департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради, спрямована на виявлення, документування та збереження історично значущих ознак забудови, створює передумови для передачі відповідних знань наступним поколінням. Для патріотичного виховання учнів збережені силікатні будинки становлять доступний ресурс вивчення історії міста, розвитку естетичного сприйняття, формування локальної ідентичності та відповідального ставлення до культурної спадщини. Вивчаючи ці будинки, учні усвідомлюють зв’язок між минулим і сучасністю Вінниці, сприймають історичне середовище як результат діяльності попередніх поколінь та осмислюють особисту й колективну відповідальність за його майбутнє.

РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ БУДІВЕЛЬ ВІННИЦІ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ

3.1. Підходи та принципи роботи з міською спадщиною в освітньому процесі

Залучення міської спадщини до освітнього процесу розширює традиційні межі навчання історії, оскільки джерелом знань стає середовище, у якому живуть учні. Вулиці, площі, історичні будинки, особливості міського планування та збережені фрагменти забудови утворюють простір, в якому відображено господарський розвиток міста, соціальний склад його населення, культурні впливи, архітектурні смаки й повсякденні практики різних поколінь. У такому разі місто постає як складне історичне джерело, що потребує спостереження, аналізу та інтерпретації.

Відповідне розуміння культурної спадщини закріплене в Рамковій конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства. У ній культурна спадщина розглядається як сукупність успадкованих від минулого ресурсів, у яких суспільство вбачає відображення своїх цінностей, знань і традицій. До культурної спадщини належать окремі пам’ятки та всі складники середовища, що виникли внаслідок тривалої взаємодії людей і місць. Конвенція передбачає залучення громадян до виявлення, вивчення, тлумачення, захисту та представлення спадщини, а також включення спадщинного компонента до освіти як самостійного предмета вивчення та джерела пізнання інших навчальних дисциплін [33, ст. 2, 12-13].

Методичне значення має також поняття історичного міського ландшафту, запропоноване ЮНЕСКО. Воно охоплює історичний центр, сукупність офіційно визнаних пам’яток та ширший міський контекст: історичну й сучасну забудову, вулиці, відкриті простори, інфраструктуру, візуальні зв’язки, способи використання території, соціальні та культурні практики. Місто розглядається як результат нашарування природних і культурних цінностей, сформованих упродовж різних історичних періодів [34, п. 5, 8-9]. Освітній потенціал

силікатних будинків не обмежується мистецькою цінністю окремого фасаду. Він розкривається через розташування будинку в структурі вулиці, його зв'язок із характером району, функціональне призначення, матеріал, навколишню забудову та зміни, яких об'єкт зазнав упродовж свого існування.

Під поняттям «міська спадщина» в освітньому контексті доцільно розуміти сукупність матеріальних та пов'язаних із ними нематеріальних свідчень історичного розвитку міста, що можуть бути використані для пізнання минулого, осмислення сучасного стану міського середовища і формування відповідального ставлення до нього. Таке визначення ширше за юридичне поняття пам'ятки культурної спадщини. Будинок, який не внесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, може мати пізнавальне значення як свідчення певного етапу забудови, локальної будівельної практики, історії окремої вулиці або способу життя містян. Водночас освітнє використання об'єкта не надає йому юридичного статусу пам'ятки. Розрізнення правового статусу, історико-культурної цінності та дидактичної придатності споруди є необхідною передумовою науково коректної роботи з міською спадщиною.

Звернення до історичних будівель відповідає компетентнісній спрямованості сучасної громадянської та історичної освіти. Державний стандарт базової середньої освіти передбачає засвоєння історичних знань та формування вмінь орієнтуватися в історичному часі й просторі, працювати з джерелами, установлювати зв'язки між минулим і сучасністю, аргументувати судження та усвідомлювати власну належність до місцевої громади й українського суспільства [19, дод. 18]. Історична будівля дає можливість поєднати ці результати в межах одного об'єкта: учень визначає його місце на карті, співвідносить із певним історичним періодом, аналізує матеріальні ознаки, залучає додаткові джерела і формулює висновок щодо його значення для міста.

Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти також передбачають перехід від перевантаження фактографічним матеріалом до розвитку критичного аналізу джерел, систематизації відомостей та обґрунтування власних інтерпретацій. Окремими

напрямами вивчення стають історія повсякденності, культурні особливості різних періодів, досвід співжиття суспільних, етнічних і релігійних груп, взаємодія локальних і глобальних процесів. Метою історичної освіти визначено формування національної та культурної ідентичності, громадянської відповідальності й поваги до різноманітності поглядів і культур [25, с. 4-7]. Історична забудова дає змогу конкретизувати ці положення, оскільки спрямовує увагу школярів на політичні події, матеріальне середовище життя людей, господарські зміни, потреби міської громади та культурне різноманіття.

Концептуальні засади передбачають інтеграцію історичної та громадянської освіти. Пізнання минулого має поєднуватися з освітою для демократичного громадянства, сталого розвитку й суспільної відповідальності [25]. Це дає змогу розглядати міську спадщину одночасно у двох вимірах. У першому вона виступає джерелом відомостей про історичний розвиток Вінниці, а в другому – складником сучасного спільного простору, стан якого залежить від рішень власників, мешканців, органів місцевого самоврядування, фахівців і громадських організацій. Завдання учня полягає у встановленні обставин появи споруди та з'ясуванні її значення для сучасного міста.

Найбільш доцільною цільовою аудиторією для вивчення силікатної забудови Вінниці є учні 9-11 класів. Вибір дев'ятого класу зумовлений безпосередньою відповідністю теми змісту шкільного курсу історії. Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» передбачає вивчення у дев'ятому класі модернізаційних процесів «довгого XIX століття», розвитку міст, змін у повсякденному житті та української культури кінця XIX – початку XX ст. Серед очікуваних результатів визначено вміння розпізнавати й описувати пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, створені під впливом художніх принципів реалізму й модернізму. Серед рекомендованих видів навчальної діяльності передбачено підготовку твору-роздуму про пам'ятку архітектури початку XX ст. як відображення процесів модернізації суспільства [23, с. 57]. Програма також пропонує розроблення презентації, плану або

сценарію віртуальної екскурсії, присвяченої пам'яткам історії «довгого XIX століття» [23, с. 59].

В оновленій навчальній програмі з історії України для 6-11 класів простежується аналогічна змістова логіка. У дев'ятому класі учні мають установлювати зв'язки між промисловим розвитком, урбанізацією, залізничним будівництвом і зростанням міст, а під час вивчення культури та повсякденного життя – розпізнавати архітектурні пам'ятки реалізму й модернізму, характеризувати зміни міського простору та його інфраструктури [24, с. 60-61]. На прикладі історичних будинків Вінниці початку XX ст. програмові поняття набувають конкретного місцевого змісту. Модернізація перестає бути для учнів абстрактним загальноісторичним процесом, оскільки її прояви можна побачити в розширенні міста, появі нових типів житла, використанні нових будівельних матеріалів, ускладненні міської інфраструктури й формуванні нового архітектурного образу Вінниці. Окремим прикладом таких перетворень є заснування у Вінниці в 1899 р. силікатно-цегляного і черепичного заводу, діяльність якого відображає впровадження нових виробничих технологій, механізацію будівельної промисловості та залучення міста до ширших процесів індустріального розвитку [48, с. 73].

10 клас є доцільним для продовження роботи з темою в громадянському вимірі. Навчальна програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта» для 10 класу спирається на діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, міждисциплінарний і контекстний підходи. Вона спрямована на формування громадянської ідентичності, відповідальності, здатності до соціального партнерства й участі у житті громади [17, с. 2-6]. Тому для десятикласників історична забудова може виступати джерелом відомостей про минуле та предметом обговорення сучасних потреб міста, меж приватного й суспільного інтересу, способів участі мешканців у збереженні культурного середовища.

У методичній літературі громадянська компетентність визначається через здатність людини відповідально реалізовувати свої права й обов'язки, дотримуватися демократичних цінностей та брати участь у суспільному житті. Її

практична складова передбачає залучення школярів до життя місцевої громади і не може обмежуватися винятково роботою в класі [65, с. 70-72]. У цьому контексті спостереження за станом історичних споруд, обговорення їхнього значення, порівняння різних способів використання та ознайомлення з діяльністю пам'яткоохоронних установ створюють умови для переходу від знання про громаду до осмислення власної позиції в ній.

Залучення учнів 11 класу можливе в межах краєзнавчого гуртка, індивідуального дослідницького проєкту або міжпредметної роботи. Хронологічно основний матеріал про місто кінця XIX – початку XX ст. учні опановують у дев'ятому класі, тому для одинадцятикласників його доцільно подавати не як первинне ознайомлення, а як поглиблене дослідження проблем історичної пам'яті, культурної політики, сталого розвитку міста або громадської участі.

Провідним у роботі з міською спадщиною є компетентнісний підхід. Його застосування означає, що результатом навчання має бути не тільки запам'ятовування назв, адрес і дат спорудження будинків. Учні повинні навчитися використовувати історичні знання для аналізу конкретного міського об'єкта: визначати його просторове положення, розпізнавати доступні для спостереження архітектурні ознаки, відрізняти факт від припущення, зіставляти будівлю з фотографіями, картами й письмовими матеріалами, аргументувати висновки та пояснювати суспільне значення її збереження. Компетентнісне завдання передбачає перенесення знань у нову ситуацію, а тому робота безпосередньо в міському середовищі є особливо продуктивною.

Компетентнісний підхід визначає і характер навчального результату. Після роботи з історичною будівлею учень має назвати об'єкт, пояснити ознаки, які допомогли його ідентифікувати, визначити відомості, доступні шляхом спостереження, та питання, що потребують залучення додаткових джерел. Наприклад, матеріал і декоративне вирішення фасаду можна зафіксувати візуально, проте дату спорудження, ім'я власника або первісне призначення будинку не можна достовірно встановити лише за його сучасним виглядом. Таке

розмежування формує основи джерелознавчої культури й запобігає появі непідтверджених тверджень. Вивчення міської спадщини також передбачає звернення до біографій власників та мешканців історичних будівель. Залучення цих відомостей до освітнього процесу розкриває розвиток Вінниці через діяльність конкретних осіб та їхню роль у формуванні міського середовища, підприємців, міських службовців, лікарів, педагогів і представників інших професійних та соціальних груп. Як от, історія Петра Гогльонкова може бути використана для пояснення соціальної мобільності, підприємницької діяльності та участі домовласників у міському самоврядуванні [62, с. 84], а відомості про родину Львовичів розкривають зв'язки між підприємництвом, прибутковою нерухомістю та господарським розвитком міста [68, с. 357]. Біографія Павла Адріанова розкриває внесок окремих містян у розвиток освіти [59], тоді як історії садиб Ґрохольських і Лазовських дають можливість звернутися до культурного та професійного розмаїття вінницького суспільства [53; 95]. Водночас історичне значення будинку не обмежується біографією його першого власника. Зміни функціонального призначення окремих споруд, наприклад, використання будинку Якова Львовича установами УНР [90, с. 92-93] або будинку на вул. Григорія Сковороди, 11 осередком Народного руху України [82], відображають зв'язок місцевої історії з процесами українського державотворення. У навчальній роботі такі відомості доцільно використовувати не для механічного запам'ятовування імен, а для встановлення зв'язків між історичними особами, суспільними процесами та конкретними об'єктами міського простору.

Сутність краєзнавчого підходу полягає в осмисленому використанні матеріалу рідного міста для конкретизації та пояснення загальноісторичних процесів. О. Луніка наголошує, що краєзнавчий матеріал має органічно поєднуватися з програмовим змістом, розкривати або конкретизувати явища загальноукраїнської історії, відповідати віковим і пізнавальним можливостям учнів. До принципів його відбору дослідниця відносить науковість, доступність, систематичність, наочність, багатофункціональність, емоційну насиченість та особисту значущість [71, с. 55-56].

У патріотичному вихованні учнів силікатні будинки доцільно співвідносити з процесами індустріалізації, урбанізації та суспільної модернізації, локальний матеріал у такому випадку не протиставляється історії України, а стає способом її конкретного пізнання. Поява у Вінниці силікатного заводу наприкінці XIX ст. ілюструє впровадження європейських виробничих технологій, механізацію виготовлення будівельних матеріалів та роль місцевого підприємництва в оновленні міського середовища. Вінниця була водночас споживачем нової продукції та одним із ранніх осередків її виробництва в межах Російської імперії [47, с. 258-259]. Поширення силікатної цегли, поява прибуткових і житлових будинків, зміна характеру вулиць та ускладнення міської інфраструктури наочно відображають загальні економічні й соціальні процеси, що відбувалися у Вінниці. Вивчення цього досвіду створює можливості для обговорення наступності міського розвитку, значення технологічних нововведень і готовності міської спільноти до змін, приміром в контексті сучасних уявлень про інноваційний розвиток Вінниці. Розглянута в попередніх підрозділах історія силікатного виробництва створює необхідне фактографічне підґрунтя, тоді як у методичному розділі основна увага переноситься на способи перетворення цього матеріалу на зміст учнівської діяльності.

Перевага краєзнавчого підходу полягає в близькості досліджуваних об’єктів до повсякденного життя учнів. Історична будівля може розташовуватися на знайомій вулиці, біля школи, зупинки громадського транспорту або місця щоденного відпочинку. Знайомий простір набуває нового змісту, коли учень починає бачити в ньому сліди різних історичних періодів. Проте емоційна близькість не повинна підміняти науковий аналіз. Почуття причетності до міста формується не лише через захоплення його минулим, але й через здатність бачити складність історії, відрізняти підтверджені відомості від міських легенд та визнавати багатокультурний характер міського середовища.

Краєзнавчий підхід поєднується з принципом руху від локального до загальноукраїнського та європейського контексту. Вивчення одного вінницького будинку може розпочинатися з аналізу його фасаду, але поступово виводити

учнів на питання про промислове виробництво будівельних матеріалів, розвиток міського житла, архітектурні напрями, соціальну структуру міст і культурні контакти. Учень має побачити не ізольований місцевий виняток, а локальний прояв ширших процесів. Проте загальні моделі не слід автоматично переносити на кожну будівлю: конкретні висновки мають спиратися на доступні джерела.

Наступним є джерелознавчий підхід. Архітектурний об’єкт належить до матеріальних історичних джерел. Його розміри, матеріал, планувальна структура, оздоблення, розташування та сліди перебудов можуть містити відомості про технології будівництва, матеріальні можливості замовника, естетичні уподобання, функції споруди та подальші способи її використання. О. Луніка підкреслює, що для історика цінність архітектурної пам’ятки визначається її естетичною довершеністю та обсягом історичної інформації, яку вона здатна передати [71, с. 54]. Адже будівля не є джерелом, зміст якого можна безпосередньо «прочитати» без попередньої підготовки. Сучасний вигляд споруди може відрізнятися від первісного через ремонт, перебудови, заміну вікон, добудову поверхів, фарбування фасаду або зміну функції. Тому візуальне спостереження потрібно поєднувати з історичними фотографіями, картографічними матеріалами, архівними відомостями, пам’яткоохоронною документацією та науковою літературою. Зіставлення різних джерел дає можливість установити, які елементи збереглися, які були змінені та наскільки сучасний вигляд об’єкта відповідає його історичному образу.

Джерелознавчий підхід передбачає постановку запитань до об’єкта. Учні можуть визначати, що вони бачать безпосередньо; які ознаки повторюються на різних будинках; чим відрізняється характер оздоблення; як будинок взаємодіє з вулицею; які елементи можуть бути первісними, а які – пізнішими. Після цього спостереження співвідноситься з іншими джерелами. Учні мають позначати ступінь достовірності висновків: «установлено за джерелом», «видно під час огляду», «можна припустити», «потребує додаткової перевірки». Такий прийом формує навички пошуку інформації та критичного оцінювання підстав для її використання.

З джерелознавчим тісно пов’язаний дослідницький підхід. Він передбачає організацію навчання навколо проблемного запитання, відповіді на яке учні шукають самостійно або в групі. Послідовність дослідження охоплює виникнення інтересу до об’єкта, формулювання запитання, попередню роботу з джерелами, безпосереднє спостереження, порівняння отриманих відомостей і формулювання висновку [54, с. 33]. Відповідно, історична довідка про будинок не повинна повністю передувати учнівській роботі, інакше спостереження перетворюється на пошук уже повідомленої правильної відповіді.

Проблемне запитання має бути доступним для віку учнів і передбачати можливість аргументованої відповіді. Наприклад, школярі можуть з’ясовувати, які ознаки конкретного будинку відображають зміни міського життя початку ХХ ст.; чому певний будівельний матеріал набув поширення; якими матеріальними статками мав володіти власник; як функція споруди могла вплинути на її зовнішній вигляд; що змінилося у взаємодії будинку з навколишнім простором. Запитання «Чи є цей будинок цінним?» без уточнення критеріїв може спричинити суто суб’єктивні судження. Натомість завдання визначити його історичну, архітектурну, містобудівну, меморіальну або суспільну цінність спонукає учнів добирати докази.

Дослідницький підхід змінює роль учителя. Учитель повідомляє відомості, добирає надійні джерела, формулює посильну проблему, допомагає розрізняти спостереження та інтерпретацію, спрямовує обговорення і контролює наукову коректність висновків. Самостійність учня не означає відсутності педагогічного керівництва. Для складніших і менш очевидних об’єктів необхідно заздалегідь визначати критерії спостереження, зрозуміла термінологія та доступні джерела для перевірки припущень.

Діяльнісний підхід передбачає, що знання про міську спадщину набуваються у процесі виконання конкретних дій. Учні спостерігають, локалізують об’єкт на карті, порівнюють, описують, фотографують, класифікують, зіставляють старе й сучасне зображення, читають короткі фрагменти документів, формулюють запитання та презентують результати.

Активні методи створюють умови для використання історичних і культурних місць як джерел дослідницької роботи, а групова організація дає змогу розподіляти завдання і поєднувати різні результати спостереження [54, с. 34-35].

Діяльність має бути змістовно пов’язана з навчальною метою. Сам факт фотографування будинку ще не свідчить про дослідницьку роботу. Фотографія набуває пізнавального значення, коли учень фіксує певну ознаку, обґрунтовує вибір ракурсу, порівнює з історичним зображенням або використовує її як доказ у висновку. Так само нанесення споруд на карту має супроводжуватися просторовим аналізом: визначенням концентрації об’єктів, їхнього зв’язку з історичними вулицями, транспортними шляхами, громадськими установами чи районами міської забудови.

Міська спадщина створює сприятливі умови для міждисциплінарного підходу. Історія дає можливість установити час і суспільні обставини виникнення споруди; мистецтво й архітектура – проаналізувати композицію та декоративні елементи; географія – дослідити просторовий розвиток міста; технології та природничі дисципліни – розглянути властивості будівельних матеріалів; громадянська освіта – обговорити відповідальність громади й механізми участі; інформатика – створити цифрову карту, фотокаталог або презентацію. Міжпредметна інтеграція має ґрунтуватися на спільній проблемі, а не на формальному поєднанні різнорідних завдань.

Для силікатної забудови природним центром міждисциплінарної роботи є взаємозв’язок матеріалу, технології та міського розвитку. Історія силікатного виробництва пояснює появу нового будівельного ресурсу; візуальний аналіз показує способи його використання; картографування дає змогу побачити просторове поширення; дослідження функцій будинків розкриває соціальні потреби міста. Завдяки цьому учні розуміють, що архітектурний образ формується під впливом творчого задуму архітектора, економічних умов, доступних матеріалів, замовлення власника, будівельних норм та потреб міської спільноти.

Окремим напрямом роботи з міською спадщиною є культурологічний підхід. Історичний будинок розглядається як технічна споруда, результат діяльності людей, носій естетичних уявлень і складник культурного простору. Через архітектуру можна досліджувати те, як мешканці міста прагнули представити свій соціальний статус, організовували приватний і громадський простір, поєднували практичність та оздоблення. Звичайно, культурологічний аналіз не повинен зводитися до визначення стилю. Учні мають також з'ясувати, хто користувався будівлею, яке місце вона посідала у житті вулиці та як змінювалося її сприйняття.

У роботі з міською спадщиною можуть бути використані окремі засади музейної педагогіки. Її зв'язок із дослідженням історичних будинків пояснюється матеріальністю об'єктів, безпосереднім контактом із простором минулого й поєднанням пізнавального та емоційного досвіду. О. Пометун і Н. Гупан відносять до історичних музейних просторів не тільки традиційні експозиції, а й історичні будинки та споруди – пам'ятки архітектури. Фізична присутність у такому просторі допомагає учням краще зрозуміти повсякденне життя певного періоду. Разом із тим відвідування історичного об'єкта стає результативним лише тоді, коли воно пов'язане з навчальною програмою, спирається на попередню підготовку і передбачає діалог, постановку запитань та подальшу діяльність [80, с. 68-70].

Історична вулиця не є музеєм у буквальному розумінні, а житловий будинок не перетворюється на музейний експонат. Однак принципи музейної педагогіки допомагають організувати взаємодію учня з матеріальним об'єктом: зосередити увагу на деталях, пов'язати фактичну інформацію з безпосереднім враженням, перейти від споглядання до запитань і використати побачене для подальшого дослідження. Міське середовище ускладнює таку роботу, оскільки будинки продовжують виконувати житлові, адміністративні або комерційні функції. Саме тому необхідно поважати приватність мешканців, не перешкоджати користуванню спорудою і проводити спостереження лише з доступного громадського простору.

Середовищний підхід спрямовує увагу від окремого об’єкта до його оточення. Будинок потрібно розглядати у зв’язку із сусідньою забудовою, лінією вулиці, рельєфом, зеленими зонами, громадськими просторами та шляхами пересування. Рекомендація ЮНЕСКО щодо історичного міського ландшафту наголошує на необхідності враховувати просторову організацію, візуальні зв’язки, історичну й сучасну забудову, інфраструктуру та соціальні практики [34, п. 8-12]. Для учнів це означає перехід від запитання «Що це за будинок?» до ширших питань: «Чому він з’явився саме тут?», «Яке місце він займає у забудові вулиці?», «Що змінилося навколо нього?» та «Чи зберігся історичний характер цього фрагмента міста?».

Середовищний підхід передбачає залучення до навчальної роботи й тих історичних об’єктів, які не належать до найбільш відомих або декоративно виразних пам’яток. Рядова історична забудова також допомагає зрозуміти масштаб певного явища, способи організації житла і формування цілісного образу вулиці. Цінність силікатних будинків визначається їхніми індивідуальними архітектурними особливостями та належністю до помітної групи історичної забудови Вінниці. Порівняння значних, рядових і перебудованих споруд дає змогу показати різні рівні збереження історичної інформації.

Громадянський підхід передбачає осмислення спадщини як спільного суспільного ресурсу. Відповідно до положень Фароської конвенції, громадяни мають бути залучені до виявлення, тлумачення, охорони та представлення культурної спадщини, а доступ молоді до неї сприяє усвідомленню її цінності й необхідності збереження [33, ст. 12]. Для школярів громадянський вимір не повинен обмежуватися закликом «берегти пам’ятки». Він має включати розуміння того, хто приймає рішення щодо міського простору, які інтереси можуть мати власники, мешканці, громада і забудовники, чому навколо спадщини виникають дискусії та якими способами громадяни можуть висловлювати аргументовану позицію.

У підручнику з громадянської освіти для 10 класу теми громади та громадянської участі пов’язуються з аналізом місцевих проблем, формами участі мешканців, соціальним партнерством і взаємодією школи з громадою [38, с. 110-124]. Історична забудова Вінниці є придатним місцевим матеріалом для конкретизації цих тем. Учні можуть розглядати збереження міського середовища як сферу, де перетинаються приватні права, суспільний інтерес, професійна експертиза й відповідальність органів місцевого самоврядування. Обговорення має ґрунтуватися на перевірених відомостях і не перетворювалося на оцінювання конкретних власників або мешканців без достатніх підстав.

Громадянський підхід пов’язаний із формуванням локальної ідентичності. Знання історії міста дає учням змогу усвідомити власну належність до спільноти, яка успадковує певне середовище та відповідальна за його подальшу долю. Однак локальну ідентичність не варто будувати винятково на образі «славного минулого» чи безумовному захопленні всіма старими спорудами. Зріле ставлення до спадщини передбачає здатність оцінювати її різні значення, бачити суперечності, визнавати культурне різноманіття міста й аргументовано визначати, що саме потребує збереження.

Із цим пов’язаний принцип багатоперспективності. Одна будівля може мати різне значення для дослідника архітектури, мешканців, власника, міської влади, підприємців і громадських активістів. Її можуть оцінювати як історичне джерело, житловий простір, об’єкт нерухомості, частину міського пейзажу або потенційний ресурс культурного розвитку. Педагогічне завдання полягає не в тому, щоб усунути різні позиції, а в тому, щоб навчити школярів розрізняти інтереси, перевіряти аргументи й шукати рішення, які враховують культурну цінність об’єкта та сучасні потреби міста.

Візуальний підхід є одним із найбільш природних для роботи з архітектурною спадщиною. Він передбачає цілеспрямоване читання зображення та матеріального об’єкта. Учні звертають увагу на пропорції, поверховість, ритм вікон, форму прорізів, матеріал, характер мурування, декоративні деталі, стан фасаду та пізніші втручання. Завдання вчителя полягає у формуванні в учнів

навички переходу від загального враження до точного опису. Висловлювання «будинок красивий» або «будинок старий» не дає достатньої інформації. Натомість перелік конкретних ознак створює підстави для порівняння й аргументації.

Візуальне спостереження доцільно поєднувати з порівнянням історичних і сучасних фотографій. Така робота допомагає виявити втрачені елементи, зміни силуету, заміну столярних конструкцій, появу реклами, перебудову першого поверху або зміну навколишньої забудови. Фотографія при цьому розглядається як історичне джерело, що має автора, час створення, ракурс і мету та виконує ілюстративну функцію. Учні повинні враховувати, що відмінності між зображеннями можуть пояснюватися змінами самого об’єкта, місцем знімання, освітленням та технічними особливостями фотографії.

Цифрові інструменти розширюють можливості роботи з міською спадщиною. Інтерактивні карти, електронні архіви, цифрові колекції, фотокаталоги й геолокаційні сервіси полегшують зіставлення просторової та візуальної інформації. ЮНЕСКО рекомендує використовувати інформаційно-комунікаційні технології для документування, осмислення і представлення складної структури міського середовища, особливо для залучення молоді [34, п. 27]. Так само цифровий ресурс не повинен замінювати джерельну перевірку. Підпис на онлайн-карті, допис у соціальній мережі чи туристичний опис потребують такого самого критичного аналізу, як інші вторинні джерела.

Для організації роботи з міською спадщиною необхідно дотримуватися принципу науковості. Усі дати, імена, первісні функції будинків та відомості про їхній статус мають спиратися на перевірені джерела. Якщо інформація залишається дискусійною, це потрібно прямо позначати. Учням не слід подавати міську легенду як установлений факт лише тому, що вона емоційно приваблива. Легенда також може бути предметом дослідження: школярі можуть з’ясувати її походження, порівняти з документальними відомостями та пояснити, чому вона закріпилася в міській пам’яті.

Принцип науковості охоплює також коректне використання архітектурної термінології. Для учнів 9-11 класів достатньо обмеженого набору понять, потрібних для спостереження й опису: фасад, поверх, карниз, фронтон, пілястра, лиштва, руст, декоративне мурування, автентичний елемент, перебудова. Перевантаження спеціальною лексикою відволікатиме від історичного змісту. Кожний термін має вводитися через зрозуміле пояснення та конкретний візуальний приклад.

Із науковістю пов’язаний принцип системності. Робота з будинками не повинна становити випадковий набір цікавих фактів. Об’єкти потрібно об’єднувати спільною проблемою, хронологічним періодом, матеріалом або функціональною ознакою. У випадку силікатної забудови системотвірним чинником є використання силікатної цегли у контексті розвитку Вінниці початку ХХ ст. Таке групування сприяє зіставленню різних за функцією й архітектурним вирішенням споруд, виявленню спільних ознак та відмінностей у способах використання матеріалу.

Принцип контекстуальності вимагає попереднього ознайомлення учнів з історичними процесами, до яких належить об’єкт. О. Пометун і Н. Гупан зауважують, що безпосередній контакт з історичною спорудою має освітній результат лише тоді, коли пов’язаний із ширшою сукупністю знань про відповідний період [80, с. 69-70]. Тому перед роботою в місті учні мають розуміти загальні ознаки модернізації, урбанізації, розвитку промисловості й зміни міського способу життя. Історична будівля не замінює пояснення цих процесів, але допомагає їх конкретизувати.

Принцип доступності передбачає відповідність змісту віковим можливостям учнів. Дев’ятикласники можуть розпізнавати зовнішні ознаки, порівнювати будинки, працювати з короткими письмовими й візуальними джерелами, встановлювати зв’язок між архітектурою та модернізацією міста. Для десятикласників можна ускладнювати завдання, додаючи аналіз інтересів різних учасників, дискусії щодо збереження й використання споруд, розгляд

форм громадянської участі. Обсяг історичної довідки має бути достатнім для розуміння об’єкта, але не настільки великим, щоб замінити самостійну роботу.

Принцип особистісної значущості реалізується через зв’язок завдань із повсякденним досвідом учнів. Доцільно використовувати запитання про знайомі вулиці, зміни, які школярі могли спостерігати, або маршрути, якими вони користуються. Проте особистий досвід є початком дослідження, а не його завершенням. Враження «я раніше не помічав цього будинку» може перейти в аналіз причин такої непомітності, порівняння з більш відомими пам’ятками та обговорення ролі рядової забудови в образі міста.

Принцип діалогічності передбачає обмін спостереженнями та аргументами. Учні можуть по-різному оцінювати виразність фасаду, значення перебудов або доцільність збереження певного елемента. Учитель має спрямовувати дискусію до використання критеріїв і доказів. Критерієм оцінювання має бути здатність учнів аргументувати власну позицію, вислуховувати інші аргументи та брати участь в обговоренні, а не обов’язкова однаковість відповідей.

Обов’язковим є принцип етичного ставлення до спадщини. Навчальна діяльність не повинна завдавати шкоди об’єктам, заохочувати проникнення на закриту територію, торкання крихких елементів або втручання у приватний простір мешканців. Фотофіксацію необхідно здійснювати з громадського простору, уникаючи знімання людей без їхньої згоди. Учні мають розуміти, що історична будівля часто одночасно є чиїмось житлом або місцем роботи, тому дослідницький інтерес не скасовує поваги до приватності.

Принцип безпеки визначає організаційні межі роботи в міському середовищі. Для навчальної діяльності добираються об’єкти, доступні з безпечних пішохідних маршрутів, без необхідності переходити небезпечні транспортні розв’язки або заходити на території з обмеженим доступом. Учитель заздалегідь оглядає маршрут, визначає місця переходів, точки збору та порядок дій у разі повітряної тривоги чи іншої небезпеки [20]. Участь учнів з обмеженою

мобільністю забезпечується добором доступних локацій або рівноцінною цифровою формою роботи.

Методично виправданою є триетапна організація роботи: підготовчий, польовий і підсумковий етапи. На підготовчому етапі учні ознайомлюються з історичним контекстом, основними поняттями, картою території, правилами спостереження та безпеки. Учитель визначає, які відомості повідомляються заздалегідь, а які школярі мають установити самостійно. Попередня підготовка не повинна давати готові відповіді на всі запитання, але має забезпечити понятєву й фактографічну основу для осмисленого спостереження.

Під час польового етапу основною є безпосередня робота з міським об’єктом. Учні встановлюють його місце на карті, звіряють сучасний вигляд із фотографією, виділяють характерні фрагменти, описують матеріал і декоративні ознаки, фіксують стан та пізніші втручання. Учитель не поспішає повідомляти правильну відповідь, а допомагає уточнювальними запитаннями. Слід розмежовувати відомості, які можна встановити шляхом спостереження, та ті, що потребують звернення до документа, наукової публікації або облікової документації.

Підсумковий етап потрібний для перетворення окремих спостережень на історичне знання. Учні зіставляють результати, перевіряють припущення за джерелами, пояснюють відмінності у відповідях, готують короткий аргументований висновок. Результатом може бути опис споруди, анотована карта, порівняльна таблиця, фотоколаж, повідомлення, презентація або невелика дослідницька робота. Н. Жидкова відзначає, що підсумкові продукти дослідження – презентації, відеоматеріали, колажі, проєкти та маршрути – сприяють розвитку комунікативних навичок, творчого досвіду й уміння працювати у групі [54, с. 32-35].

Елементи такої організації вже присутні в навчально-методичному посібнику К. Маліцької «Історія міста Вінниці». Виклад місцевої історії у ньому поєднаний із документами, запитаннями для самоперевірки, дискусійними завданнями, рубриками громадянського спрямування та тематикою краєзнавчих

дослідницьких проєктів [72, с. 53-54, 119-121]. Посібник може бути використаний як приклад включення вінницького матеріалу до навчальної діяльності, однак фактичні відомості, адреси, назви вулиць і сучасний стан об’єктів необхідно звіряти з новішими науковими та офіційними джерелами.

Загальноукраїнські підручники дають програмовий контекст, у який може бути включена силікатна забудова Вінниці. У підручнику з історії України для 9 класу Г. Хлібовської, М. Крижановської та О. Наумчук розглянуто архітектуру кінця XIX – початку XX ст., поширення еклектики та модерну, особливості оформлення громадських і житлових будівель, а також зміни міського простору. Відповідний матеріал представлено в параграфі «Живопис. Архітектура. Міський та сільський простір» [93, с. 223-227]. Вінницькі будинки можуть доповнювати наведені в підручнику загальноукраїнські приклади, демонструючи прояви відповідних процесів у місцевому середовищі.

Робота з підручником і міською спадщиною має будуватися на взаємному доповненні. Підручник забезпечує поняття, хронологію та загальноісторичну модель, тоді як місцеві об’єкти дають матеріал для її перевірки й конкретизації. Учні можуть порівняти представлені у підручнику відомі споруди з рядовою забудовою Вінниці, визначити спільні та відмінні ознаки, пояснити вплив місцевих умов і доступних матеріалів. Це допомагає уникнути уявлення, ніби історія архітектури складається винятково з кількох загальновідомих шедеврів.

Використання силікатних будинків як освітнього ресурсу доцільно будувати навколо кількох взаємопов’язаних змістових напрямів. Перший охоплює модернізацію міста: розвиток промисловості, транспорту, інфраструктури та житлового будівництва. Другий стосується матеріалу й технології: складу силікатної цегли, причин її поширення та способів використання. Третій розкриває соціальну історію міста через біографії власників і мешканців, їхню професійну та громадську діяльність, функціональне призначення будинків і пов’язані з ними історичні події. Четвертий пов’язаний з архітектурним образом міста, декоративними прийомами й поєднанням силікатної цегли з іншими матеріалами. П’ятий

спрямований на сучасний стан споруд, їхню роль у міському середовищі та відповідальність за збереження.

Добір конкретних об’єктів має визначатися не лише їхньою художньою виразністю. Методично придатна будівля повинна мати достатню джерельну базу, чітко спостережувані ознаки, зв’язок із програмовою темою та безпечне розташування. Сукупність об’єктів має показувати різні функції, типи забудови й ступені збереженості. Доцільно поєднувати відомі пам’ятки з менш помітними спорудами, оскільки це допомагає розкрити значення рядової забудови та показати, що історичний образ міста формується не одним визначним будинком, а взаємодією багатьох елементів.

Педагогічне оцінювання повинно відповідати характеру конкретної навчальної діяльності та її очікуваним результатам. У дослідницьких завданнях доцільно враховувати точність спостережень, використання джерел, уміння аргументувати висновки та відрізняти встановлені факти від припущень. Натомість у пошукових формах роботи, під час проведення фотоквесту, основним критерієм може бути правильність ідентифікації та локалізації історичних об’єктів. При цьому швидкість проходження маршруту не повинна визначати результат, а фотографії можуть використовуватися для підтвердження виконаних завдань. Підсумкове обговорення доцільно спрямовувати на осмислення отриманих відомостей і значення досліджених будівель для історії Вінниці.

Завершальна рефлексія має поєднувати історичний і громадянський результати. Учні можуть визначити, що нового вони дізналися про знайомий міський простір; які попередні уявлення змінилися; які джерела були найбільш корисними; що не вдалося встановити; які ознаки споруд потребують подальшого дослідження. Громадянський аспект рефлексії полягає в усвідомленні того, що міська спадщина не зберігається автоматично. Її майбутнє залежить від знань, суспільної уваги, професійних рішень і готовності громади відповідально ставитися до успадкованого середовища.

Отже, використання історичних будівель Вінниці в освітньому процесі має ґрунтуватися на поєднанні компетентнісного, краєзнавчого, джерелознавчого, дослідницького, діяльнісного, міждисциплінарного, культурологічного, середовищного та громадянського підходів. Їх реалізацію забезпечують принципи науковості, системності, контекстуальності, доступності, особистісної значущості, багатоперспективності, діалогічності, безпеки й етичного ставлення до спадщини. Найбільш відповідною аудиторією є учні 9-11 класів: у дев'ятому класі силікатна забудова допомагає конкретизувати процеси модернізації та урбанізації, а в десятому – осмислити громаду, громадянську участь і відповідальність за спільний міський простір. Така методична основа дозволяє перейти до розроблення конкретної форми діяльності – міського фотоквесту, його маршруту, завдань, організаційних умов і критеріїв оцінювання.

3.2. Силікатні будинки як ресурс патріотичного виховання: форми і методи використання

Використання силікатних будинків Вінниці як ресурс патріотичного виховання учнів може здійснюватися через різні форми урочної та позаурочної діяльності. Під час тематичних лекцій учні ознайомлюються з історією місцевого силікатного виробництва, архітектурними особливостями забудови та її значенням для розвитку міста. Під час пішохідних краєзнавчих екскурсій доцільно зосереджувати увагу на безпосередньому спостереженні за фасадами, визначенні способів використання силікатної цегли, розпізнаванні архітектурних елементів та оцінюванні стану збереженості історичних споруд. Практичні заняття можуть передбачати опрацювання архівних документів, історичних фотографій, біографічних відомостей про власників будинків, порівняння первісного та сучасного вигляду об'єктів. Перспективними є також учнівські дослідницькі проєкти, створення інтерактивних карт, тематичних фотодобірок, присвячених окремим будівлям або історичним подіям, з якими вони пов'язані. Серед інтерактивних форм доцільно виокремити квестову діяльність, що

поєднує самостійний пошук, роботу з візуальними та історичними джерелами, командну взаємодію й безпосереднє дослідження міського середовища.

Практичним втіленням запропонованих методичних підходів є авторський міський фотоквест «Силікатна Вінниця», розроблений як позаурочний захід для учнів 9-11 класів. Його основою є самостійний пошук історичних будівель за фотофрагментами фасадів та історико-краєзнавчими підказками. На відміну від традиційної екскурсії, учасники не отримують переліку адрес із готовим порядком відвідування об’єктів, а встановлюють їхнє місцезнаходження, зіставляючи візуальні матеріали з реальним архітектурним середовищем. У такий спосіб історична забудова виступає безпосереднім об’єктом пізнавальної діяльності учнів. Розгорнутий сценарій позаурочного заходу з відповідними організаційними та дидактичними матеріалами наведено в додатку 2.

Вибір квестової форми ґрунтується на можливостях ігрових технологій у навчанні історії та краєзнавства. Н. Харченко розглядає квест як різновид спеціально організованої дослідницької діяльності, у якій ігрові механізми використовуються для досягнення освітніх і виховних цілей [92, с. 35-42]. Відповідно до класифікації І. Сокол, розроблений фотоквест поєднує ознаки групового, короткострокового та пошукового квесту на місцевості [84, с. 371-373]. Доцільність використання картографічних матеріалів, локальних історичних відомостей і командної взаємодії у краєзнавчій роботі простежується також у досвіді проведення травел-квесту «Подільський експрес», проаналізованому Т. Мельничук [75, с. 313-317]. Специфіка авторської розробки полягає у використанні реальних архітектурних об’єктів, об’єднаних спільним історико-технологічним явищем, поширенням силікатної цегли у вінницькому будівництві початку ХХ ст.

Зміст фотоквесту сформовано на основі результатів дослідження історії силікатного виробництва, архітектурних особливостей відповідної забудови та біографічних відомостей про власників споруд. Вступна частина заходу передбачає ознайомлення учасників із процесами модернізації Вінниці кін. XIX – поч. ХХ ст., заснуванням у 1899 р. місцевого силікатно-цегляного і

черепичного заводу та особливостями виготовлення нового будівельного матеріалу [47, с. 258]. Для пояснення поширення матеріалу порівнюють вартість керамічної, білої, кольорової та фасонної силікатної цегли, розкриваючи технологічні та економічні передумови архітектурних змін [47, с. 259]. Звернення до результатів проведеної систематизації 81 об'єкта дає змогу продемонструвати масштаби й своєрідність цього явища у міському середовищі (додаток 1).

У вступному повідомленні пояснюються відмінності між повністю силікатним муруванням, облицюванням фасадів, використанням окремих декоративних елементів та імітацією силікатної цегли. Відомості про поширення останньої розглядаються як свідчення того, що характерний вигляд матеріалу набув значення архітектурної моди та соціальної репрезентації. Водночас увага учнів спрямовується на проблему збереження автентичного опорядження, яке в окремих випадках було приховане внаслідок пізніших перебудов, тинькування, фарбування або утеплення фасадів. Таким чином, ще до початку пошукової роботи створюються передумови для осмисленого сприйняття історичних будівель як матеріальних свідчень розвитку міста.

До фотоквесту відібрано 16 споруд центральної частини Вінниці. Основними критеріями добору стали історико-культурна значущість об'єктів, наявність характерних архітектурних деталей, можливість їх огляду з доступного міського простору, різноманітність способів використання силікатної цегли та змістовність історичних відомостей, які можуть бути використані для розроблення пошукових підказок. Сукупність об'єктів репрезентує осібні та прибуткові будинки, будинки міських садиб і сакральну архітектуру. До неї включено як будівлі зі значною часткою автентичного силікатного мурування, так і споруди з окремими декоративними елементами, пізнішими змінами фасадів та прикладом імітації силікатної цегли.

Відібрані об'єкти об'єднано у два тематично та територіально сформовані маршрути по вісім споруд. Маршрут А «Міська спадщина, архітектура та національна пам'ять» охоплює будинки, через які розкриваються особливості

архітектурного оформлення, функціонального використання та збереженості історичної забудови. Маршрут Б «Люди, які творили Вінницю, та Українська революція» зосереджений на спорудах, пов’язаних із діяльністю міських підприємців, лікарів, педагогів, представників самоврядування та подіями українського державотворення. Такий поділ забезпечує поєднання архітектурно-пам’яткознавчого й історико-біографічного компонентів, не відокремлюючи їх один від одного. Картографічні схеми обох маршрутів наведено в додатку А до сценарію фотоквесту.

На картах замість точного розташування будинків позначено вісім кольорових пошукових зон. Кожній зоні відповідає картка з фотофрагментом відповідної споруди. За таким принципом окреслюються територіальні межі пошуку, проте місцезнаходження об’єкта учні встановлюють самостійно. Для орієнтування на картах зазначено основні вулиці та відомі міські орієнтири, а також спільну точку початку й завершення заходу біля Вінницької міської ради. Порядок відвідування пошукових зон визначається командою самостійно за погодженням із відповідальним координатором. Отже, картографічний матеріал одночасно виконує навігаційну, організаційну та дидактичну функції.

Фотоквест передбачає участь чотирьох команд по 4-5 учнів. Команди 1 і 3 проходять маршрут А, команди 2 і 4 маршрут Б. Перед початком заходу учасники самостійно обирають назву команди, визначають капітана та вписують необхідні відомості до командної картки (додаток Б до сценарію). Така організація передбачає елемент учнівського самоврядування та розподіл відповідальності за виконання спільної роботи. Усередині команди учасники можуть домовитися про виконання окремих функцій, пов’язаних із навігацією, фотофіксацією та заповненням маршрутного листа, однак рішення щодо визначення будівлі ухвалюються спільно.

Кожну команду супроводжує окремий повнолітній координатор, відповідальний за безпечне пересування, дотримання визначених меж маршруту, контроль часу та підтримання зв’язку з організатором. Принциповим є розмежування організаційної та пізнавальної функцій: координатор забезпечує

умови для проходження маршруту, але не повідомляє правильних адрес і не визначає об’єкти замість учасників. Таке розмежування зберігає пошуковий характер заходу й забезпечує необхідний супровід неповнолітніх учнів у міському просторі.

Для проведення фотоквесту підготовлено комплект взаємопов’язаних матеріалів, що включає карти маршрутів (додаток А), командні картки (додаток Б), картки з фотофрагментами будівель та історичними підказками (додаток В), маршрутні листи (додаток Г), пам’ятку з правилами безпеки (додаток Д) та листи оцінювання (додаток Е). Усі зазначені матеріали є внутрішніми додатками до сценарію, представленого в додатку 2. Для здійснення фотофіксації учасники використовують власні смартфони. Підготовлений комплект не потребує спеціального технічного обладнання, а його зміст і послідовність використання відповідають етапам проведення заходу.

Основним дидактичним матеріалом пошукової частини є картки формату А6 з фотографіями фрагментів історичних будівель та короткими текстовими підказками (додаток В до сценарію). Візуальні матеріали демонструють характерні елементи фасадів, такі як декоративне мурування, віконні прорізи, фігурні завершення, поєднання кольорів цегли та інші архітектурні особливості. Історичні підказки містять відомості про власників, первісне призначення, особливості будівництва або події, пов’язані з конкретними спорудами. У картках не зазначаються сучасні адреси, які учні повинні встановити самостійно. Тут фотографія слугує засобом ідентифікації архітектурного об’єкта, а історична інформація додатковим орієнтиром для пошуку та джерелом краєзнавчих знань.

Алгоритм роботи на всіх локаціях є однаковим. Спочатку команда розглядає фотофрагмент і читає історичну підказку, після чого визначає відповідну пошукову зону на карті. У межах цієї зони учасники знаходять споруду, зіставляючи зображення з доступними для огляду архітектурними деталями. Після правильного визначення будинку здійснюється його фотофіксація з командною карткою, а встановлена адреса записується до маршрутного листа (додаток Г до сценарію). Контрольна фотографія

підтверджує виконання пошукової дії та допомагає організатору звірити записану адресу з реальним об’єктом.

Процес встановлення відповідності між фотофрагментом та історичною спорудою потребує уважного розгляду її архітектурних деталей, порівняння характерних форм і кольорів, орієнтування в міському просторі та співвіднесення візуального образу з історичними відомостями. Оскільки підказки пов’язані з конкретними будинками, учасники під час їх прочитання отримують інформацію про історію міста, діяльність його мешканців і події різних періодів.

На маршруті А будинок із імітацією силікатної цегли на сучасній вул. Олександра Соловйова, 4 репрезентує поширення архітектурної моди на відповідний матеріал. Прибутковий будинок на вул. Магістратській, 27 вирізняється використанням білої та рожевої силікатної цегли, а також характерними декоративними елементами, які можуть слугувати візуальними орієнтирами. На прикладі синагоги Райхера на вул. Червонохрестівській, 11 учні ознайомлюються з історією єврейської громади Вінниці та особливостями сакральної архітектури [78, с. 167-168]. Будинок на сучасній вул. Григорія Сковороди, 11, який наприкінці ХХ ст. використовувала Вінницька крайова організація Народного руху України, пов’язує дослідження силікатної забудови з історією українського національно-демократичного руху та відновлення незалежності України [82].

На маршруті Б відповідний історичний контекст простежується через будівлі, пов’язані з діяльністю конкретних осіб та установ. Прибутковий будинок Якова Львовича на сучасній вул. Архітектора Артинова, 49, повністю зведений із силікатної цегли, у 1919 р. використовувався Міністерством закордонних справ Української Народної Республіки [90, с. 92-93]. Садиба Ґрохольських на вул. Степана Бандери, 11 пов’язана з перебуванням німецької дипломатичної місії в період Української революції. Особливості професійного та громадського життя міста представлені історіями садиби лікарів Лазовських, будинку педагога Павла Адріанова, особистого будинку Петра Гогльонкова та

інших об’єктів [59; 62, с. 84; 95]. Своєрідність місцевого силікатного будівництва відображають також осібний будинок Петра Верьовіна на вул. Театральній, 41 та будинок Долженкова-Любіма на вул. Князів Коріатовичів, 102, у фасадному оформленні яких використано характерні колористичні й композиційні прийоми (додаток 1).

Наведені приклади демонструють можливість використання силікатних будівель для ознайомлення учнів із різними аспектами міського минулого. Історія їхніх власників і функціонального призначення відображає соціальну структуру Вінниці, розвиток підприємництва, міського самоврядування, медицини та освіти. Через об’єкти, пов’язані з діяльністю установ УНР і Народного руху України, до краєзнавчого змісту включено події українського державотворення, а звернення до історії єврейської та польської громад сприяє усвідомленню багатокультурності міського середовища. Такий підхід створює можливості для патріотичного виховання на основі конкретних історичних фактів, місць та матеріальних свідчень.

Організація фотоквесту передбачає декілька послідовних етапів, детально визначених у сценарії заходу (додаток 2). Після організаційного моменту проводиться мотиваційно-інформаційний блок, у якому учні ознайомлюються з історією місцевого силікатного виробництва та значенням відповідної забудови. Наступний етап охоплює формування команд, розподіл матеріалів, пояснення алгоритму пошуку, критеріїв оцінювання та правил безпеки. Безпосереднє проходження маршрутів розраховано орієнтовно на 65-80 хвилин. Після повернення команд передбачено перевірку маршрутних листів і контрольних фотографій, оголошення результатів та підсумкове обговорення. Загальна орієнтовна тривалість заходу становить 110-125 хвилин і підлягає уточненню після попередньої перевірки маршрутів.

Для оцінювання результатів розроблено окремі листи для маршрутів А і Б (додаток Е до сценарію). Критерії сформовано з урахуванням загальних методичних підходів до оцінювання результатів квестової діяльності [69, с. 21-22], а конкретну шкалу балів адаптовано до пошукових завдань авторського

фотоквесту. За правильно встановлену будівлю із зазначенням повної адреси команда отримує 1 бал, за правильно визначену будівлю з неповною адресою 0,5 бала, за неправильну або відсутню відповідь 0 балів. Максимальна кількість балів за маршрут становить 8. Незначні орфографічні помилки не впливають на оцінку, а контрольні фотографії використовуються для підтвердження правильності пошуку без нарахування додаткових балів. Швидкість проходження не оцінюється. З метою забезпечення порівнюваності результатів команди 1 і 3 змагаються між собою на маршруті А, а команди 2 і 4 на маршруті Б. У разі однакової суми балів команди посідають однакове місце.

Окремим складником методичної розробки є забезпечення безпеки учасників. Організація фотоквесту як позаурочного заходу за межами закладу освіти має здійснюватися з урахуванням вимог «Інструкції щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 2 жовтня 2014 р. № 1124 [20, розд. II-V]. Перед проведенням заходу необхідно затвердити маршрути та склад учасників, визначити відповідальних осіб, перевірити безпечність пересування й провести відповідні інструктажі. Запропонована організаційна модель передбачає супровід кожної команди окремим повнолітнім координатором, який забезпечує дотримання маршруту, контроль часу та зв’язок з організатором. Для учасників розроблено спеціальну пам’ятку з правилами безпеки, що охоплює пересування міським простором, перехід проїзної частини, користування смартфонами, фотофіксацію будівель та дії в разі виникнення небезпечних ситуацій, зокрема повітряної тривоги (додаток Д до сценарію). Практичне проведення фотоквесту потребує врахування актуальних безпекових умов і попереднього визначення порядку припинення пошукової діяльності та переходу до найближчих доступних укриттів у разі оголошення повітряної тривоги.

Підсумковий етап фотоквесту має узагальнювальне та рефлексивне спрямування. Після перевірки результатів команди обмінюються враженнями від проходження маршрутів, обговорюють складність пошуку окремих споруд,

характерні архітектурні деталі та історичні відомості, які привернули найбільшу увагу. Для організації обговорення запропоновано методичний прийом «Будинок, який мене здивував», у межах якого учні можуть розповісти про один із знайдених об’єктів, пояснити, чим він зацікавив, та висловити власне ставлення до необхідності збереження історичної забудови. Обмін результатами між командами маршрутів А і Б створює можливість ознайомлення з історичними особливостями ширшого кола споруд, ніж ті, які учасники безпосередньо відшукали під час проходження власного маршруту.

Запропонований підхід співвідноситься з методичними напрацюваннями у сфері туристсько-краєзнавчого та патріотичного виховання старшокласників [77]. Його організаційні й дидактичні складники також можна зіставити з досвідом використання командних пошукових ігор, карт і мобільних пристроїв, представленим у практикумі «Моя громада» [64], та з практикою проведення архітектурно-історичного квесту «Таємниці давніх стін» Національного заповідника «Софія Київська» [87]. Відмінність фотоквесту «Силікатна Вінниця» полягає у зосередженні на конкретному явищі місцевої архітектурної історії: в межах одного позаурочного заходу поєднано відомості про промислове виробництво, будівельні технології, соціальне життя міста та події української історії.

Педагогічний потенціал фотоквесту визначається насамперед залученням учнів до безпосередньої взаємодії з матеріальними свідченнями локального минулого. Самостійний пошук споруд за архітектурними фрагментами потребує уважності до деталей історичного середовища, а історико-краєзнавчі підказки допомагають зіставляти спостережувані об’єкти з відомостями про їхніх власників, первісне призначення та історичні події. Підсумкове обговорення передбачає перехід від виконання пошукового завдання до осмислення культурної цінності досліджуваних будівель. У такому контексті формування локальної ідентичності та патріотичне виховання пов’язуються з поглибленням знань про рідне місто, розумінням його ролі в історичних процесах і вихованням відповідального ставлення до збереження спільної культурної спадщини.

Таким чином, фотоквест «Силікатна Вінниця» становить завершену авторську методичну розробку позаурочної краєзнавчої роботи, що включає сценарій, два маршрути, пошукові картки, матеріали для організації командної діяльності, забезпечення безпеки та оцінювання результатів. Його зміст спирається на результати історико-архітектурного дослідження силікатної забудови Вінниці та передбачає використання історичних споруд як об’єктів самостійного пошуку, спостереження й ознайомлення з локальною історією. Запропонована форма роботи може бути використана як ресурс патріотичного виховання учнів для актуалізації історичних знань, розвитку пізнавального інтересу та формування ціннісного ставлення учнів до культурної спадщини міста. Водночас оцінювання її фактичної педагогічної ефективності потребуватиме подальшої практичної апробації.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження розглянуто історію силікатних будинків Вінниці початку ХХ ст., їхнє місце в розвитку міста та можливості використання відповідного матеріалу як ресурсу патріотичного виховання учнів. Особливу увагу приділено відомостям про власників будинків, їхню діяльність і зв'язки з історичними подіями, а також значенню цієї забудови для формування локальної ідентичності.

Аналіз історіографії засвідчив, що окремі аспекти теми вже висвітлено у працях, присвячених історії Вінниці, розвитку місцевого виробництва, архітектурі та культурній спадщині міста. Водночас можливості використання силікатних будинків як ресурсу патріотичного виховання залишаються недостатньо опрацьованими. Основу дослідження становлять наукові публікації, архівні документи, історичні плани, матеріали натурних обстежень, а також нормативні й навчально-методичні документи у сфері освіти. Їх опрацювання дозволило узагальнити відомості про силікатну забудову, уточнити окремі факти з історії будинків та визначити підходи до використання зібраного матеріалу в освітній роботі. Методологія дослідження ґрунтувалася на поєднанні історичних, пам'яткознавчих та педагогічних методів, компетентнісного, діяльнісного й краєзнавчого підходів до навчання історії. Аналіз навчальних програм, педагогічної та науково-методичної літератури, а також застосування методу педагогічного моделювання дозволили обґрунтувати виховний потенціал силікатної забудови для формування локальної ідентичності й патріотичних цінностей учнів та визначити методичні засади її використання у позаурочній краєзнавчій роботі.

Поява та поширення силікатного будівництва у Вінниці були пов'язані з економічним піднесенням міста кін. XIX – поч. ХХ ст., розвитком залізничного сполучення, підприємництва та збільшенням обсягів капітальної забудови. Заснування у 1899 р. силікатно-цегляного і черепичного заводу товариства Костянтина Абази та Ко стало одним із ранніх прикладів упровадження цієї

технології в межах Російської імперії. Попри вищу вартість порівняно зі звичайною керамічною цеглою, новий матеріал набув поширення завдяки своїм будівельним і декоративним властивостям. Узагальнення цих відомостей показує, що Вінниця не лише використовувала нові будівельні матеріали, але й була одним із ранніх осередків їхнього виробництва. Це дозволяє розглядати місто початку ХХ ст. як середовище, відкрите до технологічних нововведень, а історію силікатного заводу використовувати для пояснення процесів індустріалізації та модернізації на місцевому матеріалі.

На основі зібраних відомостей систематизовано 74 історичні будівлі з використанням силікатної цегли, серед яких 10 випадків суцільного силікатного мурування, 26 споруд із використанням матеріалу для мурування або облицювання фасадів та 26 будівель із силікатними архітектурно-декоративними елементами. Для 12 об’єктів характер використання матеріалу не вдалося встановити достатньо точно через зміни зовнішнього опорядження та перебудови. Окремо зафіксовано 8 будівель з імітацією силікатного мурування, причому будинок на вул. Грушевського, 6 поєднує справжні силікатні елементи з їхньою імітацією. Загалом досліджуваний масив охоплює 81 окрему історичну будівлю та 5 огорож із використанням силікатної цегли (додаток 1). Встановлено, що цей матеріал застосовували для спорудження й оздоблення різних за призначенням будинків, а поєднання білої та рожевої цегли, використання декоративних елементів і наслідування силікатної кладки сформували самобутні риси вінницької забудови початку ХХ ст. Відповідно, силікатні будинки становлять упізнавану складову історичного міського середовища.

Опрацювання архівних матеріалів дозволило уточнити відомості про власників окремих будинків та розглянути їх у контексті соціального й культурного розвитку Вінниці, з’ясувати подальше використання цих будівель. Серед домовласників були купці, дворяни, чиновники, лікарі, педагоги, правники та міщани, які відрізнялися за майновим становищем і характером діяльності. У міському середовищі виявлені будинки змінювали функціональне

призначення, обумовлене перебігом загальнодержавних та місцевих історичних подій. Історія силікатних об'єктів дозволяє розглядати розвиток Вінниці через діяльність конкретних людей, багатокультурне життя міської спільноти та її зв'язки із загальноукраїнськими історичними процесами.

Розглянуто сучасний стан і проблеми збереження силікатної забудови Вінниці. Основними загрозами для неї є перебудови, фарбування, тинькування, утеплення фасадів і заміна автентичних архітектурних елементів. Подібні втручання змінюють історичний вигляд споруд, призводять до втрати матеріальних свідчень місцевих будівельних традицій, ускладнюють дослідження та сприйняття архітектурної своєрідності міста. У цьому контексті діяльність Бюро охорони культурної спадщини департаменту архітектури та містобудування Вінницької міської ради спрямована на виявлення історичних об'єктів, проведення натурних обстежень, фотофіксацію та документування їхнього стану й характерних ознак. Збереження силікатних будинків забезпечує можливість безпосереднього пізнання історії розвитку Вінниці через її матеріальне середовище, у якому відображено становлення місцевого виробництва, діяльність різних соціальних і професійних груп, багатокультурний характер міського життя та події українського державотворення. Звернення до цих відомостей в освітньому процесі дозволяє учням усвідомити історичну значущість звичних міських будівель, простежити зв'язок між минулим і сучасністю та осмислити власну належність до місцевої спільноти. Відтак збереження історичної забудови створює підґрунтя для формування локальної ідентичності та патріотичного виховання, сприяє розвитку поваги до спадщини, відповідальності за її стан та усвідомленню необхідності особистої й громадської участі в її охороні.

Аналіз педагогічної літератури й навчальних програм дозволив обґрунтувати можливості використання силікатних будинків як ресурсу патріотичного виховання учнів. Визначено 5 основних змістових напрямів такої роботи: вивчення модернізації Вінниці через розвиток промисловості, транспорту та міської інфраструктури; ознайомлення з технологіями місцевого

силікатного виробництва; дослідження соціальної історії через біографії власників, мешканців та пов’язані з будинками події; вивчення характерних особливостей архітектурного образу міста; осмислення значення культурної спадщини та відповідальності за її збереження. Поєднання цих напрямів дозволяє використовувати історичні будівлі як джерела для вивчення економічних, соціальних і культурних процесів, доповнюючи навчальний матеріал конкретними прикладами з історії міста. Такий підхід пов’язує знання про минуле з повсякденним середовищем учнів, сприяючи розумінню історичної своєрідності Вінниці та усвідомленню власної належності до міської спільноти.

Визначено, що найбільш доцільною цільовою аудиторією для запропонованої роботи є учні 9-11 класів. У 9 класі матеріал про силікатну забудову може використовуватися під час вивчення індустріалізації, урбанізації та суспільних змін кін. XIX – поч. XX ст., у 10 класі для розгляду питань громадянської участі, культурної ідентичності й відповідальності за спільний міський простір, а в 11 класі переважно в межах краєзнавчих гуртків і дослідницьких проєктів, під час вивчення історичної пам’яті, українського державотворення та збереження культурної спадщини. Найбільш придатними для роботи з історичною забудовою визначено компетентнісний, краєзнавчий, діяльнісний, дослідницький та міждисциплінарний підходи, які дозволяють поєднувати безпосереднє спостереження зі встановленням історичних фактів і роботою з різними джерелами. Виховне значення такої діяльності полягає в ознайомленні з історією рідного міста, розвитку естетичного сприйняття, поваги до його багатокультурного минулого та усвідомлення відповідальності за збереження культурної спадщини. Відтак формування локальної ідентичності розглядається як результат осмисленого пізнання міського середовища, а не лише емоційного захоплення історичними будівлями.

Практичним результатом роботи стало розроблення авторського міського фотоквесту «Силікатна Вінниця» для позаурочної краєзнавчої роботи з учнями 9-11 класів (додаток 2). До його змісту включено 16 історичних будинків, розподілених на 2 маршрути по 8 об’єктів. Для проведення заходу підготовлено

сценарій, карти пошукових зон, картки з фотофрагментами будівель та історичними підказками, маршрутні й командні листи, пам’ятку з безпеки та матеріали для оцінювання. Передбачено участь 4 команд по 4-5 учнів, які мають самостійно визначати будинки за архітектурними деталями й історичними відомостями, знаходити їх у міському просторі та здійснювати фотофіксацію. Підсумкове обговорення «Будинок, який мене здивував» спрямоване на осмислення отриманих знань і вражень. Запропонований формат поєднує пошукову, пізнавальну та групову діяльність і може використовуватися для ознайомлення школярів із маловідомими сторінками історії Вінниці. Розробка має методичний характер, а її практична ефективність потребує подальшої апробації з учнівськими групами.

Отже, проведене дослідження дозволило узагальнити відомості про силікатні будинки Вінниці початку ХХ ст., розглянути їхнє історико-культурне значення та запропонувати форму використання відповідного матеріалу у патріотичному вихованні учнів. Історія цієї забудови засвідчує, що своєрідність міста формують як відомі пам’ятки, так і пересічні історичні будинки, пов’язані з розвитком місцевого виробництва, діяльністю різних поколінь містян та важливими історичними подіями. Використання таких об’єктів у краєзнавчій роботі створює можливості для поглиблення знань учнів про рідне місто, формування локальної ідентичності, патріотичних цінностей та відповідального ставлення до культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

І. Неопубліковані джерела

Державний архів Вінницької області (м. Вінниця)

Ф. Д-230 «Вінницька міська управа»

Оп. 1

1. Спр. 539. Проєкти, клопотання різних осіб про дозволи на спорудження будинків, проєкт надбудови другого поверху взуттєвої фабрики «Яструб», 1899-1916 рр. 493 арк. (рос. мовою).
2. Спр. 651. Дозволи приватним особам спорудження та ремонт будинків. Плани будівництва, 1897-1899 рр. 217 арк. (рос. мовою).
3. Спр. 712. Про спорудження будинків та різних будівель. [Клопотання громадян м. Вінниця про спорудження будинків, проєкти і плани будинків і садиб], 1899-1911 рр. 103 арк. (рос. мовою).
4. Спр. 725. Клопотання громадян про дозволи їм різних споруд, 1899-1905 рр. 297 арк. (рос. мовою).
5. Спр. 920. Про дозволи різного роду споруд. Частина I-II. [Клопотання плани осіб про дозволи різного роду споруд], 1902-1903 рр. 392 арк. (рос. мовою).
6. Спр. 1010. Протоколи Подільської губернської думи. Проєкти і плани майстерень, холодильників, житлових будинків. Клопотання громадян м. Вінниці про дозволи спорудження будинків та продажу нерухомого майна, 1904-1905 рр. 492 арк. (рос. мовою).
7. Спр. 1138. Про різного роду споруди. [Протоколи управи. Переписки з Подільським губернським правлінням. Про переніс макаронної фабрики, про спорудження житлових будинків та лавок], 1906-1907 рр. 311 арк. (рос. мовою).
8. Спр. 1143. Проєкти, плани спорудження житлових будинків м. Вінниці, 1906 р. 271 арк. (рос. мовою).

9. Спр. 1180. Про спорудження будинків і різних споруд. [Проєкти на спорудження різних будинків та споруд], 1908 р. 239 арк. (рос. мовою).

10. Спр. 1194. Проєкти, клопотання осіб про дозволи різного роду споруд і ремонту будинків, сараїв та інш., 1908-1910 рр. 391 арк. (рос. мовою).

11. Спр. 1267. Протоколи управи та Переписка з Подільським губернським правлінням про дозволи будувати житлові будинки лавки громадянам м. Вінниці. Плани і проєкти будинків, 1910-1912 рр. 482 арк. (рос. мовою).

12. Спр. 1344. Заяви громадян м. Вінниці на спорудження житлових будинків, проєкти, плани, 1911 р. 304 арк. (рос. мовою).

13. Спр. 1373. Клопотання громадян м. Вінниці про дозволи їм споруджувати будинки, лавки в м. Вінниці. Плани і проєкти споруд. 1911-1912 рр., 175 арк. (рос. мовою).

14. Спр. 1384. Клопотання громадян про дозволи їм спорудження будівель, 1912 р. 83 арк. (рос. мовою).

15. Спр. 1462. Клопотання мешканців про дозволи їм спорудження нових будівель, 1913 р. 301 арк. (рос. мовою).

16. Спр. 1612. Постанови Вінницької міської управи та клопотання громадян про дозволи різних споруд, 1915-1916 рр. 380 арк. (рос. мовою).

II. Опубліковані документи та матеріали

17. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти : затв. Наказом МОН України від 03.08.2022 № 698. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

18. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п (дата звернення: 01.11.2026).

19. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п#Text (дата звернення: 16.08.2026).

20. Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю : затв. Наказом МОН України від 02.10.2014 № 1124, зареєстр. В Міністерстві юстиції України 27.10.2014 за № 1341/26118. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1341-14#Text (дата звернення: 29.10.2026).

21. Історико-архітектурний опорний план у складі Генерального плану м. Вінниці. Т. 1 : Пояснювальна записка / Український державний інститут культурної спадщини. Київ, 2021. 122 с.

22. Історія: Україна і світ. 10-11 класи : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ : HREC PRESS, 2022. 64 с. ISBN 978-617-8251-30-7. Рекомендовано МОН України (наказ від 03.08.2022 № 698). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyy.kurs.30.09.2022.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

23. Історія України. 7-9 класи : модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти / О. І. Пометун, Т. О. Ремех, Н. М. Гупан, Ю. Б. Малієнко, Г. В. Сєрова : рекоменд. Наказом МОН України від 06.09.2023 № 1090. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/08.09.2023/Istoriya.Ukrayiny.7-9.kl.Pometun.ta.in-08.09.2023.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

24. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти : затв. Наказом МОН України від 03.08.2022 № 698. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

25. Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти : затв. Наказом МОН України від 30.07.2024 № 1072. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity (дата звернення: 16.08.2026).

26. Про занесення об’єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам’яток України : наказ Міністерства культури України від 26.08.2026 № 1007. URL: https://mincult.gov.ua/legislation/nakaz-ministerstva-kultury-ukrayiny-vid-26-08-2026-%E2%84%96-1007-pro-zanesennya-obyektiv-kulturnoyi-spadshhyny-do-derzhavnogo-reyestru-neruhomyh-pamyatok-ukrayiny/ (дата звернення: 29.10.2026).

27. Про затвердження Порядку визначення категорій пам’яток : постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 452. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452-2019-п#Text (дата звернення: 29.10.2026).

28. Про затвердження Порядку обліку об’єктів культурної спадщини : наказ Міністерства культури України від 11.03.2013 № 158. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-13#Text (дата звернення: 29.10.2026).

29. Про затвердження Списку історичних населених місць України : постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 № 878. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-п#Text (дата звернення: 17.11.2025).

30. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 17.11.2025).

31. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text (дата звернення: 29.10.2026).

32. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text (дата звернення: 17.11.2025).

33. Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства від 27.10.2005 : ратифікована Законом України від 19.09.2013 № 581-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_719#Text (дата звернення: 29.10.2026).

34. Рекомендація щодо історичного міського ландшафту, включаючи глосарій визначень : рекомендація ЮНЕСКО від 10.11.2011. URL: https://www.unesco.org /en/legal-affairs/recommendation-historic-urban-landscape-including-glossary-definitions (дата звернення: 29.10.2026).

ЛІТЕРАТУРА

35. Балабай А. Граф Здіслав Ґрохольський (1881–1968) та його внесок у розвиток Поділля початку XX ст. Старожитності Лукомор'я. 2022. № 6 (15). С. 15-27. DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.6.183.

36. Бируля О. Архітектурна історія Вінниці. Вінниця, 1930. 67 с.

37. Буклов Ю. М. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позакласній та позашкільній виховній роботі (кінець XX – початок XXI ст.) : дис. … канд. Пед. наук : 13.00.01 / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич, 2018. 303 арк. URL: https://uacademic.info/ua/document/0419U001057 (дата звернення: 01.11.2026).

38. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Сливка О. А., Танчин І. З., Тимошенко Ю. В., Хлипавка Л. М. Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2018. 256 с. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-10-klas-2018/08-gromadyanska-osvita-10-klas/gromadyanska-osvita-10-kl-1.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

39. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: https://ube.nlu.org.ua/article/Вінницька%20обласна%20універсальна%20наукова%20бібліотека%20імені%20Валентина%20Отамановського (дата звернення: 29.10.2026).

40. Гавриленко Я. М. Зміст, форми і методи роботи з учнівською молоддю з історичного краєзнавства : методичні рекомендації. Всеосвіта. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/0007oq-79d2.doc.html (дата звернення: 19.11.2025).

41. Гарасимів Т. З., Ряшко В. І. Актуальні проблеми національно-патріотичного виховання в сучасному українському суспільстві : навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2020. 235 с.

42. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : дис. … канд. Пед. наук : 13.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 210 арк.

43. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2017. 288 с.

44. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2018. 240 с.

45. Горбик В. О., Денисенко Г. Г. «Звід пам’яток історії та культури України» у дослідженні і охороні культурної спадщини: досвід, проблеми, перспективи : монографія / відп. Ред. С. Кот. Київ : Інститут історії України НАН України, 2012. 192 с. URL: https://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6792-3/978-966-02-6792-3.pdf (дата звернення: 01.11.2026).

46. Грабовська О. В. Вплив містобудівної практики на розвиток цегельної галузі м. Вінниці в другій половині XIX – на початку XX ст. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2016. Вип. 24. С. 154-158.

47. Грабовська О. В. Культура використання силікатної цегли в архітектурі Вінниці початку XX ст. Освіта, наука і культура на Поділлі. 2016. Т. 23. С. 256-262. URL: https://onkp.kpnu.edu.ua/article/view/147066 (дата звернення: 01.11.2026).

48. Грабовська О. В. Цегла ручного формування як пам’ятка історії та культури (на прикладі м. Вінниці XVI – середини XX ст.) : дис. … канд. Іст. Наук : 26.00.05. Київ, 2018. 290 с.

49. Ґрохольський З. Спогади 1891–1927 років / пер. З пол. В. Колесник, Д. Кайдалова. Вінниця : Твори, 2024. 415 с.

50. «10 приводів для гордості»: у ліцеях Вінниці пройшли уроки вінницезнавства. Вінницька міська рада : офіційний вебсайт. 12.09.2025. URL: https://vmr.gov.ua/10-pryvodiv-dlia-hordosti-u-litseiakh-vinnytsi-proishly-uroky-vinnytseznavstva (дата звернення: 01.11.2026).

51. Долецька С. В. Патріотичне виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи : дис. … канд. Пед. наук : 13.00.07 / Кримський гуманітарний університет. Ялта, 2011. 245 с.

52. Долецька С. Специфіка патріотичного виховання молодших школярів у процесі краєзнавчої роботи. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди». 2013. Вип. 28, т. 1. С. 116-121.

53. Древа Н. М., Совінський Є. В., Федоришен О. Ю. Будинок родини Ґрохольських, нині медична бібліотека. Пам’ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця / за ред. Ю. А. Зінька. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. С. 154-155.

54. Жидкова Н. Музейні можливості у дослідницькій діяльності учнів громадянської та історичної галузі освіти. Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. Тез доп. Міжнар. Наук.-практ. Конф., Київ, 25.11.2021 / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 2. С. 32-35. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054588.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

55. Завальнюк К. В. Гейден Дмитро Федорович. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 5. URL: https://esu.com.ua/article-28959 (дата звернення: 29.10.2026).

56. Земська Пироговська хірургічна лікарня, нині Вінницька обласна клінічна лікарня ім. М. Пирогова. Пам’ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця / за ред. Ю. А. Зінька. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. С. 111-112.

57. Історія університету. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського : офіційний вебсайт. URL: https://vspu.edu.ua/?p=history (дата звернення: 29.10.2026).

58. Кароєва Т. «Історія має право сподіватися від міста Вінниці блискучого майбуття…». Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 204 с.

59. Кароєва Т. Р. Інформаційний потенціал маргіналій у біографічних студіях (на прикладі маргіналій на книгах з бібліотеки П. О. Адріанова (1855–193?)). Українська біографістика. 2019. Вип. 18. С. 245-256. DOI: https://doi.org/10.15407/ub.18.245.

60. Кароєва Т. Р., Грабовська О. В. Цегляна інтонація Вінниці. Вінниця, 2023. 10 с.

61. Кароєва Т. Р., Корнелішина А. О. Будинки з силікатної цегли початку ХХ ст. як пам'ятки: проблема типологізації (на прикладі Вінниці). Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України : збірник матеріалів VI Всеукраїнської наукової конференції (м. Переяслав, 17 квітня 2026 р.). Переяслав, 2026. Ч. 1. С. 30-36. URL: https://drive.google.com/file/d/1fnD8M4t5bG7pN0SzHysKuaDtXP6yG6QJ/view?usp=sharing (дата звернення: 01.11.2026).

62. Кароєва Т., Мідяна І. Гласні Вінницької міської думи за городовим положенням 1892 р. Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження : матеріали XXXI Вінницької всеукр. Наук. іст.-краєзн. Конф., 24-25.09.2020. Вінниця : Твори, 2020. С. 79-90. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/items/5dd63511-984d-4d9a-bef9-b3e48196fbd8 (дата звернення: 01.11.2026).

63. Карпенко О. Є., Буклов Ю. М. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час (1991–2018 рр.) : монографія. Дрогобич : Коло, 2019. 189 с.

64. Квест «Моя громада». Практикум для громад : вебсайт ГО «Стратегії і технології ефективного партнерства». URL: https://tools.stepngo.in.ua/qvest-moia-hromada/ (дата звернення: 29.10.2026).

65. Кобута Л. П., Кобута С. Й. Формування громадянської компетентності школярів на уроках правознавства та громадянської освіти. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти в умовах Нової української школи : матеріали всеукр. Наук.-практ. Конф., Івано-Франківськ, 18.05.2023. Івано-Франківськ, 2023. С. 70-73. URL: https://law.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/56/2024/03/materialy-zbirnyka-konferentsii-istoryko-kraieznavcha-diialnist-u-zakladakh-osvity-v-umovakh-nush.-m.-ivano-frankivsk.-18.05.2023-r.-maket.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

66. Колесник В. В. Відомі поляки в історії Вінниччини : біографічний словник. Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2007. 1008 с.

67. Корж Г. В. Історична пам’ять у стратегіях національно-патріотичного виховання : дис. … канд. Філос. Наук : 09.00.10 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2012. 198 с.

68. Корнелішина А. О. Вінницькі прибуткові будинки із силікатної цегли як складова культурної спадщини міста. Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження : матеріали XXXVII Вінницької всеукр. Наук. іст.-краєзн. Конф., 07.11.2025. Вінниця : Твори, 2025. С. 355-360. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/items/07f15161-e1fa-4b41-bb03-b95edb7c803d (дата звернення: 01.11.2026).

69. Кулішов В. С. Застосування квест-технології у професійно-теоретичній підготовці учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти : навчально-методичний посібник. Біла Церква : БІНПО УМО НАПН України, 2018. 86 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718945/ (дата звернення: 29.10.2026).

70. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам’яток історії та культури України» / С. І. Кот (відп. Ред.), Г. Г. Денисенко, Г. Ю. Івакін та ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 486 с.

71. Луніка О. В. Використання краєзнавчого матеріалу у навчанні історії України в основній школі. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. 2011. № 1. С. 52-56. URL: https://repository.sspu.edu.ua/items/83d338f4-a0d7-4fc9-912c-6528ab6db493 (дата звернення: 16.08.2026).

72. Маліцька К. П. Історія міста Вінниці (найдавніші часи – початок XXI століття) : навчально-методичний посібник. Вінниця : Міський методичний кабінет, 2016. 122 с. URL: https://disted.edu.vn.ua/media/doc/hystory_Vinnytsa.pdf (дата звернення: 16.08.2026).

73. Маршицька В., Махиніч Ю. Вивчення замкової архітектури України XV–XVI століття як шлях формування культурної ідентичності особистості. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Культурологія. 2011. Вип. 7. С. 178-181. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/1524/1/Vyp_7.pdf (дата звернення: 01.11.2026).

74. Мельничук О. В. Пам’ятки архітектури та містобудування. Замки і фортеці Волині : конспект уроку для 10 класу. Всеосвіта. 2018. URL: https://vseosvita.ua/library/konspekt-uroku-dla-10-klasu-pamatki-arhitekturi-ta-mistobuduvanna-zamki-i-forteci-volini-11835.html (дата звернення: 19.11.2025).

75. Мельничук Т. Дидактичний потенціал травел-квесту «Подільський експрес» у вивченні краєзнавчого компоненту на уроках історії та в позаурочній роботі у закладах загальної середньої освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2026. Вип. 223. С. 313-317. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-223-313-317.

76. Ничкало С. А. Виховний ресурс мистецтва архітектури. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2013. № 7 (33). С. 321-332. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5475/ (дата звернення: 01.11.2026).

77. Оришко С. П. Патріотичне виховання старшокласників у процесі туристсько-краєзнавчої роботи загальноосвітніх навчальних закладів : дис. … канд. Пед. наук : 13.00.07 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2010. 282, [10] арк.

78. Пам’ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця / редкол.: Ю. А. Зінько (гол. Ред.), С. М. Василюк (заст. Гол. Ред.), К. І. Висоцька та ін.; упоряд.: Ю. А. Зінько, А. М. Подолинний. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 224, 48, 2 с. : фото, іл. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/19702 (дата звернення: 29.10.2026).

79. Пилипенко В. Ю. Технологія національно-патріотичного виховання особистості. Всеосвіта. URL: https://vseosvita.ua/library/embed/01001mch-6b59.docx.html (дата звернення: 19.11.2025).

80. Пометун О., Гупан Н. Як музеї можуть ефективно долучитись до шкільної історичної освіти. Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. Тез доп. ІІ Всеукр. Наук.-практ. Конф., Київ, 26.11.2020 / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. С. 68-70. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722599/ (дата звернення: 16.08.2026).

81. Ратушняк І. І. Визвольні змагання 1917-1919 рр. на теренах Поділля у спогадах Софії Грохольської та Гелени (Лєти) Кутиловської. Доля поляків і доля вітчизни: погляд крізь століття. Вінниця : Твори, 2021. Т. 3. С. 251-257.

82. Скрипник В. Поки мітингуєте, через «чорний» хід виносять документи: що відбувалося у Вінниці 24 серпня 1991. 20 хвилин Вінниця. 26.08.2018. URL: https://vn.20minut.ua/Podii/poki-mitinguete-cherez-chorniy-hid-vinosyat-dokumenti-scho-vidbuvalosy-10716936.html (дата звернення: 29.10.2026).

83. Совінський Є. В., Федоришен О. Ю. Садиба Б. Лещинського, нині житловий будинок. Пам’ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця / за ред. Ю. А. Зінька. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. С. 107-108.

84. Сокол І. М. Класифікація квестів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. Вип. 36 (89). С. 369-374. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_36_55 (дата звернення: 29.10.2026).

85. Струкевич О. К. Історія України : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Грамота, 2017. 240 с.

86. Субін-Кожевнікова А. С. Розвиток архітектури м. Вінниці наприкінці XIX – у першій половині XX ст. : дис. … канд. Архітектури : 18.00.01. Львів, 2020. 274 с. URL: https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/47214 (дата звернення: 01.11.2026).

87. Таємниці давніх стін. Національний заповідник «Софія Київська» : офіційний вебсайт. URL: https://sofiia-kyivska.ua/kids/15/ (дата звернення: 29.10.2026).

88. Теоретичні та науково-методичні засади підготовки статей про пам’ятки історії до «Зводу пам’яток історії та культури України» / Л. О. Гаврилюк, В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко та ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 272 с.

89. Уманець Д., Кароєва Т. Р., Довгань М. С. Список вінницьких домовласників 1916 р. як джерело інформації для пам’яткоохоронних досліджень. Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження : матеріали XXXI Вінницької всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції (24–25 вересня 2020 р.). Вінниця : Твори, 2020. С. 66-71. URL: https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/357b4384-80f6-4a29-96ff-deb31268fd84/content (дата звернення: 01.11.2026).

90. Федоришен О. Приміщення Міністерства закордонних справ УНР. Місця пам’яті української дипломатії : енциклопедичний довідник / упоряд. та заг. Ред. І. Матяш. Київ, 2022. С. 92-93. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi68/0049965.pdf (дата звернення: 29.10.2026).

91. Федоришен О. Ю. Вінниця. Історія іншого часу : історичний хроноскоп. Київ : Майстер Книг, 2015. 112 с. : іл., фото, карти.

92. Харченко Н. В. Гейміфікація в освіті: використання квест-технології. Мистецтво та освіта. 2023. № 4 (110). С. 35-42. DOI: https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-4(110)-35-42.

93. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2022. 240 с. URL: https://aston.te.ua/pidruchniky/pidruchnyky-dlia-9-klasu/ (дата звернення: 01.11.2026).

94. Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2023. 292 с. URL: https://aston.te.ua/pidruchniky/konkurs-pidruchnykiv-dlia-10-klasu-2023-rik/istoriia-ukrainy-riven-standartu-pidruchnyk-dlia-10-klasu-zzso/ (дата звернення: 01.11.2026).

95. Царенко С. О. Будинок Лазовських, нині житловий будинок. Пам’ятки історії та культури Вінницької області. Вінниця / за ред. Ю. А. Зінька. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. С. 72.

96. Чернишова С. В. Опис пам’ятки архітектури : робочий аркуш. Всеосвіта. 2024. URL: https://vseosvita.ua/library/robochyi-arkush-opys-pamiatky-arkhitektury-772651.html (дата звернення: 19.11.2025).

97. 16 травня 1920 (неділя). Україна: хроніка XX століття / Інститут історії України НАН України. URL: https://history.org.ua/uk/chronology/39129 (дата звернення: 29.10.2026).

98. Świątek A. Józef Piłsudski w Winnicy. Epizod z dziejów polsko-ukraińskiego sojuszu. Sowiniec. 2011. Nr 38/39. S. 5-18. URL: https://www.sowiniec.com.pl/multi/sowiniec_38-39.pdf (дата звернення: 01.11.2026).

ДОДАТОК 1

Список будинків м. Вінниці, споруджених із використанням силікатної цегли кін. XIX – поч. XX ст.

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
1.	 	Будинок з барельєфом (первинна облікова назва: Будинок О. О. Брусілова) вул. Архітектора Артинова, 5	пам’ятка архітектури місцевого значення взята на облік Розпорядженням представника Президента України у Вінницькій області від 14.07.1994 № 209 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4436-Вн	поч. XX ст.	Вітковська Стефанія Іванівна (1916)	Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою, яка наразі не проглядається внаслідок зміни фасадного опорядження	Уманець Д., Кароєва Т., Довгань М. Список вінницьких домовласників 1916 р. як джерело інформації для пам’яткоохоронних досліджень (ДАВіО. Ф. Д-29, оп. 1, спр. 102, 694 арк.)

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
2.		Будинок прибутковий вул. Архітектора Артинова, 17		кін. XIX – поч. XX ст.		В оздобленні чолового фасаду використано білу силікатну цеглу, третій поверх надбудовано	Натурне обстеження
3.		Будинок осібний вул. Архітектора Артинова, 24	рядова історична будівля	1903 р.	Петро Варфоломійович Гогльонков (1865 – після 1916) купець 2-ї гільдії з селян Тамбовської губернії. Міський гласний (1907-1917), член міської управи (1901-1916). Власник будинку (вул. С. Бандери,4)	Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною опорядження фасаду, який є повністю пофарбованим (ймовірно архітектурні деталі чолового фасаду виконані у поєднання білої та рожевої силікатної цегли)	ДАВіО. Ф. Д-230, оп. 1, спр. 920, арк. 42-44

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
4.		Будинок осібний Гогльонкова (первинна облікова назва: Особняк) вул. Архітектора Артинова, 26	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4439-Вн	1909 р.	Петро Варфоломійович Гогльонков	Будинок муровано з білої силікатної цегли, архітектурні деталі виконано з рожевої силікатної цегли	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
		Паркан біля будинку по вул. Арх. Артинова, 26				Використана біла силікатна цегла	

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
5.	 	Будинок осібний (первинна облікова назва: Особняк) вул. Архітектора Артинова, 30	пам’ятка архітектури місцевого значення взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4440-Вн	поч. ХХ ст.		Архітектурні елементи чолового фасаду виконані із білої та рожевої силікатної цегли	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
6.		Будинок садиби Лазовських (первинна облікова назва: Будинок князів Гедройц) вул. Архітектора Артинова, 39	пам’ятка архітектури місцевого значення взята на облік Розпорядженням представника Президента України у Вінницькій області від 14.07.1994 № 209 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток	1910 р.	родина лікарів Лазовських	Частина архітектурних деталей виконані із темно рожевої та білої силікатної цегли	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007 Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: біографічний словник

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
			України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4442-Вн				
7.	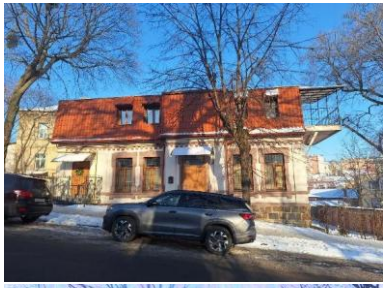 	Будинок осібний (первинна облікова назва: Особняк) вул. Архітектора Артинова, 42 вул. Архітектора Артинова, 44	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4443-Вн	поч. XX ст.		Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною зовнішнього опорядження фасаду (ймовірно чоловий фасад та його архітектурні деталі були виконані у поєднанні білої та рожевої силікатної цегли)	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
8.						Чоловий фасад повністю облицьовано білою силікатною цеглою	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
9.		Будинок осібний Гофмана (первинна облікова назва: Особняк) вул. Архітектора Артинова, 45	пам’ятка архітектури місцевого значення взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 19.02.1996 № 78 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4444-Вн	1909 р.	Борис Гофман	Будинок муровано з білої силікатної цегли.	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр 1194, арк. 247-248

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
10.		Будинок прибутковий Львовича (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Архітектора Артинова, 49	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 19.02.1996 № 78 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4445-Вн	поч. XX ст.	Яків Мойсеєвич Львович (1868 – після 1918) купець 2-ї гільдії брат Боруха Львовича (власника чавуноливарного заводу «Молот»)	Будинок муровано з білої силікатної цегли. Опорядження першого поверху змінено шляхом фарбування.	ДАВіО Ф. Д-29, оп. 1, спр. 102, 694 арк.
11.		Будинок осібний вул. Архітектора Артинова, 79	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні деталі чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли, частина фасаду має змінене опорядження	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
12.		Будинок житловий (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Бевза, 6	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4447-Вн	поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою (в т.ч. архітектурні деталі), будинок постраждав внаслідок воєнної агресії росії проти України у 2022 р.	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
13.		Будинок прибутковий вул. Визволення, 10	значна історична будівля	1911 р.	домовласник Ицко-Арон Вайебурд	Архітектурні деталі західного та східного фасадів виконані із білої силікатної цегли, частина опорядження змінена	ДАВіО Д-230, оп. 1, спр. 1344, арк. 276

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
14.		Будинок житловий вул. Героїв Нацгвардії, 75		кін XIX – поч. XX ст.		На одному з бічних фасадів збережено фрагмент облицювання білою та сірою силікатною цеглою. Характер застосування матеріалу на інших фасадах не встановлено через зміну опорядження	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
15.	 	Будинок житловий вул. Героїв Нацгвардії, 83		кін. XIX – поч. XX ст.		Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною зовнішнього опорядження фасаду (як мінімум чоловий та один бічний фасад виконані із використанням білої силікатної цегли)	Натурне обстеження
16.		Будинок прибутковий вул. Грушевського, 12	рядова історична будівля	1907 р.	1907 – дворянин Іосіф Вітольд-Петрович Зелінський Зелінський Вацлав Петрович (1916)	Будинок муровано із білої силікатної цегли, третій поверх надбудовано та облицьовано сучасною силікатною цеглою	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1138, арк. 75-76 Уманець Д., Кароєва Т., Довгань М. Список вінницьких домовласників 1916 р. як джерело інформації для пам’яткоохоронних досліджень (ДАВіО. Ф. Д-29, оп. 1, спр. 102, 694 арк.)

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
17.	 	Будинок осібний вул. Кармелюка, 5		кін. XIX – поч. XX ст.		Білою силікатною цеглою облицьовано чоловий фасад	Натурне обстеження
18.		Будинок осібний вул. Князя Володимира, 9	рядова історична будівля, розташована в ОЗ-46	кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні деталі фасаду було виконано з білої силікатної цегли. Фасадне опорядження частково змінено.	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
19.		Будинок осібний вул. Князя Володимира, 23		кін. XIX – поч. XX ст.		Будинок муровано з білої силікатної цегли	Натурне обстеження
20.		Будинок житловий пров. Комунальний, 1		кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні деталі фасадів було виконано із білої силікатної цегли, опорядження та об’ємно-просторова структура змінена	Натурне обстеження
21.		Будинок прибутковий вул. Князів Коріатовичів, 37	значна історична будівля	1911 р.	домовласник Х. М. Цесареский	Архітектурні деталі чолового фасаду виконано з білої та рожевої силікатної цегли.	ДАВіО Д-230, оп. 1, спр. 1344, арк. 155-156

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
22.		Будинок житловий (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Князів Коріатовичів, 46	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4465-Вн	поч. XX ст.		Архітектурні деталі чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли, наявні елементи оздоблення використані із силікатного матеріалу (кахелі), має частково змінене зовнішнє опорядження	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
23.		Будинок житловий вул. Князів Коріатовичів, 56		1913 р.	Дворянин Ф. К. Недзельський	Архітектурні елементи чолового фасаду були виконані із білої силікатної цегли, будинок був повністю перебудований	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1462, арк. 16

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
24.	 	Будинок осібний вул. Князів Коріатовичів, 57	рядова історична будівля	поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою (в т. ч. архітектурні деталі), має частково змінене зовнішнє опорядження	Натурне обстеження
25.	 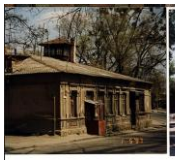 	Будинок житловий (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Князів Коріатовичів, 58	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4466-Вн	поч. XX ст. 1911 р.	домовласник Ицка Бейгель	Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою, має змінене зовнішнє опорядження	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1344, арк. 153-154

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
26.	 	Будинок житловий вул. Князів Коріатовичів, 66	рядова історична будівля	1910 р.	домовласник Ицка Бейгель	Два фасади, звернені до вулиці, облицьовано білою силікатною цеглою, зокрема архітектурні деталі. Фасадне опорядження частково змінено	ДАВіО Ф-Д230, оп. 1, спр. 1267, арк. 184-185
27.		Будинок осібний вул. Князів Коріатовичів, 84		1913 р.	Мойсей Никифорович Харишин	Чоловий фасад об’єкта виконано із білої силікатної цегли	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1462, арк. 82-83

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
28.		Будинок житловий (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Князів Коріатовичів, 96	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4467-Вн	поч. XX ст.		Архітектурні деталі чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли, має частково змінене опорядження	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
29.		Будинок осібний Долженкова-Любіма (первинна облікова назва: Особняк) вул. Князів Коріатовичів, 102	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4468-Вн	кін. XIX ст.	присяжний повірений Володимир Володимирович Долженков-Любім	Чоловий фасад облицьовано рожевою силікатною цеглою, архітектурні деталі виконано з білого силікату	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1138, арк. 117-118

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
30.	 	Будівля Учительського інституту просп. Коцюбинського, 53		1912 р.	Учительський інститут	У оздоблені було використано силікатну цеглу. Нині зовнішнє опорядження повністю змінене.	Матеріали вуличної виставки «Цегляна інтонація Вінниці»
31.	 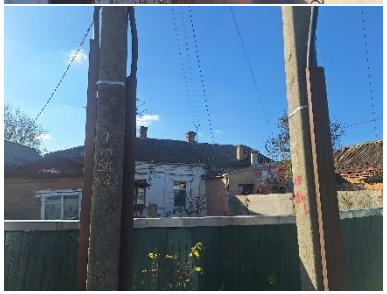	вул. Лисенка, 32		кін. XIX – поч. XX ст		Архітектурні елементи чолового фасаду були виконані із білої силікатної цегли, наразі зовнішнє опорядження змінене	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
32.	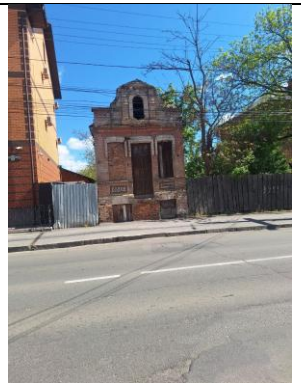	Будинок житловий вул. Магістратська, 10	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні елементи виконані із білої силікатної цегли	Натурне обстеження
33.	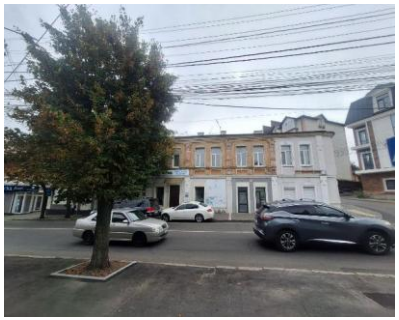	Громадсько-житловий будинок (Житлова будівля з лавками та сторожкою) вул. Симона Петлюри, 11 (вул. Магістратська, 11)	щойно виявлений об’єкт культурної спадщини у складі комплексу (ансамблю) «Комплекс об’єктів культурної спадщини «Садиба Львовича», взятий на облік Наказом Управління містобудування та архітектури Вінницької обласної військової адміністрації від 19.08.2025 №24-ОД	1904 р.	Купець 2-ї гільдії Мойсей Львович, батько Боруха та Якова Львовичів	Архітектурні елементи виконані із білої та рожевої силікатної цегли, опорядження фасаду частково змінене	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1010, арк. 257-258

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
34.		Будинок прибутковий (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Магістратська, 27	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4473-Вн	поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою. Для акцентування архітектурних деталей використано рожеву силікатну цеглу. Наявні елементи оздоблення виконані із силікатного матеріалу та фасонної цегли (бджоли, колони, лиштва вікон), надбудовано третій поверх	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
35.		Будинок житловий вул. Магістратська, 30	об’єкт, що рекомендується до взяття на державний облік як пам’ятка архітектури	поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою та рожевою силікатною цеглою (в т.ч. архітектурні елементи)	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
36.	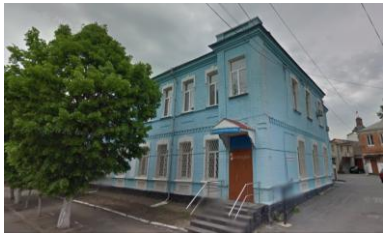	Будинок житловий вул. Магістратська, 37	рядова історична будівля	1914 р.	Богдан Сигізмундович Дземешкевич	Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною зовнішнього опорядження фасаду (ймовірно архітектурні деталі виконано із білої силікатної цегли)	ДАВіО Ф-Д-230, оп. 1, спр. 539, арк. 305-308
37.	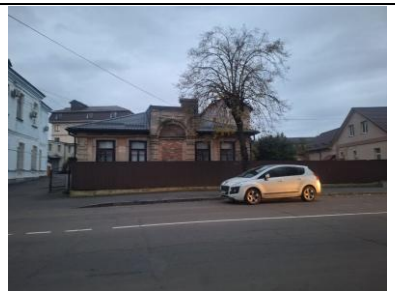	Будинок осібний вул. Магістратська, 39	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні деталі оздоблення виконані із білої силікатної цегли, опорядження фасаду частково змінене	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
38.	 	Будинок прибутковий вул. Магістратська, 53	значна історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні елементи оздоблення першого поверху виконані із білої силікатної цегли, другий та третій надбудовано у пізніший час та виконані як імітація	Натурне обстеження
39.		Будинок осібний вул. Малиновського, 8		кін. XIX – поч. XX ст.		Чоловий фасад було облицьовано білою силікатною цеглою, зовнішнє опорядження змінене	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
40.		Будинок осібний вул. Малиновського, 12		1910 р.	Статський радник Петро Олександрович Савин (Савич)	Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1267, арк. 464-465
41.		Будинок осібний вул. Малиновського, 18		кін. XIX – поч. XX ст.		Чоловий та один із бокових фасадів облицьовано силікатною цеглою (в т.ч. архітектурні деталі)	Натурне обстеження
42.	 	Будинок осібний вул. Малиновського, 20		кін. XIX – поч. XX ст.		Будинок було знесено у зв’язку із новим будівництвом. Не вдалося з’ясувати характер використання	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
43.		Синагога вул. Малишенка, 16			Спільнота євреїв прихожан	Архітектурні елементи ймовірно були виконані із білої силікатної цегли	Матеріали Є. В. Совінського ДАВіО Ф. 698 Оп. 1 Спр. 18б – 1928рік
44.		Будинок осібний вул. Митрополита Петра Могили, 8	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні елементи чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли, зовнішнє опорядження частково змінене	Натурне обстеження
45.		Будинок житловий вул. Монастирська, 1	об’єкт, що рекомендується до взяття на державний облік як пам’ятка архітектури	1902 р.	Рухля Мошкова Буркат	Архітектурні елементи чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли, змінене зовнішнє опорядження	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 712, арк. 37-38

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
46.		Будинок житловий вул. Монастирська, 18	рядова історична будівля	1898-1899 рр.	домовласник Єкель Фишензон	Архітектурні деталі виконано з білої силікатної цегли змінене зовнішнє опорядження	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 651, арк. 147-148
47.		Будинок осібний (лікарня) Новінського (первинна облікова назва: Особняк-лікарня (Палац)) вул. М. Оводова, 1	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Рішенням виконавчого комітету Вінницької обласної ради народних депутатів від 17.02.1983 № 96 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4479-Вн	1911 р.	лікар Костянтин Романович Новінський	Архітектурні елементи виконано із білої силікатної цегли	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
48.	 	Будинок осібний вул. М. Оводова, 3		1903 р.	статський радник Іван Олександрович Григорович	Чоловий фасад частково облицьований білою силікатною цеглою, частково змінене зовнішнє опорядження	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 920, арк. 109

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
49.	 	Будинок житловий вул. М. Оводова, 63	рядова історична будівля	1914 р.	міщанин Т. М. Котляр	Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною зовнішнього опорядження фасаду (архітектурні елементи виконані із білої силікатної цегли)	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 539, арк. 125-126
50.		Будинок прибутковий Лєщинського (первинна облікова назва: Особняк) вул. М. Оводова, 87	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Рішенням виконавчого комітету Вінницької обласної ради народних депутатів від 14.02.1991 № 43 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4491/4-Вн	кін. XIX ст.	дворянин Болеслав Іванович Лєщинський	Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною об’ємно-просторової структури об’єкта	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 920, арк. 160

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
51.	 	Будинок житловий вул. Отамановського, 13	рядова історична будівля	1914 р.	дружина статського радника Олександра Миколаївна Науменко	Будівля збудована із білої силікатної цегли (в т.ч. архітектурні елементи)	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 539, арк. 65-66
52.		Будинок житловий вул. С. Петлюри, 20		кін. XIX – поч. XX ст.		Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною зовнішнього опорядження фасадів (ймовірно архітектурні елементи були виконані із білої силікатної цегли)	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
53.		Будинок житловий (первинне облікове найменування: Житловий будинок) пров. Селянський, 7	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4548-Вн	1912 р.	Л. Блайвас та М. Шкурман	Архітектурні деталі виконані із білої силікатної цегли, надбудовано третій поверх після ІІ СВ	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1 спр. 1384, арк. 38

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
54.	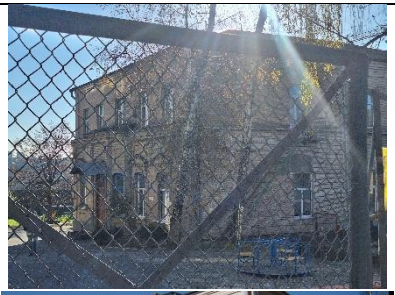 	Будинок житловий вул. Г. Сковороди, 8		кін. XIX – поч. XX ст.		Будинок муровано з білої силікатної цегли. Об'ємно-просторову структуру змінено	Натурне обстеження
55.		Будинок житловий вул. Г. Сковороди, 9	рядова історична будівля	1911 р.	домовласник Лазар Каплан	Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою, архітектурні деталі виконано з рожевої силікатної цегли. Фасадне опорядження частково змінено	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1344, арк. 242

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
56.		Будинок житловий (первинна облікова назва: Особняк) вул. Григорія Сковороди, 11	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4451-Вн	1901 р.	Жеромський Едмунд Гілярієвич (1916) (до нього Степан Гейбович)	Архітектурні елементи виконані із білої силікатної цегли. Фасадне опорядження змінено	Уманець Д., Кароєва Т., Довгань М. Список вінницьких домовласників 1916 р. як джерело інформації для пам’яткоохоронних досліджень (ДАВіО. Ф. Д-29, оп. 1, спр. 102, 694 арк.)
		Паркан біля будинку по вул. Г. Сковороди, 11				Використана біла силікатна цегла, пофарбований	
57.		Будинок осібний Смотрицького (первинна облікова назва: Житловий будинок)	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248		Смотрицький Зелінський Ришард Петрович (1916)	Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою (в т. ч. архітектурні елементи)	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007 Уманець Д., Кароєва Т., Довгань М. Список вінницьких домовласників 1916 р. як джерело інформації

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
		вул. Григорія Сковороди, 22	внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4452-Вн				для пам’яткоохоронних досліджень (ДАВіО. Ф. Д-29, оп. 1, спр. 102, 694 арк.)
58.	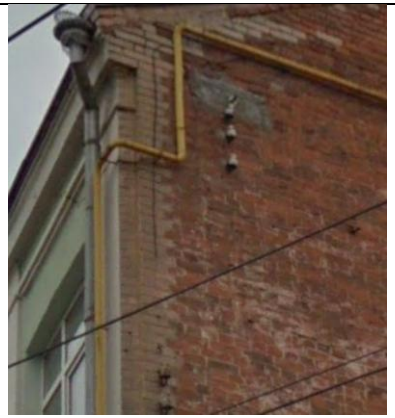	Будинок прибутковий вул. Соборна, 28	рядова історична будівля	1908 р.	домовласник Борух Шліомович Токар	Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною об’ємно-просторової структури об’єкта (ймовірно архітектурні елементи чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли)	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1180, арк. 37

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
59.	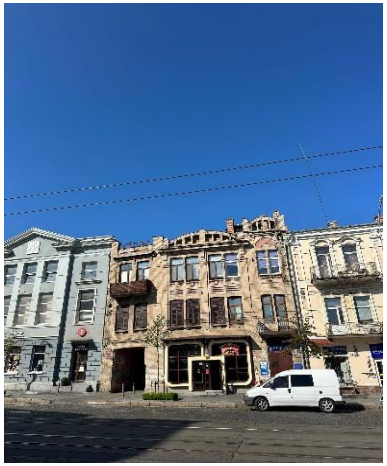	Будинок прибутковий з магазином (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Соборна, 58	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядження представника Президента України у Вінницькій області від 14.07.1994 № 209 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4516-Вн	1910-і – 1950-ті рр.		Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою, наявний акцентний елемент із рожевої силікатної цегли	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
60.	 	Будівля бібліотеки (первинна облікова назва: Будинок бібліотеки / Будинок бібліотеки ім. Тімірязєва) вул. Соборна, 73	пам’ятка архітектури місцевого значення взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКТ від 30.12.2010 № 1328/0/16-10, скореговані облікові відомості Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4520-Вн	1904, 1906, 1933, 1955 рр.		Первісно будівлю було зведено з білої силікатної цегли. Надалі її повністю перебудовано.	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
61.		Будинок прибутковий (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Соборна, 75	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248	поч. ХХ ст.	Скоробогач-Богуцький Сергій Ілліч (? – 1919)	Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною зовнішнього опорядження фасаду (ймовірно архітектурні елементи	Матеріали Т. Р. Кароєвої Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
			внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4522-Вн			чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли)	
62.		Будинок прибутковий Співака (первинна облікова назва: Будинок) вул. О. Соловйова, 2	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4496-Вн	1906 р.	домовласник Яків Йосипович Співак співвласники Мотель Шкурман та Лейба Блайвас	Не вдалося з’ясувати, у зв’язку зі зміною зовнішнього опорядження фасаду (ймовірно архітектурні елементи чолового фасаду виконані із білої силікатної цегли)	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1143, арк. 175-176

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
63.		Будинок осібний вул. Стуса, 22	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою (в т.ч. архітектурні елементи)	Натурне обстеження
64.		Будинок осібний Верьовіна (первинна облікова назва: Особняк) вул. Театральна, 41	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4538-Вн	1909 р.	Петро Георгійович Верьовін	Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою (в т.ч. архітектурні елементи)	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1194, арк. 201-202

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
65.		Будинок житловий вул. Театральна, 47	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою (в т.ч. архітектурні елементи), має змінене зовнішнє опорядження фасаду	Натурне обстеження
66.		Будівля Гейдена (дворянська опіка) (первинна облікова назва: Будинок графа Д.Ф.Гейдена (дворянська опіка)) вул. С. Бандери, 2	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядження Вінницької обласної державної адміністрації від 19.02.1996 № 78 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007, ох. № 4531-Вн	1912 р.	предводитель дворянства граф. Д. Ф. Гейден	Чоловий фасад було облицьовано білою силікатною цеглою (в т.ч. архітектурні елементи), наразі зовнішнє опорядження змінено	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1373, арк. 14-15

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
67.		Будинок житловий вул. С. Бандери, 12	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.	Адріанов Павло Олександрович	Архітектурні елементи чолового фасаду виконані з білої силікатної цегли, зовнішнє опорядження було змінено	Уманець Д., Кароєва Т., Довгань М. Список вінницьких домовласників 1916 р. як джерело інформації для пам’яткоохоронних досліджень (ДАВіО. Ф. Д-29, оп. 1, спр. 102, 694 арк.)
	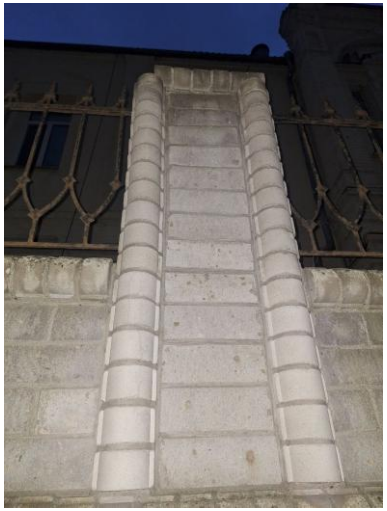	Паркан біля будинку по вул. С. Бандери, 12				Використана біла силікатна цегла (+фасонна)	

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
68.		Будинок садиби Ґрохольських (первинна облікова назва: Особняк) вул. С. Бандери, 11	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4534-Вн	кін. XIX-поч. XX ст.	родина Ґрохольських	Повністю збудований із білої силікатної цегли	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007
69.		Будинок осібний вул. Хлібна, 19		кін. XIX-поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою та рожевою силікатною цеглою, в т. ч. архітектурні елементи.	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
70.		Будинок осібний вул. Хлібна, 26		кін. XIX-поч. XX ст.		Чоловий фасад облицьовано білою силікат-ною цеглою, зовнішнє опорядження частково змінене	Натурне обстеження
71.	 	Паркан вул. Червонохрес-тівська, 6		кін. XIX – поч. XX ст.		Паркан повністю виконаний із білої силікатної цегли.	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
72.		Синагога Райхера (первинна облікова назва: Будинок синагоги) вул. Червонохрес-тівська,11	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4544-Вн	1903 р.	лікар І. Райхер	Чоловий фасад облицьовано білою силікатною цеглою, зокрема архітектурні елементи.	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 920, арк. 295
73.		Будинок осібний (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Грушевського, 6	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4454-Вн	1899 р.	дворянин Франц Францевич Пронашко	Архітектурні елементи виконані із силікатного матеріалу + виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	ДАВіО Ф Д-230, оп. 1, спр. 725, арк. 110

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
74.		Будинок осібний вул. Синьоводська, 57	Рядова історична будівля	Кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні деталі були виконані з білої силікатної цегли, наразі повністю утеплений	Натурне обстеження
75.		Церква святого Вознесіння Господнього на розі нинішнього проспекту Коцюбинського та Замостянській		1911 р.		Була повністю виконана із силікатної цегли, наразі втрачена	Вулична виставка «Цегляна інтонація Вінниці»

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
76.	 	Залишки паркану Вул. Князів Коріатовичів		кін. XIX – поч. XX ст.		Стовпи паркану виконані повністю із силікатної цегли	Натурне обстеження
Список будинків м. Вінниці споруджених із використанням імітації під силікатну цеглу кін. XIX - поч. XX ст.							
1.		Будинок осібний (первинна облікова назва: Житловий будинок) вул. Городецького, 20	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248	поч. XX ст.		Архітектурні деталі виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	Натурне обстеження, Наказ МКУ від 26.08.2026 №1007

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
			внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4454-Вн				
2.		Будинок осібний (первинна облікова назва: Особняк) вул. Грушевського, 10	пам’ятка архітектури місцевого значення, взята на облік Розпорядженням Вінницької обласної державної адміністрації від 25.07.1997 № 248 внесена до Державного реєстру нерухомих пам’яток України Наказом МКУ від 26.08.2026 №1007 ох. № 4458-Вн	1899 р.	дворянин Франц Францевич Пронашко	Архітектурні деталі виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	ДАВіО Ф Д-230, оп. 1, спр. 725, арк. 110

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
3.		Будинок прибутковий вул. Магістратська, 3		кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні деталі виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	Натурне обстеження
4.	 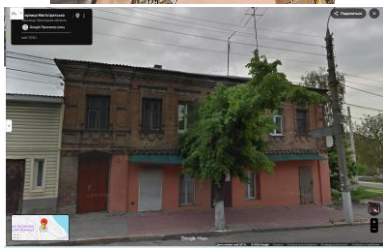	Будинок житловий вул. Магістратська, 4	рядова історична будівля	кін. XIX – поч. XX ст.		Архітектурні деталі виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	Натурне обстеження

№ п/п	Фото	Об’єкт	Статус (згідно ІАОП)	Датування	Власник	Характер мурування	Джерело
5.		Будинок прибутковий вул. Магістратська, 6	рядова історична забудова	1915 р.	домовласник Г. М. Броверман	Архітектурні деталі виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	ДАВіО Ф Д-230, оп. 1, спр. 1612, арк. 274
6.		Будинок прибутковий вул. Магістратська, 14	рядова історична забудова	1904 р.	домовласник Волька Шильман	Архітектурні деталі виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	ДАВіО Ф Д-230, оп. 1, спр. 1010, арк. 39-40
7.	 	Будинок прибутковий вул. О. Соловйова, 4	рядова історична забудова	1913 р.	П. та Е. Гельблу	Архітектурні деталі виконані із використанням імітації під білу силікатну цеглу	ДАВіО Ф. Д-230, оп. 1, спр. 1462, арк. 124-126

ДОДАТОК 2

Сценарій фотоквесту «Силікатна Вінниця»

Тема: «Силікатна Вінниця: історія міста у цегляних деталях»

Форма проведення: міський командний фотоквест з елементами історико-краєзнавчого пошуку, візуального спостереження та фотофіксації архітектурної спадщини.

Учасники: учні 9-11 класів, чотири команди по 4-5 осіб.

Місце проведення: історичний центр м. Вінниці, два пішохідні маршрути по вісім історичних споруд кожен. Спільний старт і фініш біля будівлі Вінницької міської ради. Схеми маршрутів А і Б наведено в додатку А.

Тривалість: орієнтовно 110-125 хвилин. Тривалість проходження маршрутів уточнюється за результатами їх попередньої перевірки організаторами.

Мета: ознайомити учнів з історією виникнення та поширення силікатного будівництва у Вінниці на початку ХХ ст., його роллю у формуванні архітектурного образу міста та значенням силікатних будинків як складової культурної спадщини; розвивати вміння орієнтуватися в міському просторі, працювати з картографічними матеріалами, аналізувати візуальні джерела, розпізнавати характерні архітектурні деталі й зіставляти їх із реальними спорудами; сприяти формуванню локальної ідентичності, інтересу до історії Вінниці, поваги до її архітектурної спадщини та усвідомлення відповідальності за збереження історичного середовища.

Очікувані результати: учні пояснюють основні обставини появи силікатного виробництва у Вінниці; характеризують особливості використання силікатної цегли в архітектурі початку ХХ ст.; розпізнають історичні будинки за характерними деталями фасадів та історичними підказками; орієнтуються за картою міського маршруту, самостійно встановлюють місцезнаходження історичних споруд і здійснюють їх фотофіксацію; ознайомлюються з історіями окремих домовласників, установ і подій, пов’язаних із досліджуваною

забудовою; усвідомлюють значення збереження архітектурної спадщини для історичної пам’яті міста.

Основні поняття: силікатна цегла, керамічна цегла, фасонна цегла, архітектурний декор, прибутковий будинок, осібний будинок, культурна спадщина, автентичність, імітація, локальна ідентичність.

Методи та прийоми: вступна бесіда, проблемне запитання, історичне повідомлення, командна пошукова гра, робота з картою, візуальне спостереження, порівняльний аналіз, фотофіксація, колективне обговорення, рефлексія.

Обладнання та матеріали: карти маршрутів А і Б формату А3 із позначеними пошуковими зонами (додаток А), командні картки формату А6 (додаток Б), картки з фотофрагментами будівель та історичними підказками формату А6 (додаток В), маршрутні листи для чотирьох команд формату А4 (додаток Г), пам’ятки з правилами безпеки (додаток Д), листи оцінювання результатів проходження маршрутів А і Б (додаток Е), особисті смартфони учасників із фотокамерами та засобами зв’язку.

СТРУКТУРА ЗАХОДУ

I. Організаційний момент (5 хв).

II. Мотиваційно-інформаційний блок «Чому Вінниця силікатна?» (10 хв).

III. Організація команд, пояснення правил фотоквесту та інструктаж із безпеки (10 хв).

IV. Командний фотоквест «Силікатна Вінниця» (65-80 хв).

V. Повернення команд та перевірка результатів (10 хв).

VI. Підбиття підсумків та рефлексія (10 хв).

ХІД ЗАХОДУ

І. Організаційний момент (5 хв)

Привітання учасників, перевірка присутності та готовності до заходу. Ознайомлення з темою та формою проведення фотоквесту.

Вступне слово ведучої.

Сьогодні ми вирушимо досліджувати Вінницю, але це буде не звичайна екскурсія. Замість готового маршруту до конкретних пам’яток ви отримаєте фотографії архітектурних деталей та історичні підказки, за якими самостійно шукатимете будинки у міському просторі.

Ми щодня проходимо повз десятки історичних споруд, часто навіть не замислюючись, коли вони з’явилися, хто в них проживав та які події з ними пов’язані. Проте іноді навіть звичайна цеглина може розповісти про місто більше, ніж здається на перший погляд.

Наприклад, чи знали ви, що понад сто років тому у Вінниці працював один із перших силікатних заводів на території тогочасної Російської імперії? Або що деякі власники будинків настільки захоплювалися виглядом силікатної цегли, що навіть імітували її на своїх фасадах?

Сьогодні ви познайомитеся з однією з характерних особливостей вінницької архітектури початку ХХ ст. та спробуєте з’ясувати, чому наше місто можна назвати силікатним.

ІІ. Мотиваційно-інформаційний блок «Чому Вінниця силікатна?» (10 хв)

Методичний прийом «Архітектурна загадка».

Ведуча пропонує учням поміркувати над запитанням:

«Уявіть, що понад сто років тому в нашому місті з’явився новий будівельний матеріал. Він був значно дорожчим за звичайну цеглу, але його все одно активно купували. Ба більше, деякі домовласники навіть намагалися підробити його зовнішній вигляд. Як ви вважаєте, чому?»

Учні висловлюють припущення. Ведуча пропонує перевірити їх за допомогою короткої історичної розповіді.

Інформаційне повідомлення ведучої.

Наприкінці ХІХ ст. Вінниця активно розвивалася. У місті зростала кількість населення, відкривалися нові підприємства, навчальні заклади, банки та магазини. Завдяки залізниці Вінниця перетворювалася на важливий

торговельний і промисловий центр Поділля. Змінювався й зовнішній вигляд міста. На місці старої дерев'яної забудови дедалі частіше зводили муровані будинки, а власники прагнули поєднати зручність будинків з архітектурною виразністю.

Саме тоді в Європі поширювалася нова технологія виготовлення силікатної цегли. На відміну від звичайної керамічної, яку виробляють із глини та випалюють, силікатну цеглу виготовляють із суміші піску й вапна, обробляючи її гарячою парою під високим тиском.

Зазвичай вона мала білий або світло-сірий колір, а завдяки додаванню барвників могла набувати рожевих та інших відтінків. Це відкривало нові можливості для архітектурного оформлення будинків. Із такої цегли можна було не лише зводити стіни, а й створювати декоративні елементи фасадів, не приховуючи матеріал під шаром тиньку.

У 1899 р. на Замості розпочав роботу Вінницький силікатно-цегляний і черепичний завод акціонерного товариства Костянтина Абази і Ко. Це було одне з перших підприємств такого профілю на території тодішньої Російської імперії. До організації виробництва був причетний архітектор Владислав Краусс, який у 1901-1902 рр. навіть видав спеціальні технічні посібники про виготовлення силікатних будівельних матеріалів.

Цікаво, що нова технологія потрапила до Вінниці дуже швидко. Промислове виготовлення силікатної цегли в Німеччині розпочалося 1894 р., а вже через п'ять років власний завод запрацював у нашому місті.

Проте найцікавіше те, що новий матеріал був доволі дорогим. На початку XX ст. тисяча звичайної керамічної цегли у Вінниці коштувала близько 9 рублів, а білої силікатної вже 16 рублів. Кольорові вироби коштували 22 рублі, а спеціальна фасонна силікатна цегла, з якої викладали декоративні деталі, цілих 30 рублів за тисячу.

А щоб ви зрозуміли, наскільки це було дорого, уявіть: у 1909-1910 рр. середній заробіток фабрично-заводського робітника Подільської губернії становив лише близько 8 рублів на місяць. Тобто за тисячу декоративних цеглин

потрібно було заплатити більше, ніж такий робітник заробляв за три місяці! І це лише за матеріал, без вартості будівельних робіт. Уявляєте, скільки могло коштувати оздоблення цілого будинку?

Попри це, силікатна цегла стала популярною. Її використовували для спорудження цілих будинків, облицювання фасадів, створення колон, карнизів, обрамлень вікон та інших архітектурних деталей. Особливо виразними були поєднання білої та рожевої цегли.

Деякі будинки зводили повністю із силікатної цегли. Інші мали лише силікатне облицювання фасадів або окремі декоративні елементи. Завдяки цьому новий матеріал можна було побачити як на великих прибуткових будинках, так і на приватних осібних будинках та громадських спорудах.

За результатами дослідження історичної забудови Вінниці зафіксовано 74 будівлі, у будівництві або оздобленні яких використовували силікатну цеглу, а також 9 випадків її імітації. В одному з будинків справжні силікатні елементи поєднуються з імітацією, тому загалом ідеться про 81 історичну будівлю. Окрім того, виявлено 5 огорож із використанням силікатної цегли.

Тобто силікатна цегла була настільки популярною, що деякі власники будинків намагалися відтворити її зовнішній вигляд навіть без використання справжнього силікату. Це свідчить, що силікатна цегла стала технологічною новинкою та своєрідним символом престижу й архітектурної моди тогочасної Вінниці.

Але історія цих будинків не обмежується цеглою. Їхніми власниками були підприємці, лікарі, педагоги, представники міського самоврядування та різних громад. Деякі споруди стали свідками важливих історичних подій.

Наприклад, у 1919 р. в одному із силікатних будинків Вінниці працювало Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки. В іншому розміщувалася іноземна дипломатична місія. А будинок, зведений ще на початку ХХ ст., наприкінці ХХ ст. став осередком українського національно-демократичного руху.

Отже, звичайні на перший погляд споруди можуть бути пов’язані з історією підприємництва, освіти, медицини, культури та боротьби за українську державність.

На жаль, не всі ці будинки зберегли свій первісний вигляд. Частину фасадів пофарбовано, затиньковано чи утеплено, через що автентична силікатна цегла стала непомітною. Деякі споруди зазнали перебудов, втратили окремі архітектурні деталі або змінили функціональне призначення. До того ж далеко не всі виявлені силікатні будинки мають офіційний статус пам’яток культурної спадщини.

Узагальнення ведучої.

Сьогодні вам належить відшукати частину цієї історичної забудови. Серед ваших об’єктів будуть і споруди, повністю зведені із силікатної цегли, і будинки, на яких цей матеріал використано лише для оздоблення, і навіть приклад його імітації.

Ваше завдання полягає в тому, щоб уважно придивитися до архітектури міста, навчитися помічати характерні деталі та дізнатися про історії, пов’язані з будинками, повз які ми часто проходимо, не звертаючи на них уваги.

ІІІ. Організація команд, пояснення правил фотоквесту та інструктаж із безпеки (10 хв)

Організація команд.

Учасники об’єднуються у чотири команди по 4-5 осіб. Кожній команді присвоюється порядковий номер від 1 до 4. Після цього учні самостійно обирають назву команди, визначають капітана та вписують відповідні відомості до командної картки (додаток Б).

Команди 1 і 3 отримують маршрут А «Міська спадщина, архітектура та національна пам’ять», а команди 2 і 4 маршрут Б «Люди, які творили Вінницю, та Українська революція». Кожний маршрут охоплює вісім пошукових зон, у межах яких учасники повинні знайти відповідні історичні споруди. Карти обох маршрутів із позначеними зонами пошуку наведено в додатку А.

Кожну команду супроводжує окремий дорослий координатор, відповідальний за безпеку учасників, дотримання визначених меж маршруту, контроль часу та зв’язок з організатором. Координатор не повідомляє учням правильних адрес і не втручається в самостійний пошук будівель.

Кожна команда отримує карту свого маршруту формату А3 (додаток А), вісім карток із фотофрагментами архітектурних деталей та історичними підказками (додаток В), маршрутний лист (додаток Г), командну картку (додаток Б) та пам’ятку з правилами безпеки (додаток Д). Для фотофіксації використовуються особисті смартфони учасників.

На карті кольорами позначено пошукові зони, а не точне розташування будівель. Колір картки з фотофрагментом відповідає кольору відповідної пошукової зони. Порядок проходження зон команда визначає самостійно, узгоджуючи пересування з координатором.

Пояснення правил ведучою.

Перед вами карти історичного центру Вінниці. На кожній карті позначено вісім пошукових зон. Ваше завдання знайти в цих зонах будівлі, зображені на картках.

На кожній картці є фотографія фрагмента фасаду та невелика історична підказка. Вона може розповідати про власника будинку, архітектурну особливість або певну подію, яка відбувалася в цій споруді.

Вам потрібно уважно розглянути зображення, прочитати підказку, знайти відповідний будинок та зіставити фотографію з реальною архітектурною деталлю.

Коли ви переконаєтеся, що знайшли правильний об’єкт, зробіть його фотографію зі своєю командною карткою та запишіть сучасну адресу в маршрутний лист.

Таким чином ви повинні знайти всі вісім будинків свого маршруту. Пам’ятайте, що головне не швидкість, а уважність і точність.

Алгоритм роботи команди.

1. Ознайомитися з фотофрагментом будівлі та історичною підказкою (додаток В).
2. Визначити на карті відповідну пошукову зону (додаток А).
3. Разом із координатором дістатися до зони пошуку.
4. Знайти будівлю та зіставити зображений фрагмент із реальною архітектурною деталлю.
5. Зробити контрольну фотографію знайденого будинку з командною карткою (додаток Б).
6. Записати сучасну адресу будівлі до маршрутного листа (додаток Г).
7. Продовжити пошук наступного об’єкта.

Учасники самостійно розподіляють між собою обов’язки під час проходження маршруту. Капітан координує роботу команди, інші учні домовляються, хто працює з картою, здійснює фотофіксацію та заповнює маршрутний лист. Рішення щодо визначення будівель ухвалюються спільно.

Історичні підказки допомагають учасникам встановити місцезнаходження споруд та ознайомитися з пов’язаними з ними особами й подіями.

Пояснення оцінювання.

Результати фотоквесту визначаються за кількістю правильно знайдених будівель відповідно до розроблених критеріїв оцінювання (додаток Е). За кожну правильно визначену споруду із зазначенням повної адреси команда отримує 1 бал. Якщо будівлю знайдено правильно, але адресу зазначено неповністю, нараховується 0,5 бала. За неправильну або відсутню відповідь бали не нараховуються.

Максимальна кількість балів становить 8. Незначні орфографічні помилки не впливають на оцінювання. Контрольні фотографії використовуються для підтвердження правильності визначення будівель, але окремих балів за них не передбачено.

Швидкість проходження маршруту не враховується. Результати порівнюються лише між командами, які проходили однаковий маршрут:

команди 1 і 3 змагаються між собою на маршруті А, а команди 2 і 4 на маршруті Б.

Інструктаж із безпеки.

Перед початком маршруту ведуча ознайомлює учнів із підготовленою пам’яткою безпеки (додаток Д) та пояснює основні правила поведінки в міському просторі.

Учасники повинні залишатися зі своєю командою і координатором, пересуватися тротуарами, переходити дороги у встановлених місцях та виконувати вказівки відповідального дорослого. Заборонено заходити до закритих дворів, під’їздів, на будівельні майданчики, залазити на огорожі або наближатися до небезпечних конструкцій будинків.

Під час руху й переходу проїзної частини не можна користуватися смартфонами. Фотофіксація дозволена лише з безпечних і доступних місць. Заборонено пошкоджувати архітектурні елементи задля отримання фотографії. Необхідно поважати приватність мешканців історичних будинків та не створювати перешкод для їхнього повсякденного життя.

У разі виникнення повітряної тривоги фотоквест негайно припиняється. Команда разом із координатором прямує до заздалегідь визначеного укриття. За будь-яких інших непередбачених обставин учасники повідомляють координатора й виконують його вказівки.

Ведуча наголошує, що головним завданням є уважне й безпечне дослідження міста, а не швидкість пересування.

IV. Командний фотоквест «Силікатна Вінниця» (65-80 хв)

Після завершення інструктажу чотири команди разом зі своїми координаторами вирушають за відповідними маршрутами (додаток А). Кожен маршрут охоплює вісім історичних будівель, які учасники повинні самостійно знайти за фотофрагментами фасадів та історичними підказками (додаток В).

Маршрут А «Міська спадщина, архітектура та національна пам’ять».

Маршрут проходять команди 1 і 3. Його картографічну схему наведено в додатку А, а відповідні картки з фотофрагментами будівель та історичними

підказками в додатку В. До маршруту включено вісім історичних будівель центральної частини Вінниці:

1. Будинок осібний (лікарня) Новінського, вул. Миколи Оводова, 1.
2. Прибутковий будинок, вул. Магістратська, 27.
3. Прибутковий будинок Зелінського, вул. Грушевського, 12.
4. Синагога Райхера, вул. Червонохрестівська, 11.
5. Будинок міщанина Котляра, вул. Миколи Оводова, 63.
6. Будинок Гельблу, імітація силікатної цегли, вул. Олександра Соловйова, 4.
7. Будинок Лазара Каплана, вул. Григорія Сковороди, 9.
8. Будинок житловий, вул. Григорія Сковороди, 11.

До маршруту включено споруди різного функціонального призначення, характеру архітектурного оформлення та ступеня збереженості. Серед них представлені приватні житлові будинки, прибуткова забудова та сакральна архітектура.

Історичні підказки ознайомлюють учнів із розвитком міської медицини, історією єврейської громади Вінниці, особливостями прибуткової забудови та архітектурною модою початку ХХ ст. Окрему увагу приділено збереженню й зміні автентичного фасадного опорядження, зокрема випадкам приховування силікатної цегли під пізнішим фарбуванням або тинькуванням.

Важливе місце в маршруті посідає будинок на сучасній вул. Григорія Сковороди, 11, у якому наприкінці ХХ ст. розміщувався осередок Вінницької крайової організації Народного руху України. Цей приклад дозволяє ознайомити учнів зі зв’язком історичної архітектури початку ХХ ст. та подій боротьби за відновлення незалежності України.

Маршрут Б «Люди, які творили Вінницю, та Українська революція».

Маршрут проходять команди 2 і 4. Його картографічну схему наведено в додатку А, а відповідні картки з фотофрагментами будівель та історичними підказками в додатку В. До маршруту включено такі історичні будівлі:

1. Прибутковий будинок із магазином, вул. Соборна, 58.
2. Будинок осібний Гогльонкова, вул. Архітектора Артинова, 26.

3. Будинок садиби Лазовських, вул. Архітектора Артинова, 39.
4. Будинок прибутковий Львовича, вул. Архітектора Артинова, 49.
5. Будинок осібний Верьовіна, вул. Театральна, 41.
6. Будинок осібний Долженкова-Любіма, вул. Князів Коріатовичів, 102.
7. Будинок садиби Ґрохольських, вул. Степана Бандери, 11.
8. Будинок Павла Адріанова, вул. Степана Бандери, 12.

Маршрут орієнтований на ознайомлення учнів із діяльністю вінницьких підприємців, педагогів, лікарів, представників міського самоврядування та інших соціально-професійних груп, які брали участь у формуванні міського середовища на початку ХХ ст.

Історичні підказки знайомлять учасників із постатями Петра Гогльонкова, Якова Львовича, Петра Верьовіна, Павла Адріанова, родин Лазовських і Ґрохольських та інших власників досліджуваних споруд. Особливу увагу приділено зв'язку приватних будинків із розвитком промисловості, освіти, медицини й міського самоврядування.

Маршрут містить об'єкти, історія яких безпосередньо пов'язана з подіями Української революції. Зокрема, у 1919 р. у прибутковому будинку Якова Львовича на сучасній вул. Архітектора Артинова, 49 працювало Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки. У той самий період приміщення садиби Ґрохольських «Рузін» використовувала німецька дипломатична місія.

Значну увагу приділено архітектурному оформленню досліджуваних споруд. Учасники можуть спостерігати поєднання білої та рожевої силікатної цегли, використання фасонних декоративних елементів, суцільне силікатне мурування та різні варіанти облицювання фасадів. Особливий інтерес становить осібний будинок Петра Верьовіна на вул. Театральній, 41, який має подібне архітектурне вирішення до розташованого неподалік будинку № 37, проте відрізняється характером використання силікатної цегли.

Організація пошукової роботи.

Упродовж проходження маршрутів учні самостійно визначають необхідні споруди, використовуючи фотофрагменти та історичні підказки (додаток В), а також позначені на картах пошукові зони (додаток А).

Команди самі обирають послідовність відвідування зон у межах свого маршруту. Кожну команду постійно супроводжує окремий координатор, який забезпечує безпечне пересування та стежить за дотриманням встановленого часу, але не втручається у процес визначення будинків.

Під час пошуку учасники звертають увагу на характерні архітектурні деталі, особливості фасадного мурування, декоративні елементи та колористику споруд. Для встановлення відповідності між карткою й реальною будівлею вони зіставляють зображений фотофрагмент із доступними для огляду частинами фасаду.

Віднайшовши об’єкт, команда здійснює його фотофіксацію з використанням власного смартфона та командної картки (додаток Б), після чого записує встановлену адресу до маршрутного листа (додаток Г). Історичні підказки дають змогу одночасно ознайомлюватися з обставинами спорудження будинків, діяльністю їхніх власників та пов’язаними з ними історичними подіями.

Після проходження всіх восьми пошукових зон учасники разом із координаторами повертаються до визначеного місця завершення заходу.

V. Повернення команд та перевірка результатів (10 хв)

Після завершення маршрутів команди повертаються до спільного місця фінішу разом зі своїми координаторами. Організатор збирає маршрутні листи (додаток Г) та перевіряє правильність визначення будівель, зіставляючи зазначені адреси з відомостями, наведеними в листах оцінювання (додаток Е). Для підтвердження виконання пошукових завдань учасники демонструють фотографії знайдених об’єктів із командними картками.

Оцінювання здійснюється за попередньо визначеними критеріями (додаток Е). За правильно встановлену будівлю із зазначенням повної адреси

команда отримує 1 бал. Якщо споруду визначено правильно, але адресу подано неповністю, нараховується 0,5 бала. У разі неправильної або відсутньої відповіді бали не нараховуються. Незначні орфографічні помилки не впливають на оцінювання.

Максимальна кількість балів за маршрут становить 8. Швидкість проходження не враховується, оскільки пріоритетом є точність пошуку та безпечне пересування учасників.

Для фіксації результатів використовуються два листи оцінювання (додаток Е). Перший призначено для команд 1 і 3, які проходять маршрут А, другий для команд 2 і 4, які проходять маршрут Б.

У разі однакової кількості балів команди посідають однакове місце.

VI. Підбиття підсумків та рефлексія (10 хв)

Після перевірки результатів ведуча оголошує підсумки проходження маршрутів А і Б на основі заповнених листів оцінювання (додаток Е), відзначає уважність, командну взаємодію та вміння учасників орієнтуватися в історичному міському середовищі.

Методичний прийом «Будинок, який мене здивував».

Ведуча пропонує командам поділитися враженнями від фотоквесту та розповісти про одну історичну будівлю, яка найбільше зацікавила їхніх учасників.

Орієнтовні запитання для обговорення:

1. Який будинок було найскладніше знайти та чому?
2. Які архітектурні деталі допомагали вам упізнавати споруди?
3. Чи здивувало вас, що силікатну цеглу використовували не лише для будівництва, а й для декоративного оздоблення фасадів?
4. Які історичні факти з підказок запам’яталися найбільше?
5. Чи звертали ви увагу на ці будинки раніше?
6. Чому важливо зберігати історичні споруди, навіть якщо вони не належать до найвідоміших пам’яток міста?

Під час обговорення учні різних маршрутів обмінюються враженнями від досліджених об’єктів. Це дозволяє учасникам ознайомитися не лише з вісьмома будівлями власного маршруту, але й з окремими історичними та архітектурними особливостями інших споруд, включених до фотоквесту.

Підсумкове слово ведучої.

Сьогодні ви переконалися, що історію міста можна досліджувати не лише за підручниками чи музейними експонатами. Вона зберігається просто на наших вулицях, у фасадах будинків, старовинних цегляних деталях, архітектурних написах та огорожах.

Понад сто років тому силікатна цегла стала для Вінниці символом нових будівельних технологій та архітектурної моди. Проте цінність цих споруд полягає не лише в матеріалі, з якого вони збудовані. За кожним будинком стоять історії людей, які жили й працювали у Вінниці, розвивали її економіку, освіту, медицину, культуру та брали участь у важливих історичних подіях.

Деякі з цих будівель зберегли первісний вигляд, інші зазнали перебудов або втратили частину декоративних елементів. А це означає, що дослідження й збереження силікатної забудови залишаються важливими завданнями.

Можливо, після сьогоднішнього фотоквесту ви вже не проходитимете повз старі будинки так само, як раніше. Звертатимете увагу на незвичні деталі, кольори цегли, архітектурні прикраси та замислюватиметеся над тим, яку історію може приховувати звичайний на перший погляд фасад.

Адже знання історії рідного міста починається з уважності до середовища, у якому ми живемо. Коли ми розуміємо, чому певний будинок є особливим, хто в ньому проживав і які події з ним пов’язані, він перестає бути просто старою спорудою і стає частиною нашої спільної історії.

Саме з такого усвідомлення формується повага до культурної спадщини, відповідальність за її збереження та відчуття належності до своєї громади.

Завершення заходу.

ДОДАТОК А

Карта маршрут А

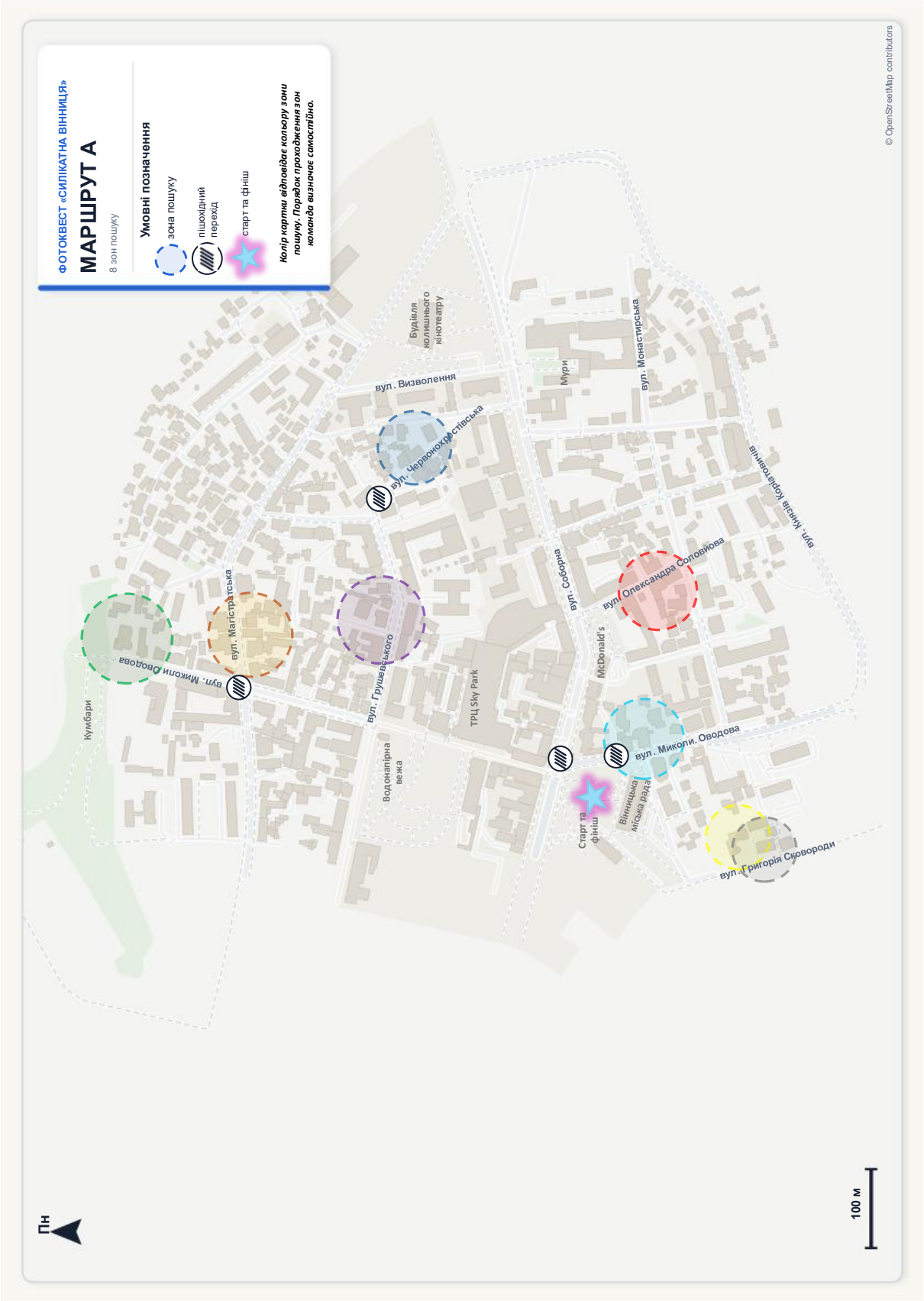

Карта маршрут Б

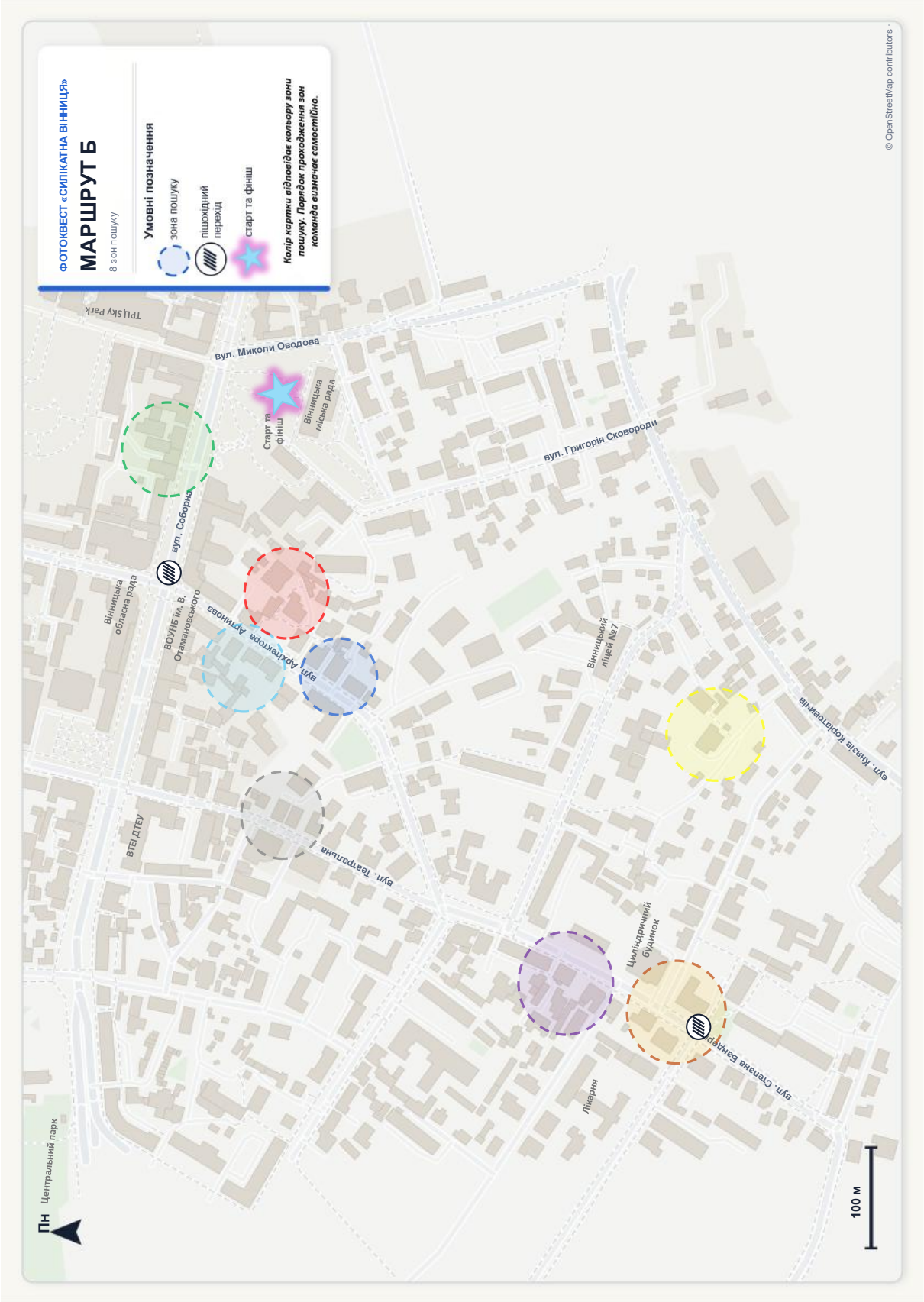

ДОДАТОК Б

Картки команд

ДОДАТОК В

Картки з фотофрагментами будівель

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте особняк на схилі над Південним Бугом. Його власником був відомий вінницький лікар Костянтин Новінський, тому будинок функціонував і як лікарня. У травні 1920 р. Юзеф Пілсудський влаштував тут урочистий обід для Симона Петлюри.

Знайдіть будинок, сфотографуйте із командною карткою і внесіть адресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте будинок, на фасаді якого оселилися» маленькі бджоли. Це прибутковий будинок початку XX ст., оздоблений білою та рожевою силікатною цеглою: з фасонних цеглин викладено колони, обрамлення вікон і рельєфні декоративні деталі.

Знайдіть будинок, сфотографуйте із командною карткою і внесіть адресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте триповерховий будинок, зведений 1907 р. для дворянина Йосипа Зелінського. Первісні два поверхи повністю вимурувані із силікатної цегли, а надбудований третій — із червоної та лише облицьований сучасною силікатною.

Знайдіть будинок, сфотографуйте із командною карткою і внесіть адресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте будівлю зі стрілчастими вікнами та дошкою, на якій збереглося ім'я автора проєкту. Цю синагогу спорудили 1903 р. на замовлення відомого вінницького лікаря й мецената І. Райхера.

Знайдіть будинок, сфотографуйте із командною карткою і внесіть адресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте будинок із вигнутим завершенням фасаду. Його звели 1914 р. для міщанина Т. М. Котляра; пізніше первісне опорядження змінили, приховавши деталі з білої силікатної цегли.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте будинок, фасад якого лише «прикидається» силікатним. На початку XX ст. цей матеріал був настільки модним і престижним, що П. та Е. Гельблу оздобили свій будинок 1913 р. його імітацією.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте будинок із білим силікатним фасадом і рожевими цегляними деталями. Його звели 1911 р. для домовласника Лазара Каплана; бічна прибудова не є пізньою — вона з'явилася приблизно одночасно з основною спорудою.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ А

ПІДКАЗКА

Шукайте пофарбований блакитний будинок: під фарбою прихована біла силікатна цегла, використана також у паркані. Колишній особняк Едмунда Жеромського від серпня 1990 р. був офісом Вінницької крайової організації Народного руху України.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте прибутковий будинок, у якому квартири здавали в оренду, а внизу працювали крамниці. Це єдиний на головній вулиці міста будинок, що зберіг первісне силікатне облицювання ; його вирізняють рожева вставка та скляний ліхтар на даху.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте велику садибу, весь будинок якої разом із декоративними елементами вимурувано з білої силікатної цегли. Це «Рузін» шляхетського роду Ґрохольських; у 1919 р., під час Української революції, тут містилася німецька дипломатична місія.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте утеплений і пофарбований будинок: автентична силікатна цегла збереглася в його паркані. Тут жив педагог Павло Адріанов, який керував облаштуванням Вінницького учительського інституту та зібрав бібліотеку рідкісних книг.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте двоповерховий будинок, повністю зведений із білої силікатної цегли, хоча перший поверх нині пофарбований. Він належав купцю Якову Львовичу, братові власника заводу «Молот» Боруха Львовича; у 1919 р. тут працювало Міністерство закордонних справ УНР.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте особняк 1909 р. з високим фігурним фронтоном : його повністю зведено з білої силікатної цегли, а деталі викладено рожевою. Власник Петро Гогльонков був купцем, гласним міської думи та членом міської управи, тобто брав участь в управлінні Вінницею .

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте садибу, де лише окремі деталі виконано з білої та темно-рожевої, майже бордової силікатної цегли. Вона належала заможній родині лікарів Лазовських, які мали приватну практику, а незаможних містян часом лікували безкоштовно .

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте єдиний відомий у Вінниці будинок, де звичне поєднання кольорів «перевернуто» : фасад облицьовано рожевою силікатною цеглою, а деталі викладено білою. Особняк належав Володимиру Долженкову-Любіму — присяжному повіреному, тобто адвокату .

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ФРАГМЕНТ БУДІВЛІ

МАРШРУТ Б

ПІДКАЗКА

Шукайте особняк 1909 р. з «братом-близнюком» неподалік: будинки майже однакові, але лише один облицьований білою силікатною цеглою. Його власник Петро Вєрьовін мав силікатний завод, тож це могло бути своєрідною рекламою матеріалу — однак це лише припущення.

Знайдіть будинок, сфотографуйтеіз командною карткоюі внесітьадресу до маршрутного листа.

ДОДАТОК Г

Маршрутні листи

МАРШРУТНИЙ ЛИСТ

КОМАНДА 1

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

МАРШРУТ А

КАПІТАН: _____ СТАРТ: _____ ФІНІШ: _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

МАРШРУТНИЙ ЛИСТ

КОМАНДА 2

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

МАРШРУТ Б

КАПІТАН: _____ **СТАРТ:** _____ **ФІНІШ:** _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

МАРШРУТНИЙ ЛИСТ

КОМАНДА 3

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

МАРШРУТ А

КАПІТАН: _____ **СТАРТ:** _____ **ФІНІШ:** _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

МАРШРУТНИЙ ЛИСТ

КОМАНДА 4

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

МАРШРУТ Б

КАПІТАН: _____ **СТАРТ:** _____ **ФІНІШ:** _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ЗНАЙДЕНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА _____

ДОДАТОК Д

Пам’ятка про техніку безпеки

ФОТОКВЕСТ «СИЛКАТНА ВІННИЦЯ»

БЕЗПЕКА ПІД ЧАС ФОТОКВЕСТУ

Пам’ятка для учасників міського маршруту

Жодне фото й жоден бал не варті ризику

ОСНОВНІ ПРАВИЛА

8 коротких правил для всієї команди

1 Тримайтеся разом

Не відокремлюйтеся від команди, тримайтеся координатора.

2 Дотримуйтеся маршруту

Ідіть тротуарами. Не заходьте у закриті двори, під’їзди чи на будмайданчики.

3 Дорогу переходьте безпечно

Лише пішохідним переходом і на дозволений сигнал. Зупиніться, приберіть телефон і переконайтеся, що рух безпечний.

4 Не ризикуйте заради кадру

Не виходьте на проїзну частину, не залазьте на огорожі.

5 Залишайтеся на зв’язку

Тримайте телефон зарядженим, а звук увімкненим. Не використовуйте навушники під час руху.

6 Обережно з незнайомцями

Не вступайте в суперечки, не йдіть із незнайомцями й не сідайте в чужі автомобілі.

7 Зупиніться всією командою

Якщо хтось загубився, травмувався чи погано почувається, не залишайте його самого й повідомте координатору.

8 Оминайте закриті проходи

Поверніться у безпечне місце та погодьте інший шлях із координатором.

ПОВІТРЯНА ТРИВОГА

Припиніть квест, повідомте координатора й усією командою прямуйте до найближчого укриття, інформація про яке наявна у координатора. Виходьте лише після відбою.

КООРДИНАТОР ГРУПИ

Ім’я: _____

+380 __ ___ __ __

ЕКСТРЕНА ДОПОМОГА

112

за безпосередньої загрози

Дотримуйтеся маршруту та вказівок координатора

ДОДАТОК Е

Листи оцінювання для організаторів

А

ЛИСТ ОЦІНЮВАННЯ

МАРШРУТ А · КОМАНДИ 1 ТА 3

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ДЛЯ ОРГАНІЗАТОРА

1 бал за правильну будівлю й адресу. 0,5 бала, якщо будівлю визначено правильно, але адресу подано неповністю. 0 балів за неп равильну або відсутню відповідь.

Швидкість не враховується. Результати порівнюють лише між командами цього маршруту. Незначні орфографічні помилки не вплив ають на оцінку.

№	ПРАВИЛЬНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА	КОМАНДА 1 БАЛ	КОМАНДА 1 ПРИМІТКА	КОМАНДА 3 БАЛ	КОМАНДА 3 ПРИМІТКА
1	Будинок осібний (лікарня)Новінського вул. Миколи Оводова, 1				
2	Прибутковий будинок вул. Магістратська, 27				
3	Прибутковий будинок Зеленського вул. Грушевського, 12				
4	Синагога Райхера вул. Червонохрестівська, 11				
5	Будинок міщанина Котляра вул. Миколи Оводова, 63				
6	Будинок Гельблу, імітація силікатної цегли вул. Соловйова, 4				
7	Будинок Лазара Каплана вул. Григорія Сковороди, 9				
8	Будинок житловий вул. Григорія Сковороди, 11				

КОМАНДА 1: _____ / 8 **КОМАНДА 3: _____ / 8**

РЕЗУЛЬТАТ МАРШРУТУ: _____

Якщо команди набрали однакову суму, вони посідають однакове місце.

ОРГАНІЗАТОР: _____ **ДАТА: _____**

ПІДПИС: _____ **МАКСИМУМ: 8 БАЛІВ**

Б

ЛИСТ ОЦІНЮВАННЯ

МАРШРУТ Б · КОМАНДИ 2 ТА 4

ФОТОКВЕСТ «СИЛІКАТНА ВІННИЦЯ»

ДЛЯ ОРГАНІЗАТОРА

1 бал за правильну будівлю й адресу. 0,5 бала, якщо будівлю визначено правильно, але адресу подано неповністю. 0 балів за неп равильну або відсутню відповідь.

Швидкість не враховується. Результати порівнюють лише між командами цього маршруту. Незначні орфографічні помилки не вплив ають на оцінку.

№	ПРАВИЛЬНА БУДІВЛЯ / АДРЕСА	КОМАНДА 2 БАЛ	КОМАНДА 2 ПРИМІТКА	КОМАНДА 4 БАЛ	КОМАНДА 4 ПРИМІТКА
1	Прибутковий будинок з магазином вул. Соборна, 58				
2	Будинок осібний Гогльонкова вул. Архітектора Артинова, 26				
3	Будинок садиби Лазовських вул. Архітектора Артинова, 39				
4	Будинок прибутковий Львовича вул. Архітектора Артинова, 49				
5	Будинок осібний Верьовіна вул. Театральна, 41				
6	Будинок осібний Долженкова-Любіма вул. Князів Коріатовичів, 102				
7	Будинок садиби Ґрохольських вул. Степана Бандери, 11				
8	Будинок Павла Адріанова вул. Степана Бандери, 12				

КОМАНДА 2: _____ / 8 **КОМАНДА 4: _____ / 8**

РЕЗУЛЬТАТ МАРШРУТУ: _____

Якщо команди набрали однакову суму, вони посідають однакове місце.

ОРГАНІЗАТОР: _____ **ДАТА: _____**

ПІДПИС: _____ **МАКСИМУМ: 8 БАЛІВ**